

På sporet av en lokal frivillighetspolitikk?

En kartlegging av forholdet mellom kommuner og frivillige organisasjoner

Dugnad på Drøppingtunet i Tingvoll

Forord

Hensikten med denne rapporten er å rette søkelyset mot kommuners samspill med de frivillige organisasjonene i et mindre utvalg norske og svenske kommuner. Disse kommunene har gjennom sin politikk og praktiske arbeid vist at de har foretatt en del grep som er interessante eksempler i en større sammenheng. På mange måter er disse kommunene foregangskommuner i samhandlingsarbeidet mellom kommune og frivillige organisasjoner.

De tretten kommunene som undersøkelsen omfatter, står som mange andre kommuner, overfor store utfordringer når det gjelder å opprettholde nivået på tjenesteytingen, være aktive samfunnsutviklere og demokratiske aktører. Tunge utviklingstrekk gjør at kommunesektoren må lete etter gode samarbeidspartnere og i disse kommuneeksemplene viser vi noen eksempler på gode samhandlingsaktiviteter med de frivillige organisasjonene. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at det kan være mye å hente på å utvikle et godt samarbeid mellom kommune og frivillige organisasjoner.

Arbeidet med undersøkelsen er gjennomført i løpet av 2 måneder vinteren 2005 av Næringsrådgivning AS og med undertegnede som prosjektleder. Jeg vil takke KS som gjennom sin finansiering gjorde dette prosjektet mulig å gjennomføre og alle informatørene i kommuner og foreningsliv som bidro med sine erfaringer og kompetanse.

Hamar, mars 2005

Kjell Vaagen

Foto på forsiden: Tingvoll kommune

Innhold

0. Sammendrag	4
1. Innledning	11
2. Noen teorier og modeller	16
2.1 Frivillig innsats og Johns Hopkinsstudien	16
2.1.1 Den skandinaviske velferdsmodellen	20
2.2 Sosial kapital	21
2.3 Den sociala ekonomins aktører	24
2.4 Governance som utviklingsstrategi for kommunene	25
2.4 En modell fra Danmark	26
3. Offentlige utredninger	27
3.1 Norske stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner	27
3.2 Erfaringer fra Sverige og Danmark	29
3.2.1 Innledning	29
3.2.2 Svenske offentlige utredninger	29
3.2.2.1 Rapport fra en interdepartemental arbeidsgruppe	29
3.2.2.2 Regjeringskanselliets arbeid	30
3.2.2.3 SOU 2003:29 Mot en ny landsbygdspolitikk	31
3.2.2.4 Kommunförbundet i Sverige	31
3.2.3 Det danske Socialministeriet	32
3.3 EU's strukturfondsprogrammer	34
4. Erfaringer fra et utvalg kommuner	35
4.1 Oslo kommune	38
4.2 Bærum kommune	41
4.3 Fredrikstad kommune	44
4.4 Skien kommune	47
4.5 Sandefjord kommune	51
4.6 Skedsmo kommune	53
4.7 Hamar kommune	56
4.8 Øystre Slidre kommune	58
4.9 Sunndal kommune	61
4.10 Tingvoll kommune	63
4.11 Svenske kommuner	65
4.11.1 Värmdö kommune	66
4.11.2 Falun kommune	67
4.11.3 Bräcke kommune	68
4.12 Oppsummering	68
5. Konklusjoner og anbefalinger	71
5.1 Suksesskriterier og anbefalinger	72

0. Sammendrag

I denne rapporten er det foretatt en kartlegging av 10 norske og 3 svenske kommuners samspill og samarbeid med frivillige organisasjoner. Bakgrunnen for denne kartleggingen er at KS i KOU:2003:3 Velferd, Virkelighet og Visjoner har pekt på en rekke utfordringer framover for kommunesektoren innenfor kommunenes kjerneoppgaver som tjenesteyting, samfunnsutvikling og demokratiutvikling. Velferdsutvalget i KS anbefaler bl.a. et økt samarbeid med de frivillige organisasjonene for bedre å kunne møte disse utfordringene. I KOU er det redegjort for en rekke områder der et samspill mellom kommune og frivillige organisasjoner kan bidra til forbedringer og Velferdsutvalget foreslår derfor følgende overfor KS:

”Kommunesektoren etablerer ”kommunale frivillighetsråd” som ivaretar debatt, samarbeid, koordinering innenfor og med den enkelte kommune og fylkeskommune. Med en slik organisering vil også kommunen få gode innspill til å utmeisle en kommunal politikk overfor de frivillige organisasjonene”.

I KS Strategier for 2004-2008 vises det til at det trolig er et betydelig utviklingspotensiale i forholdet mellom kommunene og frivillig sektor, og en trekker fram 3 viktige områder for en slik utvikling:

- *Oppgaveløsning der det handler om hvordan kommunene kan bruke de frivillige organisasjonene til å løse oppgaver på en rasjonell og god måte*
- *Samfunnsutvikling der det handler om hvordan kommunen gjennom samarbeid og dialog med organisasjonene kan finne fram til utviklingsområder det kan arbeides med i fellesskap*
- *Demokratiutvikling der det handler om hvordan organisasjonene kan brukes som mobiliseringsarenaer for nytt lokalpolitisk engasjement, rettet mot grupper som ikke finner sin plass i etablerte fora.*

Landstinget i KS i Stavanger i 2004 la også følgende til grunn for sitt strategiske arbeid:

”Det må utformes en politikk overfor de frivillige organisasjonene fra kommunenes side som gir dem større forutsigbarhet og bedre vilkår”.

KS ønsker gjennom denne rapporten å få belyst følgende forhold:

1. Hvilken betydning – kvantitativt og kvalitativt – har det frivillige liv for lokalsamfunnene og kommunene? Her kan det være særlig aktuelt å vurdere betydningen i forhold til kommunenes kjerneoppgaver: Være en demokratisk aktør, drive samfunnsutvikling, yte tjenester
2. Finnes det gode eksempler på at kommuner har vedtatt og eventuelt satt i verk en lokal frivillighetspolitikk?
3. Finnes det gode eksempler på samarbeidsarenaer og møteplasser mellom kommuner og det frivillige liv?
4. Finnes det suksesskriterier som kan legge grunnlag for anbefalinger til norske kommuner og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokal frivillighetspolitikk og gode møteplasser?

Prosjektet skal danne et kunnskapsgrunnlag for KS arbeid med å bistå kommunene i utforming av en helhetlig politikk overfor de frivillige organisasjonene.

Teorier og modeller

I rapporten er det redegjort for teorier om og eksempler på sosial kapital der de frivillige organisasjonene er de største produsentene og vedlikeholdere av sosial kapital. Sosial kapital bidrar til å skape tillit mellom folk og er en av hjørnesteinene i den demokratiske og økonomiske utviklingen. Et aktivt foreningsliv bidrar til å skape et gjensidig tillitsforhold mellom folk som gjør at folk lettere kan samarbeide med hverandre. Et viktig bidrag er også Johns Hopkinsstudien der det framgår at de frivillige organisasjonene er store velferdsprodusenter med en betydelig sysselsetting, frivillig innsats og økonomisk virksomhet.

Offentlige utredninger

Det er også et eget kapittel om nyere offentlige rapporter og utredninger fra Norge, Sverige, Danmark og EU der temaet er de frivillige organisasjoner og den "sociala ekonomin". De offentlige utredningene viser også at de frivillige organisasjonene har en viktig rolle som tjenesteprodusenter, men også som samfunnsutviklere og demokratibyggere. Disse tre kjerneoppgavene er gjennomgående i omtalen av de frivillige organisasjonenes rolle.

Kommunene

Problemstillingene er belyst ved hjelp av offentlige tilgjengelige kilder som offentlige planer, saksdokumenter og internettbasert materiale samt samtaler med informerte aktører i de norske kommunene. De 13 kommunene som er med i dette prosjektet er et strategisk utvalg der både KS og det tidligere FRISAM har bidratt med råd om hvilke kommuner som skal være med i undersøkelsens norske del. I tillegg er det tatt med 3 svenske kommuner som også har interessante erfaringer å vise til. Kommunene er først og fremst fra det sentrale Østlandsområdet og domineres av store og mellomstore byer, herunder landets hovedstad. I tillegg har vi tatt med 3 små distriktskommuner som har svært interessante erfaringer med samspill og samhandling med de frivillige organisasjonene. Ut over dette vises det til andre undersøkelser fra norske distriktskommuner.

Med bakgrunn i de undersøkte kommunene, kan vi fastslå at det er skapt interessante resultater i disse case-kommunene og det synes også å være et potensiale i et forsterket samspill mellom kommune og frivillighet i arbeidet med å løse oppgaver innenfor tjenesteyting, samfunnsutvikling og demokratiutvikling.

I de medvirkende kommunene er betydningen av det frivillige liv, både kvantitativt og kvalitativt, av en slik karakter at det har stor betydning både for velferdsproduksjon og tjenesteyting. I rapporten vises det til frivillighetens kvantitative betydning med bakgrunn i nasjonale og lokale studier fra andre kommuner enn case-kommunene i denne undersøkelsen. Vi har ikke hatt ressurser til å foreta mer detaljerte studier i de medvirkende kommunene. Et normtall når det gjelder sysselsetting kan være at den frivillige innsatsen i antall årsverk utgjør ca 5-6% av antall personer som bor i kommunen. For en kommune på 30000 innbyggere kan dette bety at frivillige organisasjoner utfører frivillig arbeid tilsvarende 1500 årsverk. Den kvalitative verdien av det frivillige arbeidet er vanskeligere å måle, men den har sannsynligvis størst betydning som en arena for skaping og vedlikehold av sosial kapital og

som demokratisk utviklingsarena. Det frivillige livet er selve ”limet” i kommunen og et ”smøremiddel” for å få ting til å fungere. Utvikling av identitet og tilhørighet, sosialt samhold, trivsel og framtidstro kan også være kvalitative aspekter ved det frivillige liv i disse kommunene. Et helt sentralt kvalitativt aspekt er det som kan ligge i samlebegrepet sosial kapital der gjensidig tillit er et av nøkkelbegrepene. Gjennom denne undersøkelsen synes vi å kunne dokumentere at foreningene i disse 13 kommunene er viktige bidragsyttere i produksjon og vedlikehold av den sosial kapitalen. Både omfanget av foreninger, antallet medlemmer og sannsynlige aktive tilsier at de frivillige organisasjonene er viktige aktører i sine respektive kommuner og lokalsamfunn i skapingen av velferd og sosial kapital.

I arbeidet for medvirkning og involvering av lokalsamfunnet, der lag og foreninger er sentrale aktører, har Fredrikstad kommune gjort en omfattende innsats. Etableringen av 23 lokalsamfunnsutvalg med representanter fra de frivillige organisasjonene, er et godt eksempel på etablering av møteplasser for utvikling av demokrati og samhandling mellom kommune og frivillighet. Dette prosjektet er et resultat av kommunens nærmiljøsatsing og Lokal Agenda-arbeid. En tilsvarende satsing synes også å være gjennomført i både Skedsmo, Falun og Bräcke kommuner, der nærmiljøutvalg, grendeutvalg og lokale interesseforeninger har fått en viktig rolle, ikke bare som demokratiske aktører, men også som samfunnsutviklere og tjenesteprodusenter. De svenske kommunene synes å ha gått lengre enn Fredrikstad kommune i å gi ”lokalsamfunnsutvalgene” konkrete oppgaver. I begge de svenske kommunene har EU’s virkemidler stimulert samarbeidet og utviklingsarbeidet, og dette kan ha bidratt til å utprøve nye samarbeidsformer.

En av de viktigste kommunale drivkreftene i arbeidet med å utvikle et samarbeid med andre aktører, herunder de frivillige organisasjonene, synes å være et behov for å få opprettholdt et nivå på tjenesteytingen selv om de økonomiske ressursene har blitt mindre. Denne bakgrunnsfaktoren kan man finne igjen i mange av de kommunale plan- og policydokumenter som er utarbeidet fra flere av kommunene. Flere av kommunene erkjenner også at det ligger mye kompetanse og kapasitet i de frivillige organisasjonene og at dette er en likeverdig aktør med offentlig virksomhet på flere områder. I mange av eksemplene som det vises til i denne rapporten er det samarbeidet om tjenesteyting som er mest framtrædende, spesielt innenfor områder der kommunene har begrenset kapasitet og der de frivillige organisasjonene kan tilby noe som kommunene ikke kan. Det er også i rollen som velferdsprodusent at de frivillige organisasjonene kanskje har mest å tilby i et samarbeid med kommunene, både innenfor det kultur/næringspolitiske og humanitære og sosiale arbeidet.

De frivillige organisasjonene har tradisjonelt og historisk hatt en viktig samfunnsutviklerrolle. I svært mange tilfeller har man sett at de frivillige organisasjonene er kreative både når det gjelder å peke på ulike behov som må løses og hvordan de skal løses. De siste 10-årene har mye av selve oppgavegjennomføringen blitt ivaretatt av kommunene etter at de frivillige organisasjonene har påvist behovene, men i stadig større grad ser en også at de frivillige organisasjonene selv tar initiativ til å være (del)leverandører. I flere av kommuneeksemplene i denne rapporten finner en eksempler på slike koplinger. Det fremste eksemplet på at samspillet mellom kommune og frivillighet kan bidra til samfunnsutvikling, finner vi i Øystre Slidre kommune der Øystre Slidre Idrettslag har en helt sentral rolle som næringsutvikler og relasjonsbygger i kommunesamfunnet og spesielt i grenda Beitostølen. I Tingvoll kommune, har det gjennom tettstedsprogrammet blitt etablert spennende partnerskap mellom kommune, frivillighet og næringsliv som har bidratt til konkrete resultater. Bærum kommune har også gjennom prosjektet ”Tid for andre” vært innovative i norsk målestokk. Dette samarbeidsprosjektet mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor har gitt interessante

resultater, og åpner vei for nye spennende løsninger i skjæringspunktet mellom de tre sektorene.

Det finnes flere eksempler på at de kommunene som er med i dette prosjektet har en frivillighetspolitikk, men denne politikken er i liten grad systematisert og etablert som et sentralt satsingsområde i kommuneplaner eller i sektorplaner. De frivillige organisasjonene omtales riktignok i en del plandokumenter og i saksframlegg for politiske organer, men man har ikke fått tydeliggjort at de frivillige organisasjonene utgjør en "3.sektor" og forankret dette gjennom et helhetlig plan-eller meldingsarbeid. Det er kun Oslo og Sandefjord kommuner som har vært gjennom en slik planprosess, men flere av kommunene er i gang med å vurdere å utvikle slike verktøy eller policydokumenter for styrking av samspillet mellom kommune og frivillighet. Av de tre distriktskommunene er det Tingvoll kommune som har den beste planmessige forankringen av sitt samarbeid med de frivillige organisasjonene.

Etablering av frivillighetsforum/råd eller møteplasser og samarbeidsarenaer er også en av problemstillingene i dette prosjektet, men få av kommunene har etablert mer permanente frivillighetsforum som dekker alle lag og foreninger i kommunen. Skedsmo og Sunndal kommune har en strategi på dette og inviterer årlig kommunens lag og foreninger til drøftingsmøter. Det er ikke alle kommunene som har tilrettelagt for nettbaserte møteplasser, men Fredrikstad og Skedsmo kommuner har satset bevisst på å utvikle en slik møteplass. Fredrikstads web-hotell er i den sammenhengen svært imponerende og hvert av de 23 lokalsamfunnene har sin egen nettside.

Oppsummert kan det konstateres at det er etablert et samarbeid gjennom skapingen av ulike fora mellom kommuner og frivillige organisasjoner som i hovedsak har som formål å bidra til informasjons- og erfaringsformidling. Disse fora er fortsatt mest på det lokale nivået, men noen kommuner har også invitert til møter som omfatter alle organisasjonene i kommunen. Flere kommuner vurderer også å formalisere samarbeidet gjennom ulike former for planverktøy og politiske vedtak. Det er også gjennomført og er under planlegging en rekke prosjekter der samarbeidet har gitt og vil kunne gi resultater som vil stimulere til en enda tettere samhandling. Gjennomgående synes det å være en god dialog mellom kommunene og de frivillige organisasjonene i disse kommuneeksemplene. Alle kommunene har startet spennende prosesser, selv om prosessene har kommet ulikt langt i de forskjellige kommunene.

10 kommunale historier

De 13 kommunene som er kartlagt i dette prosjektet er alle gode eksempler på kommuner som har iverksatt en kommunal frivillighetspolitikk. Vi har for hver av de 10 norske kommunene fortalt en "historie" om disse kommunenes samspill med de frivillige organisasjonene:

- *Oslo kommune - En historie om et systematisk planarbeid som har resultert i to kommunale frivillighetsmeldinger*
- *Bærum kommune - En historie om nyskapende prosjektarbeid mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor*
- *Fredrikstad kommune - En historie om medvirkning fra innbyggerne og suksessrike lokalsamfunnsutvalg som møteplasser for demokrati og dialog*
- *Skien kommune - En historie om etablering av Humanitetens hus som møteplass og arena for dagens og fremtidens humanitære utfordringer*
- *Sandefjord kommune - En historie om utarbeiding av en frivillighetsmelding og etablering av en arena for frivillighet*

- *Skedsmo kommune - En historie om etablering av et kommunalt frivillighetsforum og Skedsmokorset KulturForum som lokal møteplass og samarbeidsarena*
- *Hamar kommune - En historie om utvikling av en helhetlig policy overfor tredje sektor basert på gjensidige avtaleforhold eller samarbeidskontrakter*
- *Øystre Slidre kommune - En historie om en liten kommune der samhandlingen mellom idrettslag, kommune og næringsliv gir verdiskaping og bolyst*
- *Sunnadal kommune - En historie om en kommune som har etablert et frivillighetsforum som møteplass mellom kommune og foreningsliv*
- *Tingvoll kommune - En historie om en distriktskommune som gjennom et aktivt prosjektutviklingsarbeid har lagt grunnlag for et godt samspill mellom kommune og frivillige organisasjoner i arbeidet med tjenesteproduksjon og samfunnsutvikling.*

I avslutningskapitlet viser vi til suksesskriterier og anbefalinger for styrking av samspillet mellom kommune og frivillige organisasjoner:

- bistå kommunene i arbeidet med å etablere frivillighetsråd og utvikle frivillighetsplaner/meldinger
- utarbeide en veileder for hvordan kommune og frivillighet kan styrke sitt samarbeidsgrunnlag. Som modell kan veilederen i strategisk næringsplanlegging brukes
- initiere et utviklingsprosjekt med 4-6 pilotkommuner der samspillet mellom kommune og frivillighet utprøves mer detaljert innenfor de 3 kommunale kjerneområdene
- ta initiativet til regionale og nasjonale konferanser om temaet kommune-frivillighet, for eksempel i samarbeid med andre nasjonale aktører
- ta initiativ til kompetanseutviklingstiltak (teorier og modeller, erfaringer fra andre land) innenfor kommunesektoren
- ta initiativ til forsknings- og utviklingsprosjekter i skjæringspunktet kommune og frivillighet, gjerne med basis i erfaringer fra andre land
- øke bevissthet og kunnskap om hva foreningslivet betyr for tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og demokrati
- kommunene må vise interesse og være tilgjengelige, ha lokalkunnskap, vise respekt og forståelse for de frivillige organisasjonenes egenart
- god forankring av samarbeidet på kommunalt ledernivå, politisk som administrativt
- avklar roller og spilleregler på forhånd
- kartlegg oppgaver og utarbeide en felles strategi for samarbeidet, der både målsetting, målgrupper og konkrete oppgaver inngår
- formidle erfaringer fra gode eksempler på samarbeid og samspill mellom kommune og frivillige organisasjoner

Summary

Problem

In its official report KOU: 2003:3 Welfare, Reality and Visions, the Norwegian Association of Local and Regional Authorities (KS) pointed to a number of challenges facing municipalities as a result of greater expectations from the population, the age wave and worsened municipal economy, amongst others. KS' Welfare Committee and the KS Congress have therefore suggested that the municipalities strengthen their cooperation with the voluntary organisations within municipal core activities such as services, solutions and community development. They can also cooperate on joint development tasks in addition to developing democracy and letting the organisations function as mobilisation arenas for a renewed involvement in local politics. The KOU- report describes a number of specialist areas where there may be a considerable potential for development in the interaction between municipalities and voluntary organisations. As a first step the report proposes that the municipalities help establish municipal voluntary councils and use these voluntary councils to work out a municipal policy for volunteer work.

Through this report KS wishes to shed light on the following aspects:

5. How significant – quantitatively and qualitatively – are voluntary organisations for the local communities and the municipalities? It may here be especially relevant to assess their significance in relation to the municipalities' core activities: To be a democratic operator, to promote community development, to provide services.
6. Are there good examples of municipalities that have resolved and, if so, implemented local policy for volunteer work?
7. Are there good examples of arenas for cooperation and meeting places for municipalities and voluntary organisations?
8. Are there criteria for success that can be used as a basis for recommendations to Norwegian municipalities and voluntary organisations for how to develop a local policy for voluntary work and make good meeting places?

Theory

This report focuses on how municipalities and voluntary organisations interact and on the significance of this interaction in relation to the municipality's core tasks. When assessing the voluntary organisations' qualitative and quantitative significance for the municipalities we have primarily drawn on theories and finds from the international Johns Hopkins survey to which Wollebæk et al (2000) are the most important contributors. With respect to the concept "social capital" we have mainly used the theories of Robert D. Putnam, who has written three books about the significance of voluntary organisations in the period 1993 – 2003. According to Putnam social capital helps create mutual trust between people, and social capital is considered one of the corner stones of democratic and economic development. In addition we refer to an extract from official reports from Norway, Sweden and Denmark, which discuss the topic of voluntary organisations.

Method

We chose to carry out a survey of a total of thirteen municipalities, ten in Norway and three in Sweden. The ten Norwegian municipalities were proposed by KS and what used to be

FRISAM (a council for cooperation between voluntary organisations and public institutions). This strategic sample of municipalities was chosen because they have taken an initiative and developed cooperation with the voluntary organisations within one or more of the municipality's core activities. The municipalities are therefore not representative, but will be able to act as good examples for other municipalities that wish to improve their cooperation with the voluntary organisations. We studied plans, political issues and documents before interviewing people in the municipalities and the voluntary organisations.

Results

We found interesting results, and each of the municipalities has an interesting story to tell. The answers to the four questions can be summed up in this way:

1. The voluntary organisations have great significance in relation to the municipalities' core activities, both qualitatively and quantitatively. Assessed qualitatively the greatest significance of the voluntary organisations is for providing an arena for creating and maintaining social capital and as an arena for democratic development. Voluntary life is the municipality's actual "adhesive" and a "lubricant" for making things work. Developing identity and a sense of belonging, social solidarity, well-being and belief in the future are also qualitative aspects of voluntary life. We based our assessment of the quantitative significance mainly on the fact that calculated in man labour years voluntary work involves about 5-6% of the inhabitants in a municipality. This might mean that in a municipality with a population of 30,000, voluntary organisations carry out volunteer work equivalent to 1,500 man labour years.
2. Several of the ten Norwegian municipalities and the three Swedish ones have resolved and implemented a local policy for voluntary work and have concrete plans for this, but there is still a lot of work to be done in most municipalities before a municipal policy for voluntary work has been established.
3. There are a number of good examples of municipalities having established meeting places and cooperation arenas for municipality and voluntary organisations. There are physical meeting places in all the municipalities, both in the municipal centres and in the outskirts where the municipalities can meet the voluntary organisations. Some municipalities have also established net based meeting places. Several municipalities have in addition established municipal volunteer forums.
4. There are a number of criteria for success that must be fulfilled if the municipalities are to strengthen their interaction with the voluntary organisations. Establishing volunteer forums and a policy for volunteer work is very important and an initiative should also be taken to establish some municipal pilots for trying out the potential that lies in a fortified cooperation between municipality and voluntary organisations. In addition to this, factors such as guidance, competence development, respect and understanding can also be significant.

Conclusions

Our finds show that within their core activities municipalities may benefit greatly from cooperating more closely with the voluntary organisations. However, this cooperation is also pioneer work so the municipalities must be conscious of the voluntary organisations' distinctive character and special stamp. Further research on this topic is therefore necessary for this interaction to advance.

1. Innledning

De siste tiårene har det vært en sterkt økende oppmerksomhet mot de frivillige organisasjonene som representerer det vi kaller for den ”tredje sektor” eller for sivilsamfunnets organisasjoner. Siden 1980-tallet har disse organisasjonene blitt sterkere synliggjort i samfunnsdebatten, ikke minst fordi det de siste årene har utviklet seg et mer omfattende samarbeid mellom aktører fra offentlig sektor, privat sektor og tredje sektor. Den sterkere synliggjøringen og interessen for de frivillige organisasjonene skyldes også at de frivillige organisasjonene stadig oftere blir trukket fram som aktører som i et samspill med kommunene kan bidra til å løse utfordringene i samfunnet. Dette er utfordringer som i stor grad berører kommunenes kjerneoppgaver som tjenesteprodusent, samfunnsutvikler og demokratibygger.

Frivillige organisasjoners omfang og rolle i samfunnet har blitt omtalt i en rekke offentlige utredninger de siste årene, og KS har i KOU:2003:3 Velferd, Virkelighet og Visjoner pekt på en rekke sentrale utfordringer for velferds-Norge. Disse utfordringene er bl.a. knyttet til følgende forhold:

- Forventningsgapet der befolkningen ønsker seg flere og bedre tjenester enn de som tilbys i dag
- Ubalanse mellom oppgaver og ressurser i kommunesektoren
- Endringer i befolkningssammensetningen med en sterkt økende andel eldre som innebærer et sterkere press på helse- og omsorgstjenester og sterkere konkurranse om arbeidskraft
- Lokaldemokratiets funksjon i velferdssamfunnet

For å møte disse utfordringene foreslo velferdsutvalget at det måtte arbeides videre med en rekke forslag knyttet til disse fagområdene:

- Gjenoppretting av balansen i velferds-Norge
- Lokaldemokrati og rammevilkår
- Oppgave- og ansvarsfordeling
- Kvalitet, fleksibilitet og avgrensing
- Forebyggende arbeid
- **Det sivile samfunn**

Det sivile samfunn er trukket fram som en av 6 temaer som det vil bli viktig å arbeide med i tiden framover. Flere av forslagene til velferdsutvalget gikk ut på at utvikling av et bedre samarbeid mellom kommuner og frivillige organisasjoner kan være en måte å møte noen av utfordringene på. I KOU vises det i flere kapitler til hvilke muligheter som kan utvikles i forhold til tjenesteyting, samfunnsutvikling og demokratiutvikling som følge av et bedre samspill og samarbeid mellom kommune og frivillige organisasjoner.

I kap.1.7 ”Det sivile samfunn – Sentralt i forebyggende velferdsarbeid” i velferdsutvalgets rapport foreslås følgende:

”Velferdsutvalget vil oppfordre KS til å ta forholdet til frivillige organisasjoner opp med staten først og fremst for å avklare hvordan staten gjennom sin bevilgningspolitikk kan styrke lokaldemokratiet ved å la kommunen/fylkeskommunen for eksempel gjennom

kommunalt/fylkeskommunalt ”Råd for frivillige organisasjoner” i større grad fordele statlige aktivitetsmidler til lokale lag og foreninger på en helhetlig måte. Kommuner og fylkeskommuner bør utforme en helhetlig politikk overfor de frivillige organisasjonene”

Velferdsutvalgets rapport omtaler også de frivillige organisasjonene under kapitlet ”Aktørene i velferdssamfunnet” (kap. 5.2), der 3 sektor – det sivile samfunn er omtalt på linje med velferdsstat, velferdskommune og privat sektor.

I kapittel 11 ”Kommunen som velferdsyter – drift” vises det til at kommunen kan ivareta sine oppgaver alene eller i samarbeid med andre, der viktige samarbeidspartnere er bl.a. frivillige organisasjoner. I samme kapittel under omtalen av lokaldemokratiet, vises det til utviklingstrekk i det representative demokratiet:

- sviktende oppslutning om de politiske partiene
- lav valgdeltakelse
- forventning om brukermedvirkning
- store forventninger om at det offentlige skal ”ta seg av alt”
- individuelt tilpassede løsninger
- sentrale prioriteringer og individuelle rettigheter

Dersom disse forholdene vedvarer eller forsterkes viser velferdsutvalgets rapport at kommunen må opprette andre former for dialog med innbyggerne og bruke denne systematisk inn mot det politiske system. Eksempler på slik dialog kan bl.a. være folkemøter, ungdommens kommunestyre, lokale organisasjoner som de frivillige, brukerorganisasjoner m.v.. Der kommunens rolle som tjenesteyter omtales, vises det til følgende:

”Uansett tjenesteyter vil tjenesten kunne skje i samarbeid med klient/familie, frivillige eller andre”

I kap 11.5 Kommunesektoren, stat og 3. sektor omtales samspill og nettverk mellom disse aktørene og det vises til at kommunen har en unik mulighet for å se sammenhenger og få til synergieffekter gjennom helhetlige løsninger. I kapitlet trekkes bl.a. fram følgende effekter:

- satsing på utvikling av nettverk og nærmiljø gir positiv gevinst i form av lavere kriminalitet, bedre psykisk helse og økonomisk gevinst i form av økt frivillig innsats
- frivillige organisasjoner har flere roller i velferdssamfunnet, både som primærførebyggende tiltak og i direkte oppfølging av enkeltpersoner. En del av 3. sektor som har slik målrettet hjelp som formål, krever derfor en god og tett planlegging og koordinering fra kommunens side for optimal effekt

Et av tiltakene for å nå målene i ”Resept for et sunnere Norge” er som velferdsutvalget foreslår:

”Bygge allianser og infrastruktur for folkehelse – oppbygging av et systematisk forpliktende og helhetlig folkehelsearbeid mellom det offentlige og frivillige organisasjoner”.

Velferdskommune og de frivillige organisasjonene omtales også grundig i kap. 12, der det bl.a. vises til at det i 2003 var 156900 årsverk utført av personer som jobber frivillig. Omregnes denne frivillige innsatsen til kroner, beløper den seg til vel 40 mrd. kroner.

Som en del av arbeidet med KOU:2003:3 og knyttet til avsnittet ovenfor, ble det også utarbeidet et notat av Håkon Lorentzen KOU:2003:2 (Velferdskommunen og de frivillige organisasjonene) der det drøftes en rekke forhold i grensesnittet kommune og lokal frivillighet og som er innarbeidet i velferdsutvalgets rapport. Lorentzen skiller mellom 3 måter å fortolke frivillige organisasjoner på:

- non-profit aktører
- bærere av demokratiske verdier
- arenaer for tilhørighet, demokrati og integrasjon

I notatet vises det også til at *”det sivile engasjementet danner grunnlag for brede, personlige kontaktflater som gjerne betegnes som sosial kapital, personlige bånd som hver enkelt kan aktiviseres for å realisere egne mål”*.

Velferdsutvalget konstaterer på bakgrunn av dette notatet at verken stat eller kommunesektor har en helhetlig politikk overfor de frivillige organisasjonene. Politikken er dessuten preget av lite samordning. Velferdsutvalget foreslår derfor følgende overfor KS:

”Kommunesektoren etablerer ”kommunale frivillighetsråd” som ivaretar debatt, samarbeid, koordinering innenfor og med den enkelte kommune og fylkeskommune. Med en slik organisering vil også kommunen få gode innspill til å utmeisle en kommunal politikk overfor de frivillige organisasjonene”.

Som følge av velferdsutvalgets rapport og forslag til KS, har KS’ arbeid med kommunesektorens utfordringer vist til at det er et betydelig utviklingspotensial i forholdet mellom kommune og frivillig sektor. I KS Strategier for 2004-2008 vises det til at det trolig er et betydelig utviklingspotensiale i forholdet mellom kommunene og frivillig sektor, og en trekker fram 3 viktige områder for en slik utvikling:

- *Oppgaveløsning der det handler om hvordan kommunene kan bruke de frivillige organisasjonene til å løse oppgaver på en rasjonell og god måte*
- *Samfunnsutvikling der det handler om hvordan kommunen gjennom samarbeid og dialog med organisasjonene kan finne fram til utviklingsområder det kan arbeides med i fellesskap*
- *Demokratiutvikling der det handler om hvordan organisasjonene kan brukes som mobiliseringsarenaer for nytt lokalpolitisk engasjement, rettet mot grupper som ikke finner sin plass i etablerte fora.*

Landstinget i KS i Stavanger i 2004 la også følgende til grunn for sitt strategiske arbeid:

”Det må utformes en politikk overfor de frivillige organisasjonene fra kommunenes side som gir dem større forutsigbarhet og bedre vilkår”.

Initiativet til denne studien om lokal frivillighetspolitikk kommer fra KS som på bakgrunn av Velferdsutvalgets anbefalinger, KS Strategier og Landstingets vedtak ønsker å se nærmere på

flere forhold som berører temaet lokal frivillighetspolitikk. KS ønsker gjennom denne rapporten å få belyst følgende forhold:

- A. Hvilken betydning – kvantitativt og kvalitativt – har det frivillige liv for lokalsamfunnene og kommunene? Her kan det være særlig aktuelt å vurdere betydningen i forhold til kommunenes kjerneoppgaver: Være en demokratisk aktør, drive samfunnsutvikling, yte tjenester
- B. Finnes det gode eksempler på at kommuner har vedtatt og eventuelt satt i verk en lokal frivillighetspolitikk?
- C. Finnes det gode eksempler på samarbeidsarenaer og møteplasser mellom kommuner og det frivillige liv?
- D. Finnes det suksesskriterier som kan legge grunnlag for anbefalinger til norske kommuner og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokal frivillighetspolitikk og gode møteplasser?

Rapporten skal utgjøre et kunnskapsgrunnlag for det videre arbeidet og gi grunnlag for utarbeiding av et verktøy og en metodikk for å hjelpe kommunene til å etablere en lokal frivillighetspolitikk samt gode møteplasser mellom kommunene og frivillige organisasjoner.

For å få oppdragets empiriske del gjennomførbare ble det gjort et strategisk utvalg av kommuner. Formålet med utvalget er at en gjennom casestudier kan belyse den lokale frivillighetspolitikken og de medvirkende aktørenes ulike perspektiver. Kommunene ble valgt ut ifra at de hadde synliggjort en lokal frivillighetspolitikk, enten gjennom et plan/meldingsarbeid og/eller gjennom at det var etablert møteplasser/samarbeidsarenaer og/eller utviklet eller iverksatt interessante og nyskapende samarbeidsprosjekter/prosesser. Forslagene til case-kommuner kom fra KS og fra det tidligere FRISAM. Rapporten vil synliggjøre og diskutere samspillet mellom kommune og frivillighet og løfte fram gode eksempler på kommunal frivillighetspolitikk, på møteplasser og samarbeidsarenaer, konkrete eksempler på samspill og på suksesskriterier for skaping av et godt partnerskap mellom kommune og frivillighet. Undersøkelsen omfatter 10 norske kommuner. I tillegg vil det bli gitt en omtale av noen svenske kommuner.

Det empiriske materialet i kommunene har blitt samlet inn gjennom en kombinasjon av ulike teknikker som intervjuer og gjennomgang av eksisterende dokumentasjon (planer, rapporter, saksframlegg osv.). Hensikten med metodeopplegget er å presentere interessante idealtyper ut ifra et mangfold framfor å presentere et statistisk representativt bilde. Gjennom denne metoden får vi muligheter til å løfte fram og synliggjøre samarbeidsmodeller som også er framtidsrettet. Dette kan handle om nye strategier og tenkemåter i forhold til kommunenes tradisjonelle funksjon som velferdsprodusent, samfunnsutvikler og demokratisk aktør. Det bør påpekes innledningsvis at dette er en begrenset studie av lokal frivillighetspolitikk, men at de enkelte eksemplene kan bidra til å fortelle noen interessante historier som kan ha en viss overføringsverdi og fungere som eksempler overfor kommuner som planlegger å styrke samspillet mellom kommune og frivillighet.

Hovedfokuset i rapporten er rettet inn mot kommunenes samspill og samarbeid med de frivillige organisasjonene. Velferdsutvalget og KS vektlegger også organisasjonene som samarbeidsaktører i forbindelse med de tre hovedperspektivene tjenesteyting, samfunnsutvikling og demokratiutvikling. Samtidig er det svært mange personer som ikke er medlemmer i frivillige organisasjoner, men som ønsker å gjøre en frivillig innsats, dersom forholdene legges til rette for det. For kommuner, frivillighetssentraler og frivillige

organisasjoner er det en utfordring å få tatt i bruk denne frivillige ressursen, som kan representere et betydelig volum uten at vi kan kvantifisere det helt nøyaktig.

Rapportens innledningskapittel har vist til bakgrunnen for hvorfor KS setter i gang dette prosjektet.

I kapittel 2 vil vi vise til noen teoretiske arbeider som har blitt utarbeidet med utgangspunkt i empiri innhentet fra til dels omfattende undersøkelser om frivillige organisasjoner. Fokusområdet i teorikapitlet er knyttet til begrepet ”sosial kapital” og det vil også bli vist til aktuelle indikatorer på sosial kapital.

I kapittel 3 gjennomgås noen eksempler på norske og skandinaviske offentlige utredninger der det redegjøres for både historikk, utfordringer, utviklingstrekk, verdigrunnlag, egenskaper, velferds- og serviceproduksjon m.m. med basis i frivillige organisasjonene. I mange av disse utredningene vises det til at de frivillige organisasjonene eller den tredje sektor er en sektor parallell med offentlig virksomhet og næringslivet. I kapitlet vises det også, kortfattet, til EU’s arbeid med de frivillige organisasjonene.

Kapittel 4 omhandler de utvalgte kommunene i undersøkelsen og deres vektlegging av den tredje sektor som samhandlingspartner. Case-kommunene i undersøkelsen er både store og små kommuner og de har både en sentral og perifer beliggenhet. Det vil også bli vist til noen svenske kommuner som har arbeidet mye med den ”sociala ekonomin” og det vil bli gitt en kort beskrivelse av disse kommunene. Kapitlet vil beskrive den kommunale frivillighetspolitikken som disse kommunene har, enten i form av egne planer/meldinger eller politiske vedtak der man viser til hva man ønsker å gjøre sammen med de frivillige organisasjonene og konkrete eksempler på samarbeidsarenaer, møteplasser og nyskapende prosjekter.

I kapittel 5 vil vi oppsummere og komme med noen anbefalinger for hvordan arbeide videre med den lokale frivillighetspolitikken.

2. Noen teorier og modeller

Denne rapporten handler om et lite antall kommuners samspill med de frivillige organisasjonene. Rapporten bygger på erfaringer fra disse kommunene, samt en oversikt over aktuelle teorier og offentlige utredninger om temaet. I dette kapitlet skal vi vise til noe av det som er publisert av inn- og utenlandsk litteratur om temaet. Denne oversikten er på langt nær utfyllende, men søker å vise at temaet omfattes av stor interesse i både inn- og utland og at dette er et tema som representerer stor bredde og mange perspektiver. I dette kapitlet vil vi kort redegjøre for litt norsk, svensk og amerikansk litteratur om temaet. I neste kapittel vil vi omtale enkelte skandinaviske offentlige og institusjonelle utredninger om temaet. Disse kapitlene vil utgjøre den teoretisk og praktiske rammen rundt presentasjonen av de konkrete kommuneeksemplene i de neste kapitlene.

Samfunnets og folks organisering av felles oppgaver og interesser som fenomen er like gammel som vår historie, men man kan i hovedsak si at den store oppmerksomheten mot de frivillige organisasjonene som fagområde har utviklet seg i løpet av de siste 20-30 årene. Fagområdet har vakt interesse både i Europa og USA, og i Europa er det særlig EU's oppmerksomhet mot den "sosiale økonomien" (*économie sociale*) som har bidratt til interessen, bl.a. som følge av den ideologiske og politiske revurdering av statens rolle og omfang, og de erfaringer man etter hvert har fått om de frivillige organisasjonenes rolle som velferdsprodusent, samfunnsutvikler og demokratisk aktør. I USA er det bl.a. arbeidene til den amerikanske statsviteren Robert D. Putnam som har satt søkelyset på de frivillige organisasjonene.

2.1 *Frivillig innsats og Johns Hopkinsstudien*

I Norge er det utarbeidet flere publikasjoner de senere år som omhandler temaet. I boken "Frivillig innsats" (Wollebæk, Selle, Lorentzen, 2000) gis det en bred omtale av frivillige organisasjoners historie, omfang og rolle. I boken vises det bl.a. til at mange organisasjoner i mellomkrigstiden innen helse- og sosialfeltet ble knyttet nærmere offentlige myndigheter, og flere fikk også kommunal støtte under forutsetning av at de skaffet til veie midler fra private kilder. Sammenvevingen og samarbeidet mellom disse to aktørene var i denne perioden likeverdig, fordi begge var i en oppbyggingsperiode og fordi begge hadde gjensidig nytte av hverandre. Organisasjonene fikk innflytelse gjennom sitt brede folkelige engasjement, sin arbeidskraft og kompetanse og sin evne til å ta initiativ. Myndighetene ga begrenset økonomisk støtte til frivillige velferdstiltak, men så sjelden organisasjonene som konkurrenter og stilte ikke omfattende krav til hvordan deres velferdsytelser skulle utformes. Denne perioden var en glansperiode for organisasjonene. Et bredt folkelig engasjement kom til uttrykk gjennom et stort mangfold av sivile aktiviteter, som lot seg kombinere med politisk anerkjennelse og begrenset offentlig støtte og kontroll.

Kommunenes nyvakte interesse for foreningene har i tillegg til at de har en nærhet til foreningene gjennom bl.a. ulike tilskuddsordninger, også en historisk bakgrunn som vist ovenfor. Da velferdssamfunnet begynte å ta form etter 2 verdenskrig, overtok kommunene sakte, men sikkert, en rekke oppgaver som foreningene hadde et ansvar for. I tillegg etablerte kommunene nye velferdstilbud, bl.a. på bakgrunn av krav og ønsker fra de frivillige organisasjonene. Kommunaliseringen av velferdsoppgavene skjøt ytterligere fart under 1960- og 70-tallet, innenfor stort sett alle samfunnssektorer. Denne relasjonen mellom kommuner

og foreningsliv har således lange tradisjoner og i dag kan man vel ikke tenke seg et levende og aktivt lokalsamfunn uten de frivillige organisasjonene. I både store og små kommuner finnes det et rikt foreningsliv som spiller en viktig rolle for lokalsamfunnets og kommunens livskraft og utvikling. Selv om foreningslivets verdi er udiskutabel, er også disse verdier relativt svakt formulert.

Som følge av velferdssamfunnets utvikling, har det i følge Wollebæk m.fl. avtegnet seg en del utviklingstrekk som bl.a.:

- sterk økning i antallet interessegrupper på det helse- og sosialpolitiske feltet
- større mobilitet, informasjonsteknologi og integrasjon mellom de frivillige organisasjonene og offentlige myndigheter har ført til sentralisering og av den grunn en svekkelse av grendenivået i den lokale organiseringen
- økende bruk av lønnsarbeid og profesjonalisering av virksomheten
- fagliggjøring av drift og virksomhet har gjort mange organisasjoner mer effektive enn før og ansatte letter presset på ildsjelene
- spesialkompetanse, effektivitet og profesjonell drift kreves også for at organisasjonene skal oppfylle det offentliges forventninger om fortjenestefri velferdsproduksjon
- velferdshybrider, dvs. tiltak i grenselandet mellom offentlig og frivillig sektor, blir stadig mer vanlig, men fører til at skillelinjene mellom stat og sivilsamfunn viskes ut

En viktig del av underlagsmaterialet i denne undersøkelsen er også hentet fra et større internasjonalt forskningsprosjekt – The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project – der et stort antall land inngikk (i Wollebæk m.fl.). I denne undersøkelsen arbeidet bl.a. LOS-Senteret i Bergen og Institutt for Samfunnsforskning med den norske delen av undersøkelsen. Det ble også utarbeidet en felles definisjon av de frivillige organisasjoner som skulle studeres, og denne definisjonen består av fem enkle kriterier. Ifølge disse kriterier skal en frivillig organisasjon:

- være formell, det vil si institusjonalisert til en viss grad gjennom å ha et styre, vedtekter og møter eller aktiviteter med en viss regelmessighet
- være privat, dvs. i institusjonell mening være atskilt fra staten
- ikke dele ut sitt økonomiske overskudd (non-profit distributing), dvs. ikke gi en del av det økonomiske overskuddet som gevinst til eiere
- være selvstyrende, dvs. selv kunne kontrollere driften og ikke være en del av et profitorientert selskap
- ha et innslag av idealisme, dvs. at organisasjonen må ha en eller annen form av bidrag eller frivillig medvirkning av betydning fra privatpersoner, for eksempel gjennom frivillig arbeid eller private gaver.

Johns Hopkinsstudien ble gjennomført i nærmere 40 land over hele verden og er en omfattende undersøkelse av virksomhet og økonomi innen frivillig sektor (voluntary sector). I Norge ble de empiriske dataene hentet fra Undersøkelse om frivillig arbeid (1998). Målsettingen med undersøkelsen var tredelt:

- vise det sosiale og økonomiske bidraget fra tredje sektor
- presentere de karakteristiske trekkene ved den tredje sektor

- sammenlikne utviklingstrekk i Norge med andre land

Noen få observasjoner fra denne omfattende studien:

- De frivillige organisasjonene er utviklere, formidlere og bevarere av sosial integrasjon, de er demokratiske institusjoner som vedlikeholder og utvikler demokratiet og de er økonomiske aktører
- De frivillige organisasjonene er store produsenter av sosial kapital (se neste kapittel)
- 54% av befolkningen utførte frivillig arbeid i 1998
- 9 timer ble brukt i gjennomsnitt pr. måned
- 126000 frivillige årsverk utføres i de frivillige organisasjonene
- Markedslønn for denne innsatsen utgjør 40 mrd kroner
- Halvparten av den frivillige innsatsen går til indre og administrative oppgaver, mens bare 17% av tida går til direkte utadrettet arbeid
- Norge har høyest nivå for frivillig innsats sammen med Sverige og Nederland
- I Norge brukes mindre tid til omsorgsarbeid enn i andre land, herunder Sverige
- Andelen av de frivillige innenfor idrett, kultur, natur og miljøvernorganisasjonene utgjør om lag 50% av medlemmene i frivillighets-Norge
- De sosiale, religiøse og humanitære organisasjonene rekrutterer færre frivillige, men til større innsats
- Fra 1986 til 1998 har innslaget av fritidsaktiviteter og individuell utfoldelse økt, mens innslaget av sosial og humanitært arbeid har stagnert eller gått tilbake
- De religiøse organisasjonene er på mange måter de fremste bærerne av frivillighet
- De frivillige organisasjonene lever av offentlig støtte, overskudd fra spill og lotterier, innsamlinger og donasjoner
- De frivillige organisasjonene har stor legitimitet og troverdighet blant folk flest (80% av befolkningen)
- De frivillige organisasjonenes egenart ansees som en sentral verdi og det er mange som ønsker et nært samarbeid med både offentlige myndigheter og næringsliv
- De frivillige organisasjonene har blitt mer profesjonelle og effektive gjennom fagliggjøring av virksomheten
- Det er bred støtte til offentlig finansiering av organisasjonssamfunnet
- Folk er, til tross for stor tillit, generelt skeptiske til overføring av viktige samfunnsoppgaver til frivillig sektor
- Frivilligheten er under sterk forandring, men fortsatt er deltakelse i frivillige organisasjoner primært orientert mot lokalsamfunnet

I Sverige er Johns Hopkinsstudien omtalt i boken "Den ideella sektorn" av Filip Wijkström og Tommy Lundström (2002). Denne boken har mange likhetstrekk med "Frivillig innsats". Det fokuseres mest på den forskning som har vokst fram under 1980- og 1990-tallet om det frivillige sosiale arbeidet i Sverige. Det er spesielt i begynnelsen av 1990-tallet at debatten om det "civila samhället" har tatt skikkelig fart i Sverige, og dette har delvis sammenheng med at den borgerlige regjeringen (1991-94) gjorde begrepet og tankene til et viktig innslag i sin politikk. I den påfølgende debatten ble, noen ganger betydelig overdrevet, det sivile samfunnet stilt opp mot den svenske velferdsstaten som et slags politisk ladet motbegrep.

Noen tall fra den svenske studien (1992) viser at 4.6 millioner svensker utfører frivillig arbeid uten betaling og at en person som engasjerer seg ideelt i Sverige er aktiv i gjennomsnitt 1.7

foreninger. Ut fra dette utleder Wijkström at 2.6 millioner svensker arbeider ideelt, men flere er dobbeltarbeidende. Den totale summen av ideelt arbeid i Sverige angis til ca 300 000 heltidsarbeidsplasser. Idrett og rekreasjon utgjorde 39% av det ideelle arbeidet. Disse tallene omfatter kun de største foreningene, og ikke de 60000 mindre og uregistrerte foreningene. I 1992 arbeidet ca 100.000 personer i ideelle organisasjoner, og det økonomiske omfanget av den ideelle sektoren (omsetning) i Sverige anslås til nærmere 85 mrd. kroner, eller ca 4% av det svenske bruttonasjonalproduktet (Norge 3.7% i 1997).

I sin bok viser Wijkström til at i en rekke studier (samtal) på 1990-tallet har temaet ideelle organisasjoner blitt drøftet av svenske forskere som har fokusert på ulike forhold og perspektiver innenfor dette brede temaet:

- studier om det frivillige sosiale arbeidet. Feltet omfatter dels studier av hvordan ulike grupper av brukere eller klienter relaterer til og påvirkes av operatører som ikke er statlige eller kommunale, men som drives av ideelle og idedrevne operatører
- studier om opplysningsorganisasjonene der det bl.a. har vært fokusert på effektene av den nære koplingen mellom disse organisasjonene og den offentlige sektorens ressurser og styringssystemer
- studier om kooperasjon og kooperativ forretningsdrift handler bl.a. om forståelsen for grunnleggende fenomen og begreper som medlemskap og den føderative organisasjonsformen. På 1990-tallet har det også vært gjennomført noen studier om nykooperasjonen. Dette er kooperativer som, i liten skala og iblant i arbeiderkooperativ form, er virksomme på nye områder som for eksempel helse og omsorg. Disse nye kooperativene inkluderes i den svenske ideelle sektor.
- Organisasjonene som demokratiskoler
- Organisasjonene rolle som sosiale integratorer. I den pågående samtalen om de ideelle og idédrevne organisasjonene sies det at de skal være spesielt bra på å (gjen)integre mennesker inn i samfunnet. Dette gjelder spesielt mennesker i marginale og ekskluderende posisjoner for å bryte deres isolering
- Organisasjonenes betydning som en slags noder for mobilisering av ressurser for medborgerlige aktiviteter i ulike sosiale organisasjoner. Perspektivet ressursmobilisering har vært mer betydningsfullt internasjonalt enn i Sverige i forbindelse med framvekst og etablering av nye organisasjoner
- Organisasjonenes rolle som bærere av og arenaer for identitetsskapende prosesser for mennesker. Den kollektive identiteten bygges opp av individer som ser seg selv og hverandre som delaktige i et felles prosjekt.
- Et annet perspektiv er å betrakte organisasjonene utifra de tjenester eller den service som de produserer. I USA har "non-profit"-studier vært en viktig inspirasjon for et slikt perspektiv. På 1990-tallet har en del organisasjoner fått oppmerksomhet for de tjenester som de produserer innenfor mer tradisjonelle velferdsområder. Det handler først og fremst om omsorg (barn, eldre) og skole og ofte drives denne virksomheten i nær relasjon til statsapparatet, og som en slags underleverandører til stat, landsting og kommuner.
- Organisasjonene kan også betraktes som en slags "frisone" der det gis rom for annerledes metoder, verdier og synsmåter enn det som ellers dominerer i samfunnet.

De svenske studiene og forskningen om den ideelle sektoren er omfattende og mangfoldig. Fokuset for mye av forskningen har vært på organisasjonenes roller som gjennomførere av

oppgaver og deres rolle som instrumenter og verktøy for å løse andre, og kanskje mer sekundære oppgaver enn det organisasjonene opprinnelig var tiltenkt. Ikke minst har dette gjort seg gjeldende innenfor alle studiene av de kooperative virksomhetene, som det fortsatt er svært få eksempler av i Norge. Vi kommer tilbake til andre svenske offentlige utredninger som bl.a. omhandler den ”sociala ekonomin”.

Studiene fra Wollebæk m.fl. og Wijkström/Lundström viser at de frivillige organisasjonene i Norge og Sverige har omtrent samme omfang og samme rolle, men en viktig forskjell er at andelen ansatte i organisasjonene innenfor velferdsstatens kjerneområder (helse, sosial, skole) er større i Norge enn i Sverige på 1990-tallet, men likevel vesentlig lavere enn i for eksempel Nederland, Tyskland og USA.

Selv om Johns Hopkinsstudien presenterer en rekke kvantitative data som viser hvilken betydning de frivillige organisasjonene har, er det fortsatt mye usikkerhet om frivillige organisasjoners omfang og rolle både i Norge og Sverige, spesielt på kommunalt og lokalt nivå. Vi vil i kommunekapitlet presentere noen resultater fra en undersøkelse av Næringsrådgivning AS (2003) fra noen mindre distriktskommuner som viser frivillig sektors omfang og rolle i disse kommunene.

2.1.1 Den skandinaviske velferdsmodellen

I KOU-rapporten ”Velferd, Virkelighet og Visjoner” pekes det på velferdssamfunnets utfordringer. De skandinaviske land har lyktes godt med å utforme en universell velferdsmodell, og har i stor grad sikret en lik fordeling av ytelser til store deler av befolkningen i både sentrale og mer perifere deler av Skandinavia. I de skandinaviske land er det staten som er den dominerende aktør, bl.a. gjennom kommunene i finansiering, produksjon og distribusjon av velferdsytelser til rettighetshavere, og har gjennom relativt høye skatter og avgifter klart å finansiere disse ytelser. I de siste 10-20 år har man i stadig større grad i de skandinaviske land blitt stilt spørsmål om samfunnet har råd til å opprettholde de store overføringer/ytelser til ulike målgrupper samt næringsoverføringer, der spesielt landbruksnæringene i Norge er en stor mottaker av støtte. Det stilles også spørsmål ved om det er mulig å opprettholde like gode tilbud overalt i disse land, og spesielt i Norge og Sverige, som er preget av en spredt bosetting og store avstander.

Den skandinaviske velferdsmodellen er således under et sterkt press, men det er også de andre europeiske velferdsmodellene, av mange av de samme årsakene. Det er imidlertid visse forskjeller mellom den kontinentale velferdsmodellen, der frivillige organisasjoner er den helt sentrale institusjonen i produksjon av velferdstjenester, og den atlantiske, der markedet som regel er den sentrale institusjonen. Det finnes også en søreuropeisk modell, der familien er den mest sentrale institusjonen.

Flere forskere har tatt tak i disse problemstillingene, og i Quo Vadis? Den nordiske velferdsmodells framtid (Peter Abrahamson) vises det bl.a. til moderniseringsmodeller, som bl.a. kan innebære at en i høyere grad enn i dag involverer frivillige organisasjoner og frivillig innsats i det sosiale arbeidet, mer i tråd med elementer fra den kontinentale velferdsmodellen.

Joakim Palme sier i artikkelen ”Den nordiska modellen och Europa (1999)” at det på bakgrunn av utfordringene:

- arbeidets endrede karakter
- den aldrende befolkningen
- kjønnsbalansen

er nødvendig å modernisere våre velferdsmodeller, for ikke å ”eventyra viktiga landvinningar”. Palme mener vi må besvare følgende spørsmål i framtiden:

- *vilken sosial service skal være offentlig?*
- *hvordan skal den finansieres på lengre sikt?*
- *vilke grenser finnes det for å anvende brukeravgifter?*
- *hva finnes det av problemer/muligheter med privat produksjon av offentlig finansiert omsorg?*

I et slikt perspektiv, der også en av utfordringene vil være å ”skreddersy volumbaserte løsninger”, kan frivillig sektor utvikles til å bli en mer sentral aktør i produksjon av velferdstjenester. Vi kommer tilbake til dette temaet i kommunepresentasjonene.

2.2 Sosial kapital

Den amerikanske statsviteren Robert D. Putnam har fått æren for å utvikle begrepet sosial kapital, et begrep som står sentralt i den revitaliserte samfunnsdebatten og som har blitt popularisert over hele verden av blant andre Putnam. Den sosiale kapitalen fungerer som et kitt mellom mennesker i et samfunn der dette både knytter sammen folk og smører relasjonene mellom dem og kan kort defineres som normer for toleranse, nettverk, tillit til andre mennesker og til institusjoner. Putnams hovedtese er at den sosiale kapitalen i stor utstrekning skapes og vedlikeholdes gjennom menneskers samarbeid i de frivillige organisasjonene, og at det er grunnlag for å mene at denne individbaserte sosiale kapitalen også kan avspeiles i en mer generell sosial kapital på samfunnsnivå.

Putnam har skrevet flere bøker de siste årene om sosial kapital og sivilsamfunnet. I boken ”Making Democracy Work (1993) omtales begrepet sosial kapital gjennom studiene av regional utvikling i Nord- og Sør-Italia. Det ble dokumentert at det var stor forskjell mellom Nord- og Sør-Italia (økonomisk utvikling, offentlige institusjoners styringsevne, demokratisk utvikling), og forklart med at det var tettheten og tyngden i det lokale organisasjonsvesenet som var avgjørende. Jo mer menneskene var med i ulike frivillige nettverk og organisasjoner desto bedre fungerte demokratiet. Organisasjonsvesenets tetthet forklarte ikke bare hvorfor demokratiet fungerte bedre i visse regioner, men også hvorfor disse regionene hadde hatt en overlegen økonomisk utvikling. Det er ikke økonomisk tilvekst som gir et sterkt frivillig organisasjonsliv, men tvert imot organisasjonslivet som gir økonomisk tilvekst.

I følge Putnam er forklaringen at deltakelse i organisasjonslivet skaper en sosial kapital som innebærer at innbyggernes mellomværende kan bygge på tillit til andre mennesker i samfunnet. Man våger å samarbeide fordi man har tillit til at den andre også våger å samarbeide. En grunnleggende tillit til omgivelsene er nødvendig for at det skal være rasjonelt for kollektivet å samarbeide med andre. Den mellommenneskelige kontakten som skjer i organisasjonslivet hevdes å skape slike nettverk som viser at det faktisk er mulig å samarbeide med andre. I dette perspektivet er derfor frivillige organisasjoner helt avgjørende for å generere sosial kapital. Et samfunn har ifølge teorien 3 typer ressurstilganger:

- fysisk kapital
- humankapital
- sosial kapital

Den sosiale kapitalen har ifølge Putnam, vært et undervurdert område i analysene av vilkårene for demokratisk og økonomisk utvikling. Han viser også til det ”trede Italia” som er basert på småbedrifter som er svært effektive og som samarbeider godt samtidig som de konkurrerer aktivt med hverandre. Dette er de ”industrielle distriktene” i Italia som er preget av at folk har en gjensidig tillit til hverandre, et sosialt samarbeide og et velutviklet skjønn for hva man skylder samfunnet, dvs. kort sagt det som kjennetegner en ”god medborgerånd”. Disse industrielle distrikter er geografisk konsentrert til de områder i Nord og Midt-Italia som er sentra for medborgerlige tradisjoner. Sett i et historisk perspektiv er dagens framgangsrike regioner de samme som på 1800-tallet hadde en rekke kooperativer og kulturforeninger.

Selv om Putnams teorier ikke har blitt bekreftet empirisk i så mange andre land, er det en generell holdning at den på et overordnet nivå har svært mye for seg. At tillit mellom aktørene spiller en viktig rolle, ikke bare i private, men også i økonomiske og politiske forhold, har slått gjennom på bred front i den samfunnsvitenskapelige forskningen. Finner man et samfunn med et vitalt frivillig organisasjonsliv, omfattende uformelle sosiale nettverk og en høy grad av tillit mellom folk, så har dette også tydelige positive effekter både på demokratiets vitalitet og på den økonomiske situasjonen.

I boken ”Bowling alone” (2000) hevder Putnam at amerikanerne, fra å ha vært et folk som i meget stor grad var aktive i ulike frivillige organisasjoner, i stadig større grad har blitt et folk av sosialt isolerte individualister. Tittelen ”Bowling alone” viser til at man visstnok bowler like mye som før, men nå mer individualisert og ikke som tidligere i klubber og grupper der sosiale band kan knyttes og opprettholdes.

For Putnam er dette svært alvorlig, og i boken legger han fram et overveldende belegg for at det sivile samfunnet i USA er i krise. Alle indikatorer peker siden midten av 1970-tallet i økende grad i feil retning, bl.a. minket antallet personer som har hatt en ledende rolle (styre, sekretær) i lokale foreninger med over 50% fra 1973 til 1994. Nedgangen i engasjementet og deltakelse skyldes en blanding av teknologiske, økonomiske og sosiale forandringer der bl.a. generasjonsvekslingen, TV/Internett, to-karriere familien, forstadsveksten, pendling osv. er noen av faktorene som har virket inn. Nedgangen var størst for de med høyere utdanning. Dersom denne utviklingen fortsetter i samme takt, kan foreningslivet i USA være utryddet om 20 år. Den sosiale kapitalen, som ifølge Putnam er demokratiets grunnsten, er derfor på vei til å forvitne i USA. I boken forklares årsakene til denne utviklingen og det gis også konkrete anbefalinger om hva som bør gjøres for å revitalisere det frivillige organisasjonslivet. I boken gis flere råd og det utformes også noen sstrategier/målsettinger om hvordan man kan bygge opp de frivillige organisasjonene og gjennom dette gjenskape den sosiale kapitalen innen 2010:

- utdanning i medborgerkunnskap som bl.a. opplæring i hvordan hver enkelt kan delta i utviklingen av lokalsamfunnet (forsterke samfunnsengasjementet)
- reorganisere arbeidsplassene slik at de er mer familievennlige og stemmer bedre med samhørighetsidealene for påfyll av sosial kapital både på og utenfor arbeidsplassene
- bruke mindre tid til å pendle til og fra arbeidet og få mer tid til å ha kontakt med venner og naboer

- styrke den sosiale ansvarsfølelsen for dypere engasjement og større toleranse
- bruk mindre tid foran TV/skjermer og mer tid på samvær med medmennesker
- skap nye former for elektronisk underholdning og kommunikasjon som forsterker samfunnsengasjementet
- få flere til å delta i kulturelle aktiviteter (danse, synge, spille teater osv) og ikke bare konsumere
- få flere til å delta i det offentlige livet som å være kandidater til valg, gå på offentlige møter, delta i styrer, stemme

Putnams siste bok ”Better Together – Restoring the American community (2003)”, er en bok om en rekke eksempler der folk har samarbeidet for å løse spesifikke samfunnsproblemer. Boken fokuserer på suksesshistoriene i den tro at disse historiene kan bidra til å gjenskape den sosiale kapitalen i USA. De 12 eksemplene som gjengis i boken er varierte (geografi, samfunnstørrelse og tema) og robuste i den forstand at de er gode og instruktive modeller på skaping av sosial kapital. Modellene vil kunne bidra til å gi inspirasjon og overbevisning om at det nytter å stå sammen. Selv om det er mulig å gjenskape den sosiale kapitalen i USA, mener også Putnam at det vil ta tid og være krevende å skape en robust sosial kapital. Han hevder at grunnlaget for skaping av sosial kapital ligger i ”ansikt til ansikt”- samtaler mellom to personer eller mindre grupper og at det tar tid å bygge opp tillit og gjensidig forståelse. Han legger også vekt på at sosial kapital først og fremst er et lokalt fenomen, og at eksemplene i denne boken viser at mindre forhold gir bedre forutsetninger for skaping av tillitsrelasjoner.

Putnams begrep sosial kapital har de siste 10-15 årene blitt anvendt svært aktivt for fortsatt forskning, men har også blitt kritisert som en altfor enkel forklaring på folks aktivitet og et samfunns framgang. Likevel kommer det ut flere hundre nye publikasjoner hvert år om temaet, der bl.a. FN, Verdensbanken, ledere av NGO’s (Non Governmental Organizational), næringsdrivende m.m. er blant de som har sett mulighetene i at den sosiale kapitalen kan bidra til økonomisk og sosial vekst i ulike nasjoner, lokalsamfunn og organisasjoner.

Av andre forfattere som de siste årene har skrevet om temaet sosial kapital finner vi bl.a. John Field (2003) som gir en bred oversikt over debatten om begrepet og temaet. Field drøfter begrepets innhold og mening, presenterer en rekke eksempler på empirisk forskning og den effekten dette har hatt på politikktutforming på ulike geografiske nivåer. Han viser også til den sosiale kapitalens funksjon i forhold til arbeidsmarkedet, bedriftsutvikling og næringsutvikling, og viser til at nettverksbygging kan ha stor betydning for bedrifters vekst og utvikling. I forhold til innovasjonsprosesser, hevdes det at stabile nettverk fremmer innovasjoner, og at samarbeid mellom konkurrenter blir bedre der tillit er en sentral norm for samarbeidet. Et samarbeid basert på tillit bidrar til å redusere transaksjonskostnader, og gjøre idéutvikling og idébytte enklere.

Hans Westlund (2004), har gjennomført en studie der han diskuterer betydningen av sosial kapital, dvs. uformelle normer og relasjoner, i overgangen fra industriell til kunnskapsbasert økonomi i Sverige, Japan og USA. De tre landene bygget opp litt forskjellige systemer, avhengig av historisk-kulturelle faktorer i den råvarebaserte industrielle tiden. Selv om landene var forskjellige fungerte disse systemene på en tilfredsstillende måte. De bygget opp en sosial kapital basert på homogenitet og toleranse, som var tilpasset den tidens arbeidsmarkeder. Modeller for vekst, verdiskaping og innovasjoner var bygget på hvert enkelt lands kultur, tradisjon og eksisterende sosiale kapital, og viste seg vellykket ut i fra sine forutsetninger. De senere årenes utvikling har imidlertid resultert i at USA har styrket

tetposisjonen som innovasjons- og vekstsenter, og videreutviklet de normer og relasjoner som støtter opp under dette. Westlund viser også til sivilsamfunnets sosiale kapital, og konkluderer med at det er vanskelig å finne noen klare belegg for at sivilsamfunnet, målt med antall organisasjoner og frivillig arbeid, har noen betydelig påvirkning på den økonomiske veksten i disse tre landene. Der Putnam hevder at det er sivilsamfunnets engasjement med alle sine organisasjoner og stabile normer, verdier og nettverk som bidrar til den økonomiske utviklingen, mener Westlund at det heller synes å være et sivilsamfunn som er kjennetegnet av toleranse og forskjellige normer, verdier og nettverk som bidrar til økonomisk vekst. Overført til et regionalt nivå, hevder Westlund at regioner med et tolerant og diversifisert sivilsamfunn, sammenliknet med regioner med et homogent sivilsamfunn, blir mer attraktive for kreative mennesker. Diversifisering og toleranse synes å være avgjørende bestanddeler i en sosial kapital som maksimerer kunnskapsimport, kunnskapsproduksjon og innovasjoner.

Selv om Putnam og Westlund synes å ha en noe ulik oppfatning av hvilke normer som fremmer innovasjoner, vil vi ikke tillegge dette stor vekt. Poenget er at det er aspekter ved den sosiale kapitalen som er drivkrefter for den økonomiske utviklingen. Nå er det heller ikke ukjent at Putnams store tese har blitt kritisert på flere områder, men det er en generell holdning til at den på et overordnet nivå har svært mye for seg. At tillit mellom aktørene spiller en viktig rolle, ikke bare i private, men også i økonomiske og politiske forhold, har slått gjennom på bred front i den samfunnsvitenskapelige forskningen. Finner man et samfunn med et vitalt frivillig organisasjonsliv, omfattende uformelle sosiale nettverk og en høy grad av tillit mellom folk, så har dette også tydelige positive effekter både på demokratiets vitalitet og på den økonomiske situasjonen. Putnams rolle i å få oppmerksomhet om disse forholdene kan neppe overvurderes.

De norske forskerne (Wollebæk m.fl.) har også utarbeidet tre indikatorer på sosial kapital:

- lokal tilknytning
- sosialt nettverk
- tillit til andre mennesker og institusjoner

I undersøkelsen ligger det forventninger om at organisasjonsaktiviteten (og helst den aktive) bidrar til å styrke sosial kapital langs alle tre dimensjoner og at sosial kapital styrkes mer av deltakelse i frivillige organisasjoner enn av frivillig arbeid for offentlig og privat sektor.

Forskerne fastslår på bakgrunn av disse hypotesene at:

- det er en positiv sammenheng mellom innsats/bidrag og tilhørighetsfølelse/lokal tilknytning
- det er en klar sammenheng mellom frivillig deltakelse og bredde i sosiale nettverk
- systemtillit ivaretas gjennom organisasjonsdeltakelse
- det er en klar sammenheng mellom organisasjonsdeltakelse og sosial tillit

Disse funnene synes å bekrefte Putnams teori om den sosial kapitalens samfunnsbyggende effekt.

2.3 Den sociala ekonomins aktörer

I en mindre undersøkelse har forskerne Olsson/Mikaeli (2003) laget en utredning om aktørene i den sociala ekonomin med fokus på potensialet og drivkreftene. I utredningen viser

forskerne til at den pågående samfunnsutviklingen med store strukturelle endringer, globalisering, mindre ressurser til de kommunale kjerneoppgavene og en økende ubalanse mellom by og land har satt et klart fokus på effektivisering. Dette innebærer at det også arbeides for å skape nye strukturer for å møte de kommende utfordringene og denne samfunnsutviklingen påvirker alle de tre sektorene i samfunnet. Olsson påpeker at i det pågående effektiviseringsarbeidet tar man i noen grad hensyn til at det finnes et stort uutnyttet potensiale i folks engasjement, arbeidskraft og penger, samt i den fysiske og sosiale infrastrukturen. De viser til at det innenfor den sosiale infrastrukturen finnes et nettverk mellom mennesker og gjensidig ansvar som kan ha et potensiale til å fange opp en del av disse ressursene som i dag ikke utnyttes godt nok. En forutsetning for å kunne lykkes med å utnytte dette potensialet, er at det kreves et samarbeid mellom de tre sektorene og en strukturell løsning på utfordringene kan være å utvikle partnerskap der man løfter opp samarbeidet til et høyere nivå. Dette partnerskapet må baseres på å skape nye relasjoner og nye aktører, slik at den økende interessen for at frivillige organisasjoner skal kunne ta over visse deler av den offentlige sektorens virksomhet, har sin forankring i en strukturell forståelse av roller, egenart og framtidsmuligheter. Det er ellers grunn til å tro at det ”negative” motivet, som ligger bak denne interessen om overføring av oppgaver, vil skape urealistiske forventninger til de frivillige organisasjonene. På den annen side finnes det også innenfor offentlige virksomheter en viss redsel for at de frivillige organisasjonene kan undergrave den offentlige sektoren, evt. utkonkurrere den private sektoren. Forskerne har tro på at partnerskapstenkningen vil kunne bidra til at man nærmer seg en løsning på disse problemene, bl.a. ved å bygge opp nye strukturer (som for eksempel EU-programmet Leader+, der en forutsetning er at man får etablert en bedre forståelse mellom aktørene innenfor de ulike sektorene).

2.4 Governance som utviklingsstrategi for kommunene

Det kommunale lederskapet er viktig i arbeidet med å skape gode samhandlingsprosesser med og møteplasser og samarbeidsarenaer for representanter fra de frivillige organisasjonene. I noen grad kan et utgangspunkt for denne måte å drive samhandling på, være ”governance”. Askildsen (internettpaper) sier det på følgende måte:

”Governance” kan på denne måten forstås som en form for utviklingsstrategier der offentlige og private aktører, frivillige organisasjoner og kunnskapsinstitusjoner samarbeider om økonomisk utvikling på en måte der offentlige myndigheter i større grad enn tidligere inntar en rolle som tilretteleggere”.

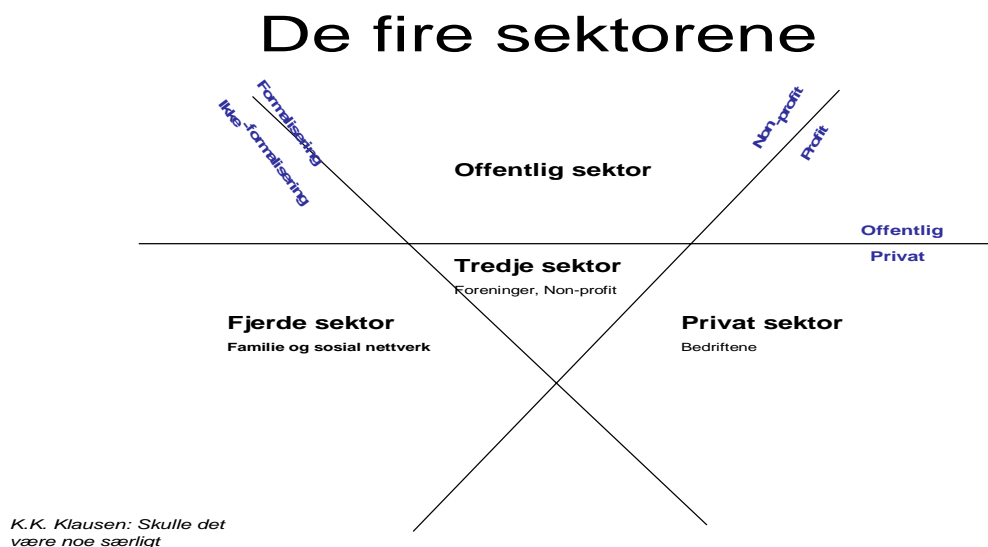
Governance har blitt et nøkkelkonsept de siste årene da man har erfart at effektiviteten i strategiutviklingsarbeidet og implementeringen øker kraftig gjennom deltakelse av en rekke aktører, herunder frivillige organisasjoner, som bl.a. kan være representanter for den sosiale kapitalen. Governance, som strategisk ledelsesmodell, er et bidrag for å få vekst nedenfra som følge av større lokal og regional handlefrihet og innflytelse. Governance er en utviklingsstrategi og ledelsesmodell som er sterkt involverende og medvirkningsorientert. Partnerskap er et av virkemidlene i denne type strategi.

2.4 En modell fra Danmark

I Danmark har det bl.a. som følge av utfordringene for velferdssamfunnet, vært en sterk vekst i oppmerksomheten mot den tredje sektor. Jens Erik Lund i "The Copenhagen Centre" holdt i Bærum i 2004 et foredrag under betegnelsen "Den danske kampanje". Der ble det vist til utfordringene for den danske velferdsmodellen med store budsjettunderskudd, lav troverdighet og svak resultatskaping. Dette førte til en revurdering av de tradisjonelle måtene og arbeide på, og resulterte bl.a. i en vurdering av om man skulle finne nye partnere og definere et bredere ansvar for disse. Mobilisering av ressurser i sivilsamfunnet ville være et av virkemidlene. Danskene stilte spørsmål ved om man skulle gjøre sosial velferd til et felles ansvar for både sivilsamfunnet og privat sektor, mens kommunen skulle være ramme om den sosiale integrasjonen. Fra dansk side, der inspirasjonen også kom fra andre EU-land, ble det lagt vekt på etablering av partnerskap forstått som en kombinasjon av mennesker og organisasjoner fra den offentlige og den private sektor samt fra sivilsamfunnet. Denne kombinasjon av ressurser og kompetanse for å nå felles samfunns mål med partnerskap som grunnstamme i den lokale og kommunale utviklingen, har bidratt til å styrke sivilsamfunnets rolle i samfunnsutviklingen (se forøvrig omtalen av Bærum kommune senere).

Kurt Klaudi Clausen er en dansk forsker som med bakgrunn i velferdssamfunnets utfordringer har jobbet en del med modeller for samfunnsutvikling. Han har utarbeidet nedenstående modell som viser sammenhengene mellom de 4 sektorene. Figuren viser også at den tredje sektor kan være en "felles" sektor for aktører fra de tre andre sektorene.

Figur 1. De 4 sektorene

Klausens budskap er partnerskapsorientert, slik som i den danske kampanje. For å løse utfordringene framover, og spesielt der man har kompliserte utfordringer (wicked problems) må man tenke i nye strukturer. Dette kan være utfordringer som relaterer seg til ungdomsproblemer, integrasjon av innvandrere osv. Dette innebærer at i tillegg til kommunen som aktør må man involvere både frivillige organisasjoner, næringslivet og familien.

3. Offentlige utredninger

I dette kapitlet vil vi trekke fram noen sentrale offentlige utredninger fra de Skandinaviske land og EU's politikk og virkemidler overfor tredje sektor.

- Stortingsmeldinger for frivillighet
- Svenske og danske offentlige utredninger
- EU's politikk og virkemidler overfor tredje sektor

Som for presentasjonen av teorier er dette også et kortfattet utdrag av noen offentlige utredninger. Gjennomgangen bør likevel kunne gi en brukbar oversikt over noe av det som er mest aktuelt av offentlige utredninger om temaet. I senere kapitler vil det for øvrig bli vist til en del lokalsamfunns- og kommunestudier som supplerer hovedverkene innenfor litteraturen.

3.1 Norske stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner

I Langtidsprogrammet for perioden 1982-85 nevnes for første gang frivillig organisert velferd eksplisitt som et viktig supplement til den offentlige velferden. Denne interessen ble styrket i de påfølgende Langtidsprogrammene, og begrepet velferdsstat ble erstattet med velferdssamfunn (Wollebæk m.fl. 2000).

Storingsmelding nr. 27 (1996-97) Om statens forhold til frivillige organisasjoner omhandler prinsipper for statens politikk over de frivillige organisasjonene der det er et ønske om sterkere samordning av politikken og virkemidlene. Meldingen poengterer sterkt at frivillige organisasjoner er viktige for den videre utviklingen av velferdssamfunnet og at det er aktiviteter og deltakelse i lokale lag og foreninger man ønsker å støtte. Meldingen ønsker å klargjøre grunnlaget for en statlig politikk over frivillig sektor, og det framheves at det er ønskelig at fylkeskommuner og kommuner utformer en politikk overfor frivillig sektor som er samordnet med den statlige.

I meldingen presenteres kvalitetene ved det frivillige arbeidet:

- de er viktige samfunnsaktører i kraft av den virksomheten de utfører
- de er viktige som demokratiske aktører, som målbærere av medlemmenes syn og interesser
- de er bærere av tilhørighet, fellesskap og mening, og utgjør på mange måter et sosialt "lim" i samfunnet
- organisasjonene bidrar til å skape tillit mellom mennesker, og bidrar til å bygge ned fordommer og motsetninger
- organisasjonene er viktige formidlere av kunnskap og læring
- det store konglomeratet av organisasjoner bidrar til et samfunnsmessig mangfold som er et gode i seg selv, fordi det muliggjør ulike typer kultur- og interessefellesskap

Meldingen viser ellers til at det frivillige arbeidet kan klassifiseres i tre ulike former:

- medlemsbasert virke
- verdibasert samvirke

- fortjenestefri velferdsproduksjon

Klassifiseringen kan brukes som norm for tildeling av økonomiske ressurser der medlemsbasert virke kan gis grunnstøtte, verdibasert samvirke kan gis aktivitetsstøtte og fortjenestefri velferdsproduksjon kan gis produksjonsstøtte/driftsstøtte. I 1995 ble det fordelt 4.7 mrd. kroner fra departementene til frivillig sektor.

I tilleggsmeldingen (nr. 44-1997/98) skisseres ulike virkemidler som staten kan benytte for å bedre rammebetingelsene og stimulere til aktivitet i de frivillige organisasjonene:

- reguleringer i spillemarkedet
- statlig støtteordning for aktivitet og deltakelse
- skatte- og avgiftsregler

Som følge av regjeringens sterkere vektlegging av de frivillige organisasjonene er det også nylig utgitt en proposisjon. I St.prp. nr. 1 (2004-2005) fra Kultur- og kirke departementet vises det til at Regjeringen legger stor vekt på å legge forholdene bedre til rette for frivillig virksomhet, og ett av virkemidlene er at Kultur- og kirke departementet er gitt et koordinerende ansvar for frivillighet fra 1 januar 2005. Regjeringen har også trukket opp noen klare mål for frivillighetspolitikken. I proposisjonen sies det:

” Utgangspunktet for regjeringens frivillighetspolitikk er å sikre gode vilkår for frivillig virke lokalt. Frivillig virke gjennom mangfoldig og ulik innsats er av uvurderlig verdi for fellesskapet. Det kan være gjennom innsats for idrettslaget, hjelpekorpsen, en lokal festival eller teatergruppe, arbeid i den lokale frivillighetscentralen eller innsats i den lokale menigheten. Den enkelte får gjennom denne type arbeid tilhørighet til lokalsamfunnet og sosiale nettverk, opplæring i organisasjonsarbeid og i demokratiets spilleregler. Frivillig innsats har derfor en egenverdi. Mange nyter godt av andres frivillige innsats direkte. For samfunnet representerer frivillig innsats fra enkeltpersoner og grupper gjennom organisasjoner og på adhocbasis store verdier. Frivillig sektor, ofte kalt sivilsamfunnet eller tredje sektor, er grunnleggende forskjellig fra offentlig sektor og fra markedet. Frivillig sektor er et supplement til disse sektorene og gir et viktig bidrag til velferdssamfunnet. Frivillig virke gir samfunnet nødvendige bærebjelker, samtidig som det gir økt livskvalitet”.

Regjeringen legger stor vekt på å legge forholdene bedre til rette for frivillig virksomhet fordi den oppfatter frivillig virksomhet som en bærebjelke for samfunnet. I 2005 vil det bli lagt vekt på følgende saker:

- løpende dialog mellom myndigheter og frivillige organisasjoner gjennom etablering av møteplass
- gjennomgang av statlige tilskudd til frivillige formål med tanke på forenkling
- erfaringsutveksling mellom departementsområdene
- etablering av nettportal for informasjon om statstilskudd til frivillighetsformål med den enkelte frivillige som målgruppe
- å utrede forslaget om et frivillighetsregister og vurdere behovet for forskning
- å vurdere virkemidler for å stimulere utviklingen av frivillighetscentralene til nærmiljøsentraler.

3.2 Erfaringer fra Sverige og Danmark

3.2.1 Innledning

I Sverige og Danmark har staten og kommunene i flere år vært opptatt av den ”sociala ekonomin”. Dette har bl.a. sammenheng med den sterkere påvirkningen fra EU, nedskaleringen av den svenske offentlige økonomien fra 1991, sterk sentralisering osv.. Det er utarbeidet en rekke offentlige dokumenter om sektoren.

I en offentlig rapport om den sosiale økonomien i Sverige (1998) hevdet den svenske civilministeren i 1993 at *”det finnes en økt innsikt i at den offentlige virksomheten ikke klarer å løse alle våre velferdsbehov. Vi stiller også spørsmål om det er ønskelig. Individuer og foreninger er i mange tilfeller mer velegnet til å utføre oppgaver som ligger nærmere mennesker”*. I et par svenske undersøkelser vises det til at foreningslivet (Svenska kommunförbundet, 2004, Statistiske Sentralbyrået (SCB)) bidrar til å gi betydelig verdier innenfor områder som livskvalitet og sosiale kontakter, samhørighet, lokalt særpreg, identitet/selvbilde og bidrar til å forsterke medlemmenes politiske ressurser. Det vektlegges spesielt at foreningslivet er et supplement til det institusjonelle demokratiet. Folk kommer sammen, finner felles løsninger og lærer seg å samarbeide og dette utgjør en form for demokratisk oppdragelse i befolkningen, dvs. en form for planteskole for det representative demokratiet.

3.2.2 Svenske offentlige utredninger

3.2.2.1 Rapport fra en interdepartemental arbeidsgruppe

I en rapport om ”Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?”, utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe i 1998, defineres den ”sociala ekonomin” slik:

”Med social ekonomi menes organiserte virksomheter som primært har samfunnsmessige formål, bygger på demokratiske verdier og er organisatorisk fristående fra den offentlige sektoren. Disse sosiale og økonomiske virksomheter bedrives hovedsakelig i foreninger, kooperativ, stiftelser og liknende sammenslutninger. Virksomheter innenfor den sociale økonomien har almennytte eller medlemsnytte, ikke profittinteresse, som fremste drivkraft”.

Med denne definisjonen av social ekonomi, skiller man seg fra offentlig virksomhet og privat næringsliv.

I rapporten vises det til at den sociala ekonomin i Sverige består av 150000 ideelle foreninger med 200000 ansatte og en omsetning på 150 milliarder SEK. To tredjedeler av alle daghjem, fritidshjem og lignende som ikke drives av kommunen, drives av foreldrekooperativer, foreninger eller stiftelser. 55% av alle anlegg innenfor kultur- og fritidsområdet drives av foreninger. Det antas at det ideelle omfanget er ca 300000 heltidsårsverk i Sverige. Erfaringer fra Sverige viser at foreningene kan ha følgende roller:

- Talerør for ulike gruppers behov, verdier og interesser. En annen rolle har vært å organisere tjenester og service, både for medlemmer og for mennesker utenfor organisasjonene. Verdien ligger bl.a. i at foreningene kan kombinere utføring av

viktige velferdstjenester med særskilte kvaliteter som kommer deltakere og det omkringliggende samfunnet til nytte og som er vanskelig å få til i offentlig eller privat regi.

- Foreningene, kooperativer og lignende sammenslutninger utgjør også en unik demokratisk infrastruktur.
- At den sosiale økonomien i stor grad utvikles i distriktene, og betyr mye i arbeidet med mestring og overlevelse. Den kooperative bedriftsetableringsmodellen kan gjøre det lettere for mange å starte egne virksomheter og det har også gitt gode resultater innenfor arbeidsmarkedspolitikken.

I rapporten vises det til at den sosiale økonomien har en meget viktig velferdsrolle i Sverige. Bruker- og personalkooperativ, foreninger og lignende framstår ofte som gode alternativer til offentlig drift når det gjelder å drive virksomheter innen pleie, skole og omsorg. Det er kombinasjonen utføring av oppgaver og kvaliteter knyttet til deltakelse og samfunnet som er av spesiell verdi. Den politiske interessen for foreningsdrift og entreprenørskap innen dette feltet øker. Det vises også spesielt til at den sosiale økonomien har en viktig funksjon i forhold til marginale grupper (lavutdannete, innvandrere, funksjonshemmete, eldre og andre som er marginalisert). Det er behov for nye og innovative løsninger. Det kan være marked for mange kreative løsninger. Mulighetene for å kunne drive virksomhet innenfor flere områder kan bidra til å frigjøre entreprenørskap. Dette kan bidra til økt tilvekst og bedret velferd. Sosial økonomi framstår i mange sammenhenger som ”avantgarde” og fornyere av organisasjonsformer og arbeidsmåter. Konkurransetsetting har blitt en kilde til inspirasjon og nytenkning. Den øker også folks muligheter til å være deltakere i samfunnet. Den sosiale økonomien har stor betydning for demokratiet. I rapporten hevdes det at de lokale utviklingsgruppene og den sosiale økonomien i dag er en av de mest løfterike måtene å forsterke og utvikle lokalsamfunnene på. Lokalsamfunnene blir i større grad en organisator av velferd lokalt. Arbeid for å opprettholde service lokalt er også viktig for bosetting og for at lokale bedrifter skal kunne forbli og utvikle seg på et sted (infrastruktur). Det viktigste resultatet av utviklingsgruppenes arbeid er styrket lokal identitet og fornyet lokaldemokrati.

3.2.2.2 Regjeringskanselliets arbeid

I heftet ”Social ekonomi - En oppfølging av Regjeringskanselliets arbete med social ekonomi” (mai 2002) vises det til at den sosiale økonomien bidrar til en positiv samfunnsutvikling. Det vises til de store forandringene som har skjedd i Sverige på 1990-tallet med store regionale forskjeller i befolkningsutviklingen. For å kunne garantere trygghet og service i hele landet og for å kunne støtte lokal utvikling og tilvekst må man prøve flere løsninger.

”En del av de lösningar som behövs kan vi hitta inom den sociala ekonomien. Den sociala ekonomin spelar en viktig roll för att ge människor möjlighet att påverka sina liv och sin vardag. Då människor engagerar sig växer nya lösningar och arbetstillfällen fram utifrån de lokala behov och resurser som finns”.

I den svenske regjeringens budsjettproposisjon for 2002 nevnes den sosiale økonomien som en utviklingsfaktor innenfor følgende områder:

- Den sosiale økonomiens rolle i lokal og regional utvikling. Her vises det bl.a. til den sosiale kapitalens betydning for bedrifters overlevelsessevne, konkurransekraft

og utviklingsevne samt den ideelle sektorens muligheter til å bidra i den lokale utviklingen.

- Den sosiale økonomiens rolle når det gjelder entreprenørskap og jobber. Her vises det bl.a. til de lokale kooperative utviklingssentrene og kreditgarantiforeninger.
- Den sosiale økonomiens rolle når det gjelder lokal service. Her vises det til de lokale utviklingsgruppene betydning når det gjelder ulike innovative og funksjonelle servicetilbud.

Innenfor alle de 3 områdene presiseres viktigheten av å få med representanter fra den ideelle sektoren i de nye partnerskapene som dannes.

3.2.2.3 SOU 2003:29 Mot en ny landsbygdspolitikk

I ”SOU 2003:29 Mot en ny landsbygdspolitikk” vises det til en rekke punkter der den ideelle sektoren omtales. I Sverige har den ideelle sektoren kanskje en viktigere rolle, relativt sett, på landsbygda og på ”glesbygden” enn den har i mer sentrale strøk av landet. I denne SOU kan vi trekke fram et par relevante punkter der den ideelle sektorens betydning omtales spesielt:

- *landsbygdens sociala och ekonomiska utveckling bygger i högre grad än tätortens på ett samspill mellan privata, offentliga och ideella innsatser. Frivillige innsatser görs för att kompensera för brister i kommersiell och offentlig service eller för att ta tillvara möjligheter som finns i den lokala miljön*
- *I Sverige har utvecklingen av lokala utvecklingsgrupper på landsbygden visat att den ideella sektorn, bygd på sociala relationer och platsgemenskap är en viktig utvecklingskraft*
- *Det faktum att frivilligsektorn, eller ideella innsatser, tycks vara vanligare på landsbygden kan ha att göra med att människors engagemang ofta handlar om den enskilda platsen, den verkliga lokala miljön*
- *De olika EU-programmen, mål 5b, mål 6 och Leaderprogrammet och senare mål 1 og mål 2 har tveklöst påverkat denne mobilisering. Programmen har i många fall drivit fram någon form av lokal organisering. Bygder som har innflytning og sterke lokale grupper har ansvært stødpenger både til att bevara viktiga funktioner och till att utveckla nya verksamheter. Områden där det saknats ideella innsatser och förändringsarbete har istället blivit mer utsatta.*

3.2.2.4 Kommunförbundet i Sverige

Det svenske Kommuneforbundet utarbeidet i 2004 en rapport om ”Föreningspolitikk og foreningsstøtte”. I rapporten vises det til at foreningslivet er en hjørnestein i den lokale kultur- og fritidsvirksomheten, og at kommunenes støtte til foreninger og organisasjoner er et sentralt innslag i kultur- og fritidspolitikken. Formålet med rapporten er å bidra til den lokale diskusjonen om ulike støtteformer og deres virkning på kultur- og fritidspolitikken, som i all hovedsak er orientert mot barn og ungdom. Det vises også til at stadig flere svenske kommuner har begynt å utforme en egen støttepolitikk, og at deres bevissthet om støttepolitikkenes styringseffekter har økt. Utgangspunktet er at Kommunförbundet ønsker å bidra til at kommunene blir bedre i stand til å forvalte sine ressurser slik at den ideelle engasjementet i kommunen stimuleres og det vises til at de fleste kommunene har en eller annen form for politisk programforklaring som berør foreningsmessige problemstillinger.

Som det hevdes i rapporten (s.52):

”Lösningen måste i stället bli att kommunen samlar sig i sin syn på föreningslivet och i sin syn på varför, hur och med vad kommunen kan stödja föreningarna”.

Videre pekes det på følgende:

”För att lyckas, dels med ett flexibelt arbetssätt gentemot föreningslivet, dels i att aktivt arbeta med olika typer av föreningsstöd, ”är det önskvärt att hanteringen av föreningsfrågorna samlas i den kommunala organisationen”.

I rapporten gis det følgende anbefalinger:

- de ulike sektorene må samarbeide om spørsmål som angår foreningene
- bedre kartlegging av kontaktmønsteret mellom kommune og foreningsliv
- bedre kartlegging av lokalsamfunnets øvrige ressurser for styrking av foreningslivet
- utarbeid en foreningspolitikk der kommunen kan trekke opp retningslinjene for den kommunale støtten til foreningene og kontaktene mot foreningslivet

I et senere kapittel skal vi se nærmere på 3 svenske kommuneeksempler der kommunene har utarbeidet en foreningspolitikk i forbindelse med fordeling av økonomisk støtte.

3.2.3 Det danske Socialministeriet

Det danske Socialministeriet har også utarbeidet en idékatalog om lokalt samarbeid om frivillig sosialt arbeid (www.frivillighed.dk). Idékatalogen inneholder 10 historier om det lokale samarbeidet innenfor det sosialpolitiske fagområdet. I katalogen vises det til at det er et stort behov for å utvikle det lokale samarbeidet mellom de frivillige sosiale organisasjonene og foreninger og det offentlige og at katalogens formål er å inspirere det lokale samarbeidet mellom kommuner, fylker og frivillige sosiale organisasjoner. I katalogen vises det til at man kan oppnå følgende ved å samarbeide:

- økt brukermedvirkning og demokratisk engasjement i utviklingen av sosialpolitikken
- styrking av sosiale nettverk, som gjør samfunnet mer motstandsdyktig overfor sosiale risiki og belastninger
- mulighet for å nå utsatte grupper, som det offentlige har vanskelig for å nå
- nye og annerledes kvaliteter i det sosiale arbeidet som blir skapt av samspillet

Det vises også til Lov om sosial service §115 fra 1998 som har dannet grunnlag for et intensivert samarbeid innenfor tilskuddsforvaltning, lokale samarbeidsfora, kontaktpersoner, frivillighetspolitikk og konkrete prosjekter. Det ble også i 2001 utarbeidet et Charter for samspill mellom det frivillige/foreningsdanmark og det offentlige Danmark.

Idékatalogen viser også til noen suksesskriterier ved de 10 gode eksemplene:

- et forsøk på å kombinere styrken i det offentlige og det frivillige sosiale arbeidet

- respekt for deltakernes autonomi og verdier
- dialog som samarbeidsform
- oppfyllelse av formelle minimumskrav: forekomst av samarbeidsorgan og frivillighetspolitikk

Den danske rapporten oppsummerer også erfaringene med disse 10 kommunenes erfaringer med følgende råd:

1. **Avklar hvilke mål som skal være gjeldende for samarbeidet.** I dette rådet legges det vekt på at man skal ha en forståelse av at frivillige organisasjoner og kommuner/fylker har forskjellig kunnskap og at de kan supplere og lære av hverandre. I en av kommunene ses de frivillige på som ”det lokale guld”, og i en annen kommune er målet at de frivillige skal skape alternativer til de kommunale tilbud, som kommunen aldri selv vil kunne skape. For å skape noe annet som er annerledes enn det offentlige er det også viktig at man har en struktur på samarbeidet der begge parter har innflytelse.
2. **Ta initiativ til samarbeid.** I dette rådet vises det til at både frivillige organisasjoner og kommune kan ta initiativ til samarbeidet, men partene må på forhånd ha klargjort hva de ønsker å få ut av et samarbeid. Eksisterende nettverk kan brukes til å få en rask start på samarbeidet.
3. **Avklar behovet for formalisering.** Det er ulike modeller for formalisering og både formaliserte og mindre formaliserte har både fordeler og ulemper. I noen tilfeller har man etablert klare formelle strukturer, spilleregler, prosedyrer m.m. som fokuserer arbeidet i forhold til kommunens satsingsområder, mens der mer uformelle er mer fleksible. De generelle erfaringene viser at det i mindre lokalsamfunn er mer vanlig å arbeide på et uformelt plan, mens det i større kommuner eller fylker er behov for formalisering.
4. **Finn balansen mellom hensynet til forutsigbarhet og fleksibilitet i tilskuddsprosedylene.** Rådet viser til prosedyrer i forbindelse med fordeling av økonomiske virkemidler, men hvilken modell man skal velge (faste eller løpende søknadsfrister) avhenger av lokale forhold.
5. **Skap et rom for likeverdige dialoger.** I de danske eksemplene har det vist seg å være en utfordring å skape en arena for likeverdig dialog, der avhengigheten av tilskudd ikke styrer dialogen. Det er viktig å løsrive dialogforumet fra tilskuddsprosedylene for å sikre at dialogen fungerer slik at den bidrar til å gi kommunene konstruktiv støtte og motargumenter fra de frivillige organisasjonene.
6. **Evaluer, evaluer...** Kommuneeksemplene har vist at det tar lang tid å bygge ut et samarbeid. Det er derfor viktig at man evaluerer fortløpende. I rådet vises det til at samarbeidsformen skal være et middel og ikke et mål, og man må da fortløpende vurdere om den er hensiktsmessig i forhold til målet. I en av kommunene gjennomfører man løpende evalueringsmøter og temadager og evalueringen er en del av spillereglene.

3.3 EU's strukturfondsprogrammer

De frivillige organisasjonene er også en viktig målgruppe for EU's ulike virkemidler og i arbeidet med å gjøre EU mer demokratisk. Innenfor strukturfondsprogrammene er det først og fremst sosialfondet og regionalfondet som er mest aktuelle i denne sammenheng. I tillegg til dette finnes det også andre EU-programmer, for eksempel innenfor utdanning, media, kultur, forskning, miljø, vennskapskommuner m.m.. som er relevante. EU's initiativ overfor de frivillige organisasjonene er en måte å forsterke EU's "varemerke" overfor innbyggerne. Gjennom å forsterke den sosiale økonomien og NGO's etablerer også EU allianser med andre aktører enn medlemsstatene og legitimerer på denne måten også sin egen stilling (Olsson/Michaeli 2003)

Målprogrammene og fellesskapsinitiativene gir muligheter for de frivillige organisasjonene til å få tilgang til økonomiske ressurser. Dette gjelder spesielt i EU-land, men fellesskapsinitiativene (bl.a. Interregprogrammene der Norge er en fullverdig deltaker), gir også frivillige organisasjoner i Norge muligheter for å kunne samarbeide med frivillige organisasjoner i andre EU-land. Det finnes en rekke eksempler på slike samarbeidsprosjekter i Norge-Sverige-programmet, og et av disse eksemplene er prosjektet "Inspirasjonsseminar og Kontaktmesse for frivillige organisasjoner i en grenseregion". Prosjektet ble gjennomført i 2003-2004 og endte opp med en samling der 110 ildsjeler fra vel 80 norske og svenske foreninger møttes for å inspireres og legge grunnlaget for et grenseoverskridende samarbeid (Næringsrådgivning AS, 2004).

Utover Interregprogrammene vil vi trekke fram **Leader+** der formålet er å trygge landsbygdsområdenes framtid og gjøre det lettere å både bevare og skape nye arbeidsplasser. Det unike med Leader+ er selve metoden for utviklingsarbeidet, som består av lokal forankring, bottom up-perspektiv, nytenkning, samarbeid og nettverksbygging. Partnerskapstenkingen er sentral i dette programmet.

Utover utvikling av programmer og støtteordninger arbeider EU med strategier for å utvikle et mer demokratisk EU. Dette arbeidet følger ulike linjer, men litt forenklet arbeider man etter følgende styringsmodeller (Petersson m.fl):

- styring av folket gjennom representasjon
- styring for folket der levering av resultater er mest i fokus
- styring gjennom folket der man styrker og virkeliggjør demokratiet gjennom folks deltakelse

EU mener i denne siste kategorien at demokratiet vil virkeliggjøres gjennom deltakelse fra det sivile samfunnets ulike typer nettverk. EU betoner at man trenger et bedre samspill med regionale og lokale myndigheter og det sivile samfunn. EU-kommisjonen foreslår at man skal innrette ulike partnerskap mellom kommisjonen og det sivile samfunnets organisasjoner. Dette samarbeidet og partnerskapet vil ved utarbeiding av felles politiske målsettinger og tiltak få økt betydning og preges av større åpenhet.

4. Erfaringer fra et utvalg kommuner

For å gå litt nærmere inn på hvordan ulike kommuner har møtt velferdssamfunnets utfordringer gir vi i dette kapitlet en mer utførlig gjennomgang sammenliknet med bakgrunnskapitlets oversikt. De kommuner som vi trekker fram som eksempelkommuner i fortsettelsen har på ulike måter håndtert mangfoldet i de samfunnsmessige utfordringene. I noen kommuner står tjenesteyting og samfunnsutvikling sentralt, mens andre igjen har fokusert på foreningslivets demokratiske funksjon. De fleste kommunene ligger på det sentrale østlandsområdet der de har møtt utfordringene med litt ulike resepter og framgangsmåter. Alle kommunene har kommet forholdsvis langt i prosessen med å utvikle et samspill og samhandling mellom kommune og frivillig sektor, men viser også at de har ulike erfaringer med og tradisjoner fra dette samarbeidet. Kommunene er inndelt i 4 relativt grovt strukturerte grupper og kan i denne sammenhengen karakteriseres som foregangskommuner fordi de synes å være relativt gode på samspill med de frivillige organisasjonene:

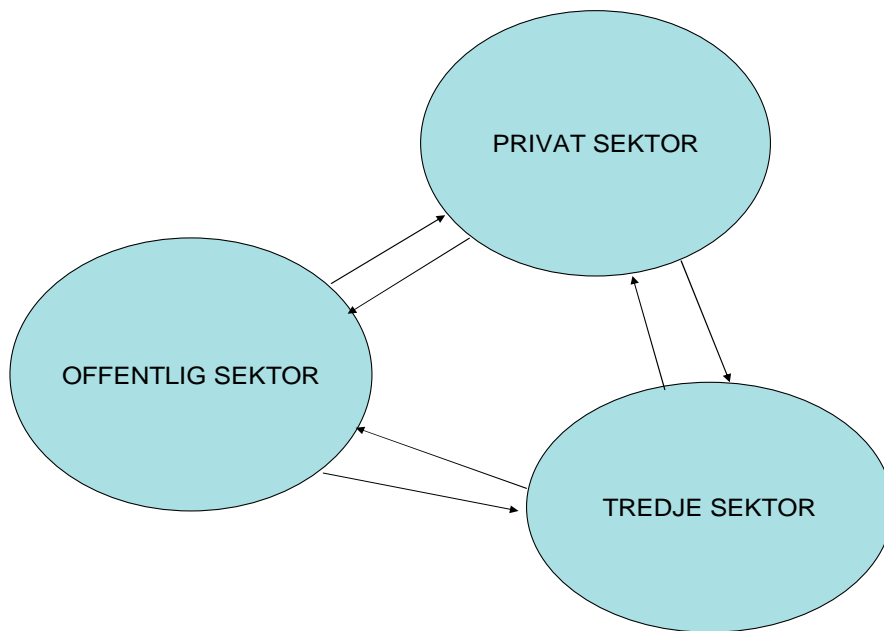
1. Sentrale og store kommuner
 - Oslo, Bærum
2. Sentrale og mellomstore (by)kommuner
 - Fredrikstad, Skien, Sandefjord, Hamar, Skedsmo
3. Perifere og små distriktskommuner
 - Sunndal, Tingvoll, Øystre Slidre
4. Svenske kommuner
 - Falun, Värmdö, Bräcke

Det er ikke lagt vekt på noen omfattende beskrivelse av ulike kjennetegn og egenskaper ved disse kommunene. Det blir innledningsvis gitt en kort omtale av beliggenhet og folketall, mens de generelle utfordringene samt kommunens forhold (strategi) til frivillige organisasjoner framgår av ulike kommune/sektoerplandokumenter og politiske vedtak. Det viktigste vil være å presentere sentrale aspekter ved kommunens eventuelle frivillighetspolitikk og resultater av samspillet mellom kommune og frivillighet med vekt på konkrete enkeltprosjekter. Beskrivelsene er basert på foreliggende dokumentasjon og fra samtaler med personer i kommune og frivillige organisasjoner.

Vi har hatt som utgangspunkt i dette arbeidet, at en forankring av kommunenes frivillighetspolitikk i et overordnet plangrunnlag som kommuneplan eller viktige sektorplaner, evt. handlingsplaner er en god ”syretest” på hvor seriøs kommunen er i sitt forhold til frivillige organisasjoner. Dersom kommunen har utarbeidet en egen frivillighetsmelding eller frivillighetsplan, tolkes det som et klart budskap om vilje til å utvikle et samarbeid og et samspill. Politiske vedtak i enkeltsaker og bevilgning av midler til nyskapende samspillsprosjekter er også interessante i denne sammenhengen, selv om man mangler det overordnede plan- og forankringsgrunnlaget.

Gjennom den presentasjonen som er gitt av ulike erfaringer foran fra de nordiske land, ser vi konturene av et sammensatt nettverk av kontakter, et meget omfattende frivillig arbeid og overføringer av ressurser mellom sektorene offentlig virksomhet, privat virksomhet og tredje sektor. Disse relasjonene kan framstilles grafisk som i figuren under.

Figur 2 Relasjonene mellom sektorene

Figuren viser at det er et samspill mellom de tre sektorene. I dette samspillet foregår det en overføring av ressurser og støtte fra den offentlige og private sektoren til tredje sektor, som igjen gir noe tilbake i form av frivillig innsats og kompetanse innenfor det sosialpolitiske området, kultur og fritid, arrangementer m.m.. Et eksempel kan være de store arrangementene i Øystre Slidre. Det har blitt anslått at markedsføringsverdien av world cup-arrangementene kan beløpe seg til nærmere 100 millioner kroner. Mye av denne innsatsen fra frivillig sektor har derfor en verdiskapende effekt, målt i økonomiske verdier, men den viktigste effekten får man gjennom frivillig sektors betydning for velferd og trivsel for ulike befolkningsgrupper, først og fremst de eldre og barn og ungdom. Dette gir også foreningene en supplerende rolle i forhold til offentlig sektor. Det er denne supplerende rollen til offentlig virksomhet som fremheves av mange av de kommunene som blir presentert i denne rapporten. Ingen av kommunene gir uttrykk for at de frivillige organisasjonene skal erstatte offentlig sektor innenfor avgrensede arbeidsområder. Selv om offentlig sektor skulle være godt nok rustet for å ivareta velferdsoppgavene, er det også en politikk i enkelte kommuner om at offentlig sektor heller ikke skal ta hele ansvaret for tjenesteytingen og velferdsproduksjon. En slik ideologi ligger også bak mye av den omstillingen som finner sted i skjæringspunktet mellom kommune og frivillighet.

En viktig oppgave i dette prosjektet har vært å få vurdert det frivillige livs kvantitative og kvalitative betydning i kommunene, spesielt i forhold til kommunenes kjerneoppgaver. I de fleste av de kommunene vi har besøkt i dette prosjektet finnes det en oversikt over antall foreninger og i noen grad finnes det også en oversikt over antall medlemmer i disse foreningene. Med bakgrunn i erfaringstall fra Johns Hopkinsstudien kan en utlede hva det frivillige liv betyr i de enkelte kommunene, både kvantitativt og kvalitativt, men vi har ikke lagt stor vekt på å vurdere disse aspektene i undersøkelsen.

I en undersøkelse fra Engerdal og Dovre kommuner (Næringsrådgivning AS, 2003) ble det gjort en analyse av foreningslivets omfang og rolle i disse to kommunene. Ut i fra en kartlegging av antall medlemmer, aktive og deres gjennomsnittlige tidsbruk til frivillig arbeid,

kan en grovt anslå at det i disse to kommunene ble utført et frivillig arbeid tilsvarende ca 100 årsverk i Engerdal og i underkant av 200 årsverk i Dovre kommune. I Engerdal er det 1500 innbyggere og i Dovre kommune er det 3000 innbyggere. I Bærum kommune har det framkommet tall som antyder noe om 3000 årsverk utført i frivillig sektor i kommunen (104000 innbyggere). I noen grad er det sannsynligvis grunnlag for å hevde at den frivillige innsatsen er noe høyere i distriktskommunene enn i sentrale kommuner fordi det kan være lettere å mobilisere til dugnad i ei utkantgrend enn i en kommunedel i en sentral bykommune på Østlandet. Foreningene i Engerdal og Dovre ble også spurt om hva de oppfattet som sin rolle i lokalsamfunnet og vi trekker fram noen eksempler på hvordan de beskrev sin egen rolle:

Engerdal kommune

*Foreningslivet vårt har mye å si for trivsel/vekst(en) i vårt nærmiljø, og folket støtter opp. Arrangementer holdes flere ganger i året for alle aldre. Det er i samfunnshuset folk møtes, trivselen er stor, og komitéarbeid, dugnad osv. fungerer utmerket. Arrangementer: basar, juletreffest, hyggekvelder, sangkvelder, 17. mai- opplegg, husfest (**Hylleråsen og Røa Vel**).*

*Dette er en organisasjon for barn og unge i alderen 7-16 år. Vi har en veldig spredt bosetting, så speider'n blir et samlende sted med ordnede forhold for unger/ungdom. De får et fellesskap med barn fra hele kommunen og alle grendesamfunnene. Det vi driver med er ikke nødvendigvis idrettsrelatert og fanger derfor opp andre grupper av barn og unge som har litt mindre å velge mellom, når de ikke er interessert i idrett. Man lærer å omgås andre, en form for kulturformidling kan man også si. De lærer om mangfold, friluftsliv, naturkunnskap osv. De er som man sier i speider'n: "Vær beredt - alltid beredt!" (**Engerdal Speidergruppe**).*

Dovre kommune

*"Gamle: Kan bo lengre hjemme p.g.a. Trygghetsalarmer fra NKS. Holder seg lengre på bena fordi fysioterapeut og annet helsepersonell får hjelp til utstyr som kommunene ikke har penger til. Trivselen øker fordi vi organiserer besøk på omsorgssenteret, hyggekvelder og juletreffest, samt blomster, duker og andre trivselsfaktorer. Unge: Vi er sterkt opptatt av unges fysiske og psykiske helse, men har ingen konkrete prosjekter på gang. Barn: Sette fokus på sunt kosthold ved periodevis frokost i barnehager og skoler. Aktivitetskveld for barn 6-14 år på grendehuset. Planlagt "strikkeklubb" i sanitetshuset. Kurs for unge foreldre om hjemmelaging av babymat. Generelt: Trivselen i bygda styrkes ved at sanitetskvinnene tar på seg f.eks. servering ved større arrangementer (**Dovre Sanitetsforening**)".*

*Gi barna sosial trening, samhandling, fysisk fostring - man ser at svært mange barn i dag har stort behov for voksenkontakt (fortelle/prate) "fysisk fostring har aldri vært viktigere (mange ser filmer, ved pc, spill osv) "mange har motoriske problemer ' lære rettferdighet, litt disiplin osv. "lære barna å bli glad i idrett, friluftsliv, fysisk fostring (**Dovreskogen Idrettslag**).*

Disse eksemplene sier mye om hvilken rolle og kvalitative verdi foreningslivet kan ha i mindre kommuner, men vi tror at de også har stor overføringsverdi til større kommuner. Sitatene ovenfor sier en del om foreningenes rolle som velferdsprodusenter og tjenesteytere,

men også som samfunnsutviklere. At foreningene også har en viktig rolle som demokratiutviklere ligger implisitt i den måten de er organisert på. Oppsummert vil vi hevde, med bakgrunn i eksemplene over, at foreningene betyr mye både kvantitativt og kvalitativt i forhold til kommunens kjerneoppgaver.

4.1 Oslo kommune

En historie om et systematisk planarbeid som har resultert i to kommunale frivillighetsmeldinger

Oslo er landets hovedstad med ca 500000 innbyggere, men er også senter i et regionalt bolig- og arbeidsmarked på mer enn 1 million innbyggere. Kommunen styres etter en parlamentarisk modell.

Oslo var en av de første kommunene som utarbeidet frivillighetsmeldinger. Vi vil derfor beskrive innholdet i disse meldingene og avslutningsvis si litt om prosess, oppfølging og resultater. Det frivillige arbeidet er svært omfattende i Oslo. Kommunen har bl.a. 30 frivillighetsentraler og et meget stort antall foreninger. Frivillighetsentralene og frivillige lag og organisasjoner i Oslo har også hvert år siden 1992 utgitt et gratismagasin om frivillighet i Oslo. Målsettingen med magasinet er å synliggjøre frivilligheten og skape interesse for frivillig arbeid. I tilknytning til utgivelsen i 2004/2005 ble det også hengt opp store plakater med teksten "Har du prøvd å hjelpe noen" og med www.frivillig-oslo.no.

Bystyremelding 1

Oslo kommune var svært tidlig ute med å utarbeide en frivillighetsmelding. Allerede i 1994 utarbeidet kommunen Bystyremelding nr. **3/1994** "Ikke gjøre det – men gjøre det mulig", som henspiller på at kommunen har sin viktigste rolle som tilrettelegger. Byrådets hovedmål med å stimulere til frivillig innsats var å:

- skape økt aktivitet
- sosial deltakelse og følelse av ansvar i alle grupper av befolkningen

Kommunens oppgave i denne sammenhengen var å stimulere folks egne bidrag og engasjement for å skape bedre nærmiljøer og en bedre by. Meldingens hovedtema var knyttet til forholdet mellom frivillighet og nærmiljø, og Byrådet mente at mer aktivitet og større ressurser kunne utløses om det i større grad ble stimulert til frivillig aktivitet i bydelen og i nærmiljøene. I planen gis det uttrykk for at man mener det er mulig å utnytte eksisterende ressurser bedre og skape gode samarbeidsforhold mellom kommunen og frivillige.

Meldingen har også et kapittel om prinsipper for forholdet mellom offentlig og frivillig virksomhet der det bl.a. pekes på følgende forhold:

- det skal ikke være automatikk i at det offentlige skal ta over oppgaver som er påvist av frivillige organisasjoner
- en måte å involvere frivillige organisasjoner kan være gjennom samarbeids/driftsavtaler
- frivillig aktivitet skal være et supplement til kommunale tilbud
- det er ikke noe mål at økt frivillig innsats og aktivitet skal resultere i privatisering av ansvar for samfunnsnødvendige oppgaver

Bystyremeldingen gir i tillegg en bred oversikt over organisasjonene i et historisk perspektiv og karakteristiske trekk ved frivillighet. Meldingen er spesielt opptatt av nærmiljøet og bruk av kommunale ressurser til frivillige organisasjoner og i strategi/handlingsdelen legger man bl.a. opp til samordning på bydelsnivå. I meldingen står bl.a. følgende:

”Byrådet legger opp til at den enkelte bydel utarbeider planer for samarbeid og støtte til lokale frivillige organisasjoner og tiltak”.

Arbeidsformen for dette planarbeidet var å ta for seg konkrete oppgaver som det er ønskelig å løse i samarbeid med frivillige organisasjoner og grupper av beboere eller vha. frivillig arbeid. Etablering av samarbeidsråd og styrking av eldresentre og frivillighetssentraler var viktige tiltak i meldingen.

Bystyremelding 2

I 2002 utarbeidet Oslo kommune en ny frivillighetsmelding ”Frivillighet i endring”. Meldingen har bl.a. sin bakgrunn i at samspillet mellom kommune og frivillig sektor er under endring, og formålet med meldingen er å klargjøre og beskrive samspillformer, strategier og kommunes roller i forhold til frivillig sektor. Aktuelle roller er bl.a.:

- tilskudd av ulik art
- kontrollfunksjon som følge av støtte/tilskudd
- Utleie og utlån av lokaler, anlegg osv.
- Bestiller av tjenester fra frivillig sektor
- Informasjon og kompetanseutvikling

Meldingen gir en bred beskrivelse av utviklingstrekk i frivillig sektor og statlige rammebetingelser. Det gis også en relativt bred omtale av tidligere meldinger og byrådssaker der frivillig sektor er målgruppe og bidragsyter og av frivilligheten i Oslo. Under det siste punktet vises det spesielt til at Oslo står i en særstilling i ”Organisasjons-Norge” som vertskap for sentralleddene/hovedadministrasjonen i de fleste landsomfattende organisasjonene. Dette gjør at Oslo er arena for iverksetting av hjertesaker og aktiviteter. Av lokale aktører som nevnes er bl.a. frivillighetssentralene i bydelene, Oslo Idrettskrets, Oslo Jazzfestival, Ruskenaksjonen m.fl.

En sentral del av meldingen er også viet bruken av ulike økonomiske virkemidler (både kommunale og statlige) som skal bidra til å sikre det økonomiske fundamentet for frivillig virksomhet i Oslo. Kommunen har flere tilskuddstyper for å stimulere til frivillig aktivitet:

- grunnstøtte (administrasjons- og driftsbidrag)
- prosjektstøtte (aktiviteter innenfor bestemte områder)
- tilskudd til drift av anlegg
- tilskudd til aktiviteter og tiltak
- tilskudd til drift av velferdstjenester

Totalt var det for eksempel avsatt 8.2 mill. kroner i 2002 som en videreføring til lokal frivillig virksomhet i bydelene.

Byrådet er opptatt av å få til et godt samspill mellom offentlig instanser, frivillige organisasjoner og enkeltindivider for å skape gode levekår, og la spesielt vekt på følgende forhold:

- frivilligheten som demokratisk bærebjelke (evne til samarbeid, engasjement og sosial integrasjon)
- frivillighetens egenverdi
- frivilligheten som viktige og effektive samarbeidspartnere for å nå politiske mål
- frivilliges bidrag i velferdsutviklingen der det bl.a. vises til at økt offentlig innsats ikke er tilstrekkelig og i mange tilfeller ikke formålstjenlig for å sikre den samlede velferden
- frivillighetens inntektsgrunnlag

I det avsluttende strategikapittelet er det foreslått 8 hovedstrategier for kommunens samhandling med frivillig sektor:

1. Koordinere kommunens samhandling med frivillige
2. Tilrettelegge for kompetanseutvikling og informasjonsutveksling
3. Inkludere frivillige i lokale kontaktfora
4. Tilrettelegge arenaer for fysisk aktivitet og kulturelle uttrykk
5. Kommunen som bestiller av tjenester; fortjenestefri velferdsproduksjon
6. Reorganisere tilskuddsordningene
7. Kontroll og måling av resultatoppnåelse
8. Endring i samspillet gir nye utfordringer for ledere.

Bystyret behandlet meldingen i april 2003 og det ble fattet et vedtak i 10 punkter der det bl.a. ble vedtatt følgende:

- omorganisering av støtteordningene ikke må gå på bekostning av grunnstøtteordningene
- frivillige organisasjoner, spesielt barne- og ungdomsorganisasjoner, gis fortrinnsrett til lån av skolelokaler
- byrådet bes bruke de frivillige organisasjonene som høringsinstanser i saker som angår dem
- frivillig arbeid/organisasjonsarbeid tilbys som valgfag i de videregående skoler.

Bystyret har ved flere anledninger behandlet saker som er forankret i frivillighetsmeldingen. I januar 2004 ble bevilget 2.3 millioner kroner som programstøtte for oppfølging av meldingen. I byrådssak 13/2004 ble 155 frivillige organisasjoner tildelt 11.2 millioner kroner i grunnstøtte, programstøtte og aktivitetsstøtte, herunder til flere frivillighetsentraler og organisasjoner som har som formål å etablere ulike frivillighetsfora. Det samlede beløp fra Oslo kommune til lag og foreninger utgjør imidlertid mellom 70-80 millioner kroner. I januar 2005 vedtok bystyret at alle organisasjoner som har arbeid for barn og unge under 25 år som primærformål skal kunne låne lokaler gratis på skoler og i lokaler bydelen disponerer. Under budsjettbehandlingen for 2005 ble det fattet følgende vedtak:

”Byrådet bes styrke samarbeidet med de frivillige organisasjonene innenfor helse- og sosialsektoren og etablere et frivillighetsforum for økt dialog mellom frivillige og kommunen”

Disse vedtakene viser at Oslo kommune følger opp frivillighetsmeldingen fra 2002, og at det legges stor vekt på å få etablert og drevet flere større og små møteplasser mellom kommune og frivillighet. Oslo kommune synes med bakgrunn i frivillighetsmeldingen fra desember 2002 og oppfølgingen av den å ha kommet forholdsvis langt i samarbeidet med de frivillige organisasjonene.

4.2 Bærum kommune

En historie om nyskapende prosjektarbeid mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor.

Bærum kommune ligger i Akershus fylke, er nabokommune til Oslo og har ca 105000 innbyggere.

Bærum kommune har gjennom mange år vist stor evne til å tenke nytt når det gjelder utvikling av det frivillige arbeidet. Det gjenspeiles bl.a i kommunens samarbeid

- med ulike frivillige organisasjoner som Røde Kors og Bymisjonen
- gjennom avtaler med frivillige organisasjoner som utførte definerte oppdrag mot betaling (i begynnelsen av 1990-årene)
- utvikling av Frivillighetssentral, Home-Start og Flyktningeguide
- utvikling av sosiale partnerskap gjennom prosjektet "Tid for Andre"
- gjennom et nyetablert prosjekt "Frivillige på institusjon" som skal gå over to år

I Bærum kommunes samarbeid med næringsliv og frivillige organisasjoner, er det prosjektet "Tid for andre" som synes å være mest innovativt i norsk sammenheng. Få norske kommuner har arbeidet med utvikling av denne type partnerskapsavtaler med næringslivet. I denne rapporten brukes derfor dette prosjektet som et eksempel på kommunens nyskapende prosjektsamarbeid mellom de tre sektorene.

Delrapport 1

Bærum kommune iverksatte i 2000 prosjektet "Tid for andre" der visjonen (fase 1) for prosjektet var:

"Engasjere ledelse og ansatte i arbeidslivet til økt samfunnsnyttig innsats i lokalsamfunnet"

Prosjektet har hatt en varighet på 4 år, og er gjennomført i to faser. Det er utarbeidet to erfaringsrapporter fra prosjektet med bakgrunn, målsetting, gjennomføring og resultater. Det spesielle med prosjektet sosialt partnerskap i Bærum kommune er at kommunen og næringslivet har undertegnet en samarbeidsavtale mellom en bedrift og et offentlig tjenestested der det handler om å gi tid, og ikke penger, til støtte for samfunnsnyttige formål. Bedriftene som har vært med i prosjektet, har latt sine ansatte utføre frivillig arbeid i den betalte arbeidstiden. Grunntanken bak prosjektet har vært å rette søkelyset mot nye sosiale partnerskap/samhandlingsformer mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor.

Bakgrunnen for at kommunen satte i gang dette prosjektet skyldes en tro på at frivillighet utløst gjennom avtaler med næringslivet vil bidra til å skape 3 vinnere:

- samfunnet fordi man får løst oppgaver

- bedriften fordi den får tydeliggjort en samfunnsansvarlig profil og fordi et felles engasjement utenfor bedriften styrker fellesskapet og kulturen innad
- den enkelte ansatte som høster nye erfaringer og får se problemstillinger fra en annen synsvinkel enn den jobben gir.

I tillegg var en viktig bakgrunnsfaktor at kommunen har en del brukere som har behov for mer enn det kommunen har kunnet tilby gjennom det tradisjonelle tjenestetilbudet og at mange ønsker å gjøre frivillig arbeid, men at tiden ikke strekker til.

For kommunen var det også en viktig inspirasjon at tilsvarende prosjekter hadde blitt gjennomført i andre land (bl.a. England) med interessante vinn-vinn-resultater.

Hovedideen i prosjektet var å finne fram til et antall bedrifter som ønsket å gi av sin tid og kople disse bedriftene opp mot aktuelle samarbeidspartnere som hadde behov for frivillig arbeid. Resultatene fra første fase i prosjektet viste at det var ikke vanskelig å rekruttere bedrifter til prosjektet, men vanskeligere å finne oppgaver og samarbeidspartnere på behovssiden. I den første fasen deltok det 8 bedrifter og 4 partnere på behovssiden (to offentlige og to frivillige aktører). Resultatene fra prosjektet er svært positive, og i henhold til vinn-vinn-målsettingene, spesielt for ledelse og ansatte i bedriftene, men i mindre grad ledelse og ansatte i offentlig forvaltning. Prosjektet synliggjorde også noen motkrefter, både fra offentlig sektor og fra næringslivet, der problemene var knyttet til bl.a. ulikheter i kultur og holdninger til oppgaver og tematikk.

Delrapport 2

Som følge av de utfordringene som prosjektet møtte i fase 1, ble det også gjennomført en fase 2 i prosjektet. Formålet i denne fasen var i større grad å gi ansatte i offentlig forvaltning (kommunen) inspirasjon og erfaring som kan være en stimulans i arbeidssituasjonen og en bedring av tjenestetilbudet. Det ble derfor utarbeidet en ny visjon for fase 2 i prosjektet:

”Motivere offentlig ansatte til forpliktende samarbeid med ”frivillige” rekruttert fra næringslivet gjennom utprøving av sosiale partnerskapsavtaler i praksis”.

En viktig problemstilling i dette delprosjektet var å få rettet søkelyset mot hvordan en kan motivere en kommune til å ta i bruk frivillige fra næringslivet til å løse ulike oppgaver.

Resultatene fra dette delprosjektet er også positive og man har delvis nådd sine mål, selv om det i delrapporten (s.19) også gis uttrykk for at visjonen/målsettingen med fase 2 var ambisiøs, og at det var for optimistisk å klare dette på 1 år. En av årsakene til at det har tatt noe lengre tid skyldes at kommunen ikke har så mange erfaringer fra samarbeid med næringsliv og frivillige organisasjoner. Gjennom erfaringene fra det tidligere og dette delprosjektet kan erfaringene og resultatene oppsummeres på denne måten:

- I Bærum kommune er prosjektideen vedtatt videreført og den er godt politisk og administrativt forankret
- Videreføring i et samarbeidsprosjekt mellom kommunen og Handelshøyskolen BI
- Kirkens Bymisjon vil bruke sosiale partnerskap som metode for nyrekruttering

I rapporten gis det ellers en bra oppsummering av hva prosjektet har betydd for tjenesteledere i kommunen og i de medvirkende bedriftene. En viktig forutsetning for videreføring

forutsetter at kommunen koordinerer arbeidet eller som en av en av tjenestelederne sier i delrapport 2:

”det er viktig for oss at vi har en person som koordinerer det hele – vår hverdag gjør at vi altfor lett kommer til å nedprioritere denne formen for arbeid” (op.cit)

Delrapportene inneholder for øvrig en rekke gode historier og eksempler på hva som kan oppnås gjennom et slikt prosjekt. De gode historiene bidrar til å synliggjøre samarbeidet, skaper stolthet og styrker videreføring av samarbeidet. Avslutningsvis gis det en rekke gode råd (veileder/håndbok) i delrapport 2 som kan være meningsfulle for andre kommuner som ønsker å satse på å bygge og vedlikeholde slike sosiale partnerskap. Vi har trukket fram enkelte av disse rådene:

- tjenestestedet må ønske og ville samarbeide med frivillige og det må gis hjelp til å finne oppgaver og opplæring i å komme i gang
- forståelse for at frivillighetskulturen og næringslivskulturen er forskjellig og ha klare mål og avtaler
- solid og god forankring

For nærmere omtale av prosjektet: www.baerum.kommune.no/tidforandre

Politisk og administrativ forankring

Det sosiale partnerskapsprosjektet i kommunen har også blitt synliggjort i kommunens handlingsprogram for perioden 2005-2008. En av begrunnelsene for å etablere slike partnerskap skyldes den økonomiske situasjonen i kommunen der tidligere oppgaver ikke lenger bare kan løses i kommunal regi. I kapitlet om samfunnsutvikling skrives følgende:

”deler av kommunes bidrag til samfunnsutvikling har etter hvert fått preg av nybrottsarbeid, som for eksempel utvikling av samspill mellom kommune, private, frivillige organisasjoner og andre offentlige organer i en ny tid hvor partenes rolle er i endring”

Erfaringene fra prosjektet ”Tid for andre” er også gjennom dette godt forankret i forhold til utvikling av samspill med næringslivet og dette samarbeidet skal også resultere i konkrete prosjekter.

I handlingsprogrammet er det også formulert og vedtatt en rekke målsettinger innenfor temaet:

Tilleggsmål:

”Ha inngått tre avtaler med frivillige organisasjoner og kommuner, som utløser økt samfunnsnyttig innsats eller etablerer samarbeid om bedre utnyttelse av kommunale ressurser”

Kommunestyrevedtak:

”Knappheten på ressurser merkes spesielt innen Bistand og Omsorg. Det kreves her spesiell fokus på prioriterte oppgaver. Det er i denne sammenheng viktig at kommunen

legger enda bedre til rette for at frivillige, både enkeltmennesker og organisasjoner, får muligheten til å bidra. Administrasjonen lager opplegg for frivillighet innen Bistand og Omsorg og sørger for at hvert tjenestested kjenner til og bruker de muligheter som finnes”

Bærum kommune har også fattet vedtak om utarbeidelse av en fremtidsrettet policy innenfor frivillighetsarbeidet og skal utarbeide en egen frivillighetsmelding. Formålet med meldingen er å utarbeide konkrete strategier og tiltak for å gå nye veier for å utløse potensialet for frivillig innsats og engasjement i Bærum kommune. Meldingen vil tydeliggjøre hvordan Bærum kommune tenker og være et viktig verktøy i arbeidet med å tilrettelegge for et samarbeid med de frivillige organisasjonene. Bærum kommunes praktiske erfaring med samarbeidet mellom kommune og frivillige sektor gjør at kommunen bør ha gode forutsetninger for å utarbeide et interessant handlingsprogram for samarbeidet framover. Plan- og prosjektarbeidet er også godt politisk forankret. Det er etablert både en tverrpolitisk og sektoriell gruppe samt en administrativ gruppe der frivilligheten er temaet, og temaet skal også diskuteres i sektorutvalgene i løpet av våren 2005 for økt bevisstgjøring om temaet..

Bærum kommune er en kommune som har kommet langt i sitt plan- og utviklingsarbeid når det gjelder samspill både med næringsliv og frivillige organisasjoner.

4.3 Fredrikstad kommune

En historie om medvirkning fra innbyggerne og suksessrike lokalsamfunnsutvalg som møteplasser for demokrati og dialog.

Fredrikstad kommune ligger i Østfold fylke og har ca 70000 innbyggere. På kommunens hjemmesider (web-hotellet) er det registrert 764 foreninger.

Fredrikstad kommune har siden 1994 arbeidet med et lokalsamfunnsprosjekt der en av målsettingene var å gjøre Fredrikstad kommune mer demokratisk. I prosjektet var det ønskelig å gjøre grensene mellom det kommunale og sivile samfunn mer usynlige. Prosjektet ønsket å skape flere møteplasser for folk som hadde lyst til å utvikle lokalsamfunnet, og for at frivillige organisasjoner skulle få bedre kontakt med den kommunale organisasjonen og kommunal planlegging. Frivillige organisasjoner var en viktig drivkraft i lokalsamfunnsarbeidet sammen med bl.a. skolen, næringslivet og ildsjeler. Prosjektet var også ledd i en endringsprosess der folks økende forventninger til og misnøye (misnøyedemokrati) med bl.a. kommunens evne til å løse oppgaver skulle avløses av mer positive holdninger og medvirkning. Etter kommunesammenslutningen i Fredrikstad og etter at kommuneutvalgene ble nedlagt, har dette prosjektet spilt en viktig rolle i kommunen.

Bakgrunnen for dette nye lokalsamfunnsorganiseringsprosjektet var Miljøverndepartementets (1992/1993) arbeid med å utvikle 5 byer til miljøbyer. Fredrikstad var en av disse 5 byene og fra 1994 dro kommunen i gang et prosjekt med 23 lokalsamfunn innenfor rammene av ”nærmiljøpakka”. Igangsettingen av prosjektet sammenfalt i tid med at kommunene i

regionen slo seg sammen til en storkommune, og det ble av den grunn lengre avstand til beslutningsfattere. Kommunen rettet i dette prosjektet søkelyset mot lokalbefolkningen og hverdagslivet, der lokalt engasjement og medvirkning var sentrale satsingsområder. Sentrale virkemidler i denne fasen fram til 2003 var gjennomføring av stedsanalyser og tiltaksplaner og etablering av en organisasjon med 23 lokalsamfunnsutvalg der barneskolekretsene var den geografiske rammen rundt prosjektet. En grunnidé i prosjektet er overføring av mer ansvar til lokalnivået, styrking av lokale nettverk og etablering av partnerskap mellom kommune, innbygger, organisasjonsliv og næringsliv med basis i at det er frivillighet som driver den enkelte videre i et partnerskap.

I den reviderte prosjektplanen (2001) for "Ny lokalsamfunnsorganisering" vises det til at "nærmiljøprosjektet" skal videreføres i 10 lokalsamfunn og for å kunne snakke om et godt lokalsamfunn må det være noen grunnleggende trekk til stede:

- en flora av frivillige organisasjoner
- en samlende, demokratisk fundert arena som trekker sammen de lokale interessene i en felles "stedets vilje"

I Verdikommisjonens undersøkelse fra 1998 var det også mange som tilla "dugnadsånden" og det å gjøre noe sammen som en viktig verdi.

Det ble satt opp flere suksesskriterier/mål i "Ny lokalsamfunnsorganisering":

- styrket det interne samarbeidet i kommunen og utad mot lokalsamfunnene
- fremmet frivillighet og samarbeidet innad i lokalsamfunnene
- igangsetting av en rekke tiltak
- bidratt til økt kunnskapsnivå
- bidratt til en vellykket demokratiserings- og samfunnsutviklingsprosess

I prosjektplanen er det utformet resultatmål og indikatorer og det gis også en bred orientering om organiseringen av og økonomien i prosjektet. En helt sentral del i prosjektet var utarbeiding av tiltaks/stedsanalyser som grunnlag for grendemøter/lokalsamfunnsmøter og organisering i lokalsamfunnsutvalg.

Hva har så dette prosjektet resultert i? Stiftelsen Østfoldforskning (STØ) gjennomførte en underveisevaluering i 2003, og konkluderte med at prosjektet i rimelig grad var vellykket og deltakerne mener at man har oppnådd eller er på vei mot flere av målene for Ny lokalsamfunnsorganisering. En av konklusjonene var at prosjektet hadde fremmet frivillighet og deltakelse, og en forklaring på dette var at lokalsamfunnsforumene som informasjonsarenaer (åpne møter) var viktige for å nå ut med budskapet til deltakerne. I undersøkelsen ble det også avdekket at tilstedeværelsen av ildsjeler var avgjørende for god gjennomføring av prosjektet, og STØ foreslår at prosjektet må utvikle strategier og virkemidler for å ivareta ildsjelene. STØ pekte også på flere andre forbedringsområder der bl.a. informasjon om prosjektet og mål- og rolleavklaring var viktig.

Kommunestyret i Fredrikstad har behandlet prosjektet i flere omganger. I februar 2001 ble det fattet vedtak om igangsetting, organisering (sekretariat og styringsorgan) og kostnad/finansiering i prosjektet "Ny lokalsamfunnsorganisering" med de 10 lokalsamfunnsutvalgene. I 2004 om den videre organiseringen av prosjektet der lokalsamfunnsarbeidet ikke lenger er et prosjekt, men et fagområde innenfor Plan- og miljøseksjonens ansvarsområde. Som følge av at Fredrikstad kommune har fått en svakere kommuneøkonomi med krav om mindre ressursbruk til lokalsamfunnsprosjektet, vil det bli en utfordring for videreføringen av prosjektet å opprettholde entusiasmen og innsatsviljen.

Til tross for reduksjon både i bemanning og tiltaksmidler er aktiviteten i lokalsamfunnsutvalgene fortsatt svært omfattende. Dette skyldes at det har vært en dreining over fra kostbare fysiske tiltak til sosiale og kulturelle oppgaver. Selv om lokalsamfunnsprosjektet nå har et noe annet innhold enn tidligere, er det liten tvil om at dette prosjektet har bidratt (og fortsatt bidrar) til bred mobilisering og aktiv deltakelse fra lag og foreninger i de enkelte lokalsamfunn i de 10 årene det har vært drevet. De etablerte lokalsamfunnsutvalgene synes å ha vært et viktig bindeledd mellom lokalbefolkningen og de kommunale myndighetene. På denne måten har prosjektet bidratt til å vitalisere demokratiseringsarbeidet i kommunen, og vært et supplement til de etablerte politiske organene. I kommunestyresak 103/04 fra november 2004 sies det følgende om prosjektets supplering av det representative lokaldemokratiet:

- bedre kommunikasjon mellom politikere og velger
- bedre forståelse for politiske beslutninger
- bedre forståelse av samfunnsutviklingen
- bedre kunnskap om demokratiet
- bedre politisk rekruttering

Prosjektet har bidratt til å mobilisere lag og foreninger i kommunedelene og lokalsamfunnsutvalgene har blitt de møteplasser og samarbeidsarenaer som var målsettingen med prosjektet. Prosjektet har også bidratt til at det har blitt gjennomført en rekke interessante enkeltprosjekter som er samfinansiert av kommunale midler og frivillig innsats.

Fredrikstad kommune har også etablert et såkalt webhotell (<http://org.fredrikstad.kommune.no>) som gir en bred omtale av foreningslivet i kommunen. Fredrikstad kommune vil under dette nettstedet tilby gratis webplass (web-hotell) for ideelle lag og foreninger i kommunen. Under listen (Lag og foreninger) finnes det linker til alle som ligger på Fredrikstad kommunes org. server. Alle de 23 lokalsamfunnene er også på nettet, og det er en omfattende presentasjon av lokalsamfunnenes arbeid.

Fra hjemmesiden til Gressvik Lokalsamfunn

Bilde fra åpningsarbeidet med ballbingen på Lisleby

Lokalsamfunnsprosjektet vil i tiden framover drive med mindre kostnadskrevende oppgaver og følges opp av en mindre administrativ støtteressurs. Dette er en utfordring for videreføringen av prosjektet, og kan føre til at arbeidet blir tyngre i noen av lokalsamfunnsutvalgene i tiden framover.

Lokalsamfunnsprosjektet i Fredrikstad er et meget godt eksempel på et demokratiutviklingsprosjekt mellom kommune og frivillige organisasjoner. Det er etablert fungerende møteplasser i 23 lokalsamfunn og kommunen har også bidratt til å etablere et web-hotell som åpner store muligheter for kommunikasjon og dialog.

4.4 Skien kommune

En historie om etablering av Humanitetens hus som møteplass og arena for dagens og fremtidens humanitære utfordringer

Skien kommune ligger i Telemark fylke og har 50500 innbyggere og betraktes som fylkeshovedstaden i Telemark. Skien kommune har et svært rikt organisasjonsliv på alle områder, og den frivillige innsatsen er meget omfattende. Mengden av lag og organisasjoner bidrar til at antallet arrangementer i kommunen er stort. Flere store kulturinstitusjoner ligger i Skien, blant annet Ibsenhuset, Telemark museum og Teater Ibsen. På kommunens hjemmesider, under ”kultur og foreninger” er det registrert ca 500 foreninger. Det samlede medlemstallet er høyere enn antall innbyggere i kommunen. Humanitetens Hus er også presentert på linje med kommunens avdelinger, Grenlandssamarbeidet m.m.. Dette viser bl.a at Skien kommune legger stor vekt på dette samarbeidet.

Skien kommune har lang erfaring i å samhandle med de frivillige organisasjonene, og i kommunens strategiske dokument 2005-2008 framgår det at god kontakt og oppfølging av de frivillige organisasjonene er helt nødvendig for å skape et rikt kulturtilbud i kommunen. Innenfor det helse- og sosialpolitiske arbeidet legges det opp til å øke kontaktflaten med det ”normale samfunn” der samarbeidet med frivillig sektor og Skien Diakonale Senter, Mental Helse og Røde Kors er viktig. I handlingsprogrammet er det også konkretisert at det skal utvikles tiltak sammen med Humanitetens Hus for å gjøre Kverndalen til en bedre møteplass. For skole og barnehageavdelingen vises det til samhandlingsarbeidet for å få Humanitetens Hus til å fungere etter intensjonene.

Humanitetens Hus er et samarbeid mellom Skien kommune, lokale Røde Kors-foreninger og Norges Røde Kors sentralt og i Telemark. Humanitetens Hus ble åpnet i september 2004 og er Norges første i sitt slag. Humanitetens Hus er et pilotprosjekt i Røde Kors – og kommunal sammenheng og er et samarbeidsprosjekt om humanitær innsats overfor vår tids sårbare mennesker. Huset er også en arena og en møteplass for frivillig og offentlig sektor og for enkeltmennesker som vil gjøre en frivillig innsats. I nyhetsbrev nr. 1 fra mars 2004 står det også at pilotprosjektet skal utvikle nye rammer for humanitær virksomhet og samarbeid mellom kommune og frivillig sektor. I 2004 ble det gitt ut 4 nyhetsbrev fra Humanitetens Hus.

Målsettingen med Humanitetens Hus er (www.redcross.no):

”Humanitetens Hus er et pilotprosjekt hvor siktemålet skal være å utvikle humanitære aktiviteter og forebyggende tiltak for utsatte grupper i lokalsamfunnet. Prosjektet skal utvikle nye rammer for humanitær virksomhet og videreutvikle samarbeidsformer mellom offentlig og tredje sektor. Humanitetens Hus skal skape grobunn for et fremtidig Røde Kors gjennom å etablere en arena for utvikling av behovsrettet humanitær aktivitet i samarbeid mellom hjelpetrevende og hjelpere og mellom frivillig og offentlig sektor”.

Humanitetens Hus i Skien

Bakgrunnen for samarbeidsprosjektet var at Røde Kors kjøpte huset i 2003 med planer om å utvikle dette som en arena for frivillig arbeid og en møteplass for folk som trenger det. I disse planene var Skien kommune en sentral samarbeidspartner og støttespiller. I 2004 ble det derfor utarbeidet en omfattende behovsanalyse med spesielt fokus på oppgaver som kan ivaretas av Humanitetens Hus. Under arbeidet med behovsanalysen ble det bl.a. gjennomført

samtaler med representanter fra skole- og barnehageavdelingen, helse og sosial, kulturavdelingen, pleie og omsorg og politiet. Fra kommunens side var dette prosjektet interessant fordi man ønsket samarbeid mellom kommune og frivillig sektor på nye områder, og så en mulighet for bedre ressursutnyttelse av kommunale midler med denne typen samarbeid. Beslutningen om samarbeidet om Humanitetens Hus er tatt på administrativt ledernivå i kommunen.

I behovsanalysen er situasjonen beskrevet for de kommunale sektorområdene og de ulike tilbudene til Røde Kors i Skien. Som følge av denne kartleggingen, endringer innenfor pleie- og omsorgssektoren og hovedmålgruppene til Humanitetens Hus har man fokusert på 3 hovedmålgrupper:

- barn/unge
- flyktninger/innvandrere
- eldre/ensomme

Humanitetens Hus har utarbeidet en kortfattet oversikt over tiltak og tilbud som ble startet opp høsten 2004:

- Møteplass for mødre med innvandrer- eller flyktningbakgrunn; i første omgang en uformell møteplass, deretter formalisere aktivitetene i samråd med brukerne
- Natteravner/nattevandring – koordinering og tilholdssted i Humanitetens Hus.
- Info, kurs m.m til skoler og andre (MOD, På flukt, Hiv/AIDS-opplegg, konflikthåndtering..)
- Leksehjelpsgrupper med ”etter skoletid-aktiviteter”
- Tiltak for unge muslimske jenter
- Datakurs og internettkafe
- Bytte av kompetanse mellom Røde Kors – Skien kommune
- Diverse temamøter:
 - barn i konflikt
 - rusmisbrukerne, området i Kverndalen
- Humanitært Forum:
 - flerkulturell forståelse internt i Skien kommune
- Møter, kurs, konferanser, fester – utlån og utleie av lokalene
- Verdensdagen for psykisk helse; markering
- Arbeidstrening/utplassering

Humanitetens Hus har også utarbeidet en oversikt over tiltak/tilbud som skal kartlegges og vurderes videre høst 2004, med mulig oppstart fra 2005 og utover:

- Tiltak for gutter med innvandrerbakgrunn i alderen 14 til 18 år - se sammen med ”politikamerater”
- Grupper for ”stille jenter” og ”stille gutter” - vurderes i forhold til kommunens satsing videre
- Barnepassordning - avvente Skien kommunes vurdering og bruk av ny tilskuddsordning
- Flyktningsfamilienettverk – ses sammen med flyktningguide
- Tiltak for ensomme unge – ses sammen med RKs besøksvennsprosjekt i sentrum sone
- Veiledning

- Foreldreveiledning for flyktninger/innvandrere og andre
- Se sammen med generell veiledning for flyktninger/innvandrere
- Se sammen med etablering av en flerkulturell møteplass
- Aktiviteter i forbindelse med høytider og ferier
- Tilbud til eldre mannlige flyktninger og innvandrere
- Generelt tilbud til eldre og ensomme
- Div. støttekontakt og turaktiviteter
- Kunstnernettverk
- Samarbeid med næringslivet; sponning, fritimer til humanitært arbeid m.m.
- ”Home start” - ses i forbindelse med en eventuell frivillighetssentral
- Frivillighetssentral med følgende mulige oppgaver og tilbud: transporttjeneste, besteforeldrefamilier, frivillighetsforum med frivillighetskontor, etablere tilsynspersoner for barn som lever i konflikt, arrangere byttedager m.m.
- Sommeraktiviteter i samarbeid med sentrale spesialpedagogiske tjenester (SPT) og miljø- og aktivitetssenter (MAS)
- Hybeltraining for ungdom og unge voksne
- Ettervernsleiligheter – ses sammen med ”prosjekt nettverksguide”

Denne oversikten over igangsatte og planlagte tiltak og tilbud viser at Humanitetens Hus langt på vei er i ferd med å nå sitt mål om å utvikle humanitære aktiviteter og gjennomføre forebyggende tiltak for utsatte grupper i lokalsamfunnet. Gjennom alle tiltakene er/vil også huset bli en arena og en møteplass for frivillig og offentlig sektor og for enkeltmennesker som vil gjøre en frivillig innsats. Kafé Solferino er i den sammenheng også et konkret møtested for flere av aktivitetene (leksehjelp, Natteravner)

Skien kommune er en sentral støttespiller og samarbeidspartner i dette prosjektet. I tillegg til arbeidet med behovsanalysen, bidrar også Skien kommune med kr. 300.000.- i driftstilskudd både i 2004 og 2005. Kommunen lønner også en 50%-stilling som har kontorer i Humanitetens Hus, og har ellers bidratt med midler til enkeltprosjekter og bl.a. til åpningsarrangementet høsten 2004. På noen områder har Skien kommune profesjonalisert samarbeidet med Humanitetens Hus. Dette skjer ved at kommunen, innenfor noen prosjektområder, bestiller tjenester fra Humanitetens Hus.

Med bakgrunn i samtalene med personer i kommunen og Røde Kors kan det vises til følgende aktuelle **suksesskriterier** for et vellykket samspill mellom kommune og frivillighet:

- Respekt og forståelse for hverandre
- Klargjøre at man jobber mot de samme målgruppene, uten at man skal ta jobben fra hverandre
- Utvikle en felles strategi for samarbeidet (målsettinger, målgrupper)
- Sentrale personer fra kommunen må med i styringen av prosjektet
- Orientering om prosjektet og samarbeidet i kommunens politiske og administrative ledelse

4.5 Sandefjord kommune

En historie om utarbeiding av en frivillighetsmelding og etablering av en arena for frivillighet

Sandefjord kommune ligger i Vestfold fylke og har 41000 innbyggere. Kommunens frivillige foreningsliv er rikt og mangfoldig, og i kommunens foreningsregister er det registrert 163 foreninger. I kommuneplanen 2002-2012 er det mye fokus på ”**det gode liv**” og kommunen har en målsetting om å gjøre dette til et reelt innhold og en opplevd realitet for flest mulig (s.15). I omtalen av utfordringer pekes det bl.a på følgende:

”For alle områder bør dialogen med innbyggerne stå sentralt, hvor det inviteres til medvirkning, innflytelse og ansvar i utviklingen av tiltak. Det vil være helt nødvendig å legge til rette for et lokalt engasjement og frivillig innsats som en positiv verdi for innbyggerne og lokalsamfunnet”.

Foreningslivet er omtalt flere steder i kommuneplanen, først og fremst under kultur og fritid der det oppsummeres med at den kulturpolitiske innsatsen skal ”*videreføre og utvikle de verdier som vårt foreningsliv representerer*”.

I kapitlet om forebyggende arbeid og omsorg er det formulert 2 delmål om at ”*kommunen skal legge til rette for lokalt ansvar og frivillig innsats som en positiv verdi for innbyggere og lokalsamfunn*” og ”*gjennom aktivt samarbeid mellom kommunen, frivillige organisasjoner og nærmiljøene, skal rusforebyggende arbeid gjennom tiltak settes i sammenheng med gode oppvekstvilkår og mestringssevne blant barn og unge*”.

I kommuneplanen vises det også til at det er et økende gap mellom de forventninger innbyggerne har til kommunale tjenester og det ansvar, ressurser og muligheter kommunen har til å etterkomme disse.

Som følge av arbeidet med kommuneplan og økonomiplanen for Sandefjord kommune (2002-2006) ble det igangsatt et prosjekt i 2002 der mandatet bl.a. var å gjennomføre en kartlegging av behov for frivillig innsats i helse- og sosialetaten og på den bakgrunn fremme forslag til tiltak for å rekruttere og beholde nye frivillige, herunder behov for opplæring av de samme grupper.

Dette arbeidet resulterte i at det i februar 2004 ble lagt fram en frivillighetsmelding – ”*La frivilligheten blomstre i Sandefjord*”. I denne meldingen gis det en bred omtale av bakgrunnen for planprosjektet, utviklingstrekk og utfordringer. Arbeidet med meldingen ble organisatorisk plassert ved helseseksjonen og det ble etablert en referanse- og styringsgruppe for prosjektet med representanter fra kommune og frivillige organisasjoner. I tillegg ble det også opprettet prosjektgrupper for å sikre innspill. Meldingens mest sentrale del er den foretatte kartleggingen av behovene ved nedenstående institusjoner og handlingsprogrammet:

- de 6 bo- og servicesentrene som i dag har ca 400 frivillige
- tjenester i hjemmet
- institusjonene
- andre virksomheter

Kartleggingen ble foretatt gjennom kontakt med et stort antall institusjoner, avdelinger, seksjoner og personer. Gjennom denne kartleggingen fant man bl.a. fram til følgende oppgaver:

- tilbud om varm mat til hjemmeboende
- etablering av kontaktgruppe av frivillige ved alle sentrene
- sikre transporttilbud til utsatte brukergrupper
- besøks- og følgeoppgaver
- skape aktiviteter for beboerne ved ulike avdelinger
- etablere egne frivillighetsgrupper
- utvikle frivillige tiltak som integrerer innvandrere

Det foreslås også i meldingen at frivillighetssentralen i framtiden bør få en rolle som samordner av frivillig innsats i samarbeid med kommunal virksomhet og frivillige lag og foreninger.

I meldingens handlingsprogram vises det til 24 prosjekter/tiltak, men det gis det en bred omtale av de 6 prosjektene som ble prioritert av styringsgruppa for prosjektet:

1. Ungdom og frivillig arbeid
2. Strukturert samarbeid i nærmiljøet for bedre bomiljø
3. Etablere frivillighetsskole
4. Integrering av innvandrere i Sandefjord
5. Styrke SFO-ordningen i barneskolen ved frivillig innsats
6. Psykiatriske brukere som frivillig medhjelper

Meldingen ble behandlet politisk i helse- og sosialutvalget i april 2004. I merknadene fra rådmannen vises det til at rapporten beskriver viktigheten av det frivillige arbeidet og at den viktigste suksessfaktoren for å lykkes med frivillig arbeid er å ha et godt system for rekruttering og ivaretagelse av frivillige. Vedtaket var at meldingen skal legges til grunn for det videre frivillighetsarbeidet i Sandefjord. I saksutredningen står det bl.a. at *"kommunen må fortsatt være innstilt på å sette av ressurser for å rekruttere og ivareta de frivillige, og ha kunnskap om hvordan disse bør møtes for å beholde deres innsats"*. I saksutredningen anbefales det i første omgang å arbeide med følgende tiltak:

- utvikling av en frivillighetsskole i regi av frivillighetssentralen
- intensivering av arbeidet med rekruttering av frivillige
- evaluering av deltakelse og erfaringer for videreføring

Sandefjord kommune har som en av få kommuner i Norge utarbeidet en frivillighetsmelding med situasjonsbeskrivelse, utviklingstrekk og et forslag til handlingsprogram for videreutviklingen av det frivillige arbeidet i kommunen innenfor det helse- og sosialpolitiske feltet i kommunen. Det gjennomførte arbeidet synes å være godt forankret og det er gjennomført en omfattende kartlegging av behovene i kommunen der frivillig innsats kan gjennomføres i et samarbeid med kommunen. Handlingsprogrammet består av 6 tiltak, og flere av disse er nå under gjennomføring av frivillighetssentralen, som har fått delegert ansvaret for å følge opp meldingen og det politiske vedtaket.

I kommunen er det også etablert et senter (Kvartal 40) der en rekke funksjoner samlokaliseres. Kvartal 40 vil fokusere på helsefremmende og forebyggende tiltak. Målet er mestring og økt

livskvalitet for brukere i flere aldre, dvs. ikke bare eldre. Stedet er etablert med Frivillighetssentral, lærings- og mestringssenter, velværesenter, treningssenter, kafe m.m.. I senteret tilrettelegges det for bla. frivillig arbeid og likemannsarbeid. Dette samarbeidsverkstedet mellom brukere og helsepersonell der brukerperspektivet står sentralt kalles også for Hvidtgården. Bakgrunnen for etableringen av lærings- og mestringssenteret var et ønske om å skape en arena for at ulike interesseorganisasjoner og enkeltpersoner kan drive likemannsarbeid som et supplement til helsetjenesten. I Norge er det 26 slike sentra, men senteret i Sandefjord er det første innen kommunalt nivå. Frivillighetssentralen har en viktig funksjon i senteret og formidler informasjon og opplysninger om lag og organisasjoner i kommunen. Det er 26 frivillige organisasjoner som er tilsluttet Frivillighetssentralen, som også arbeider med frivillighetsskolen i Sandefjord og andre tiltak som er nedfelt i frivillighetsmeldinga fra 2004. I Hvidtgården er det også omsorgsboliger.

Hvidtgården i Sandefjord. En samarbeidsarena mellom kommune og frivillige organisasjoner

Virksomhetene i Kvartal 40 vil bidra til bedre samhandling mellom offentlig sektor og frivillige organisasjoner. Det vil gjennom samarbeidet kunne skapes en arena hvor mennesker møtes og nettverk bygges. Dette vil medføre en styrking av det frivillige arbeidet, noe som kommunen er viktig i en tid der de frivillige stiller andre krav til oppgaver og tidsbruk enn tidligere.

4.6 Skedsmo kommune

En historie om etablering av et kommunalt frivillighetsforum og Skedsmokorset KulturForum som lokal møteplass og samarbeidsarena

Skedsmo kommune ligger i Akershus fylke og har vel 42000 innbyggere. Lillestrøm er byen og kommunesenteret i kommunen, men Skedsmokorset, et annet av tettstedene har nærmere 13000 innbyggere. Kommunen har hatt en meget sterk befolkningsvekst de siste 10-15

årene, og kan også sies å ha et visst preg av å være en ”drabantby” til Oslo. Kommunen har også en Frivillighetsentral med over 300 hjelpere (egen hjemmeside) som la ned over 19000 timer frivillig arbeid (11 årsverk) i 2003. (i tillegg kommer også Frivillighetssentralen på Skedsmokorset). Mottoet til Frivillighetssentralen er:

"FRIVILLIGHET ER ROTEN TIL ET BLOMSTRENDE LOKALSAMFUNN"

Kommunen har et meget aktivt lag og foreningsliv og har også en egen frivillighetsside på kommunens hjemmeside der det bl.a. vises til det gjennomførte FRISAM-prosjektet som hadde som målsetting å etablere kommunale frivillighetsforum. På hjemmesiden står bl.a. følgende om det lokale frivillighetsforumet og et møte som ble avholdt i februar 2003:

Et lokalt frivillighetsforum vil kunne:

- være en høringsinstans for kommunale saker
- diskutere og vedta aktiviteter, tiltak og løsninger som bidrar til å styrke lokalsamfunnet
- være en diskusjonsarena for frivillige organisasjoner og offentlig sektor
- ta opp det frivillige livs arbeidsvilkår og finne løsninger

Skedsmo kommune har etablert et slikt frivillighetsforum som møtes en gang i året. I en saksframstilling for hovedutvalgene for kultur, miljø og landbruk, samt helsevern og sosiale tjenester står det følgende (sakene 03/048 og 03/060):

”Hensikten med et lokalt Frivillighetsforum er at alle frivillige lag- og foreninger skal ha møteplass / ulike arena der man diskuterer og arbeider med felles utfordringer. Både frivillig og kommunal sektor vil på denne måten kunne styrkes. Møteplass på Internett, seminar for lag- og foreninger samt nærmiljøkonferanser vil utgjøre arenaer for aktiviteter, tiltak og løsninger som bidrar til å styrke lokalsamfunnet”

På bakgrunn av dette ble det vedtatt følgende 5 november 2003:

”Lokalt Frivillighetsforum i Skedsmo kommune organiseres som en struktur / metode bestående av:

- *Møteplass på Internett for lag- og foreninger i Skedsmo.*
- *Seminar for lag- og foreninger én gang pr. år, i regi av henholdsvis Kultursektoren og Helse- og sosialsektoren.*
- *Nærmiljøkonferanser”*

Skedsmo kommune var en av 10 pilotkommuner i det tidligere FRISAM-prosjektet, og i februar 2003 var det et stort møte med foreningslivet i kommunen, der foreningene sa ja til å etablere et frivillighetsforum og et kontaktutvalg bestående av 10 aktører, hvorav 5 kom fra ulike frivillige organisasjoner. Kommunen har også lange tradisjoner i å gjennomføre seminarer med et mindre antall foreninger innenfor kultursektoren. I omtalen av arbeidet med nærmiljøkonferanser påpekes det at frivillig arbeid bør forankres på lokalplanet. Skedsmo kommune har også etablert nærmiljøstyrer (vedtak i mars 2005) med følgende sammensetning:

Nærmiljøstyrene knyttes til den enkelte skole eller det enkelte distrikt i Skedsmo kommune, og settes sammen som følger:

- *De frivillige organisasjonene velger 3 representanter fra de frivillige organisasjonene i området.*
- *Eleverådene og ungdomsutvalgene velger 2 representanter etter forslag fra distriktsmøtet i rådet.*
- *Foreldreutvalgene i området velger 2 representanter.*
- *Rådmannen peker ut 3 representanter fra sektorene, hvorav 1 skal være rektor. Disse er også representanter i nærmiljøgruppa SAMBUS.*

Dette viser at Skedsmo kommune satser mye på å utvikle et samarbeid med de frivillige organisasjonene, og at også nærmiljøstyrene er en demokratisk samarbeidsarena.

I tillegg til dette har de frivillige organisasjonene på Skedsmokorset dannet et samarbeidsorgan, Skedsmokorset Kulturforum etablert 2002, som også har status som frivillighetsentral i FRISAM-systemet. Dette er også et eksempel på et lokalt frivillighetsforum..

Skedsmokorset Kulturforum har egne hjemmesider (www.skedsmokorset.org) der også medlemslag og foreninger som har egen hjemmesider har en link. Kulturforumet har lokaler på Huseby gård.

Fra hjemmesiden til Skedsmokorset KulturFoum

Skedsmokorset Kultur Forum er et meget aktivt forum for 36 frivillige organisasjoner på Skedsmokorset. Kulturforumet er spesielt opptatt av å bygge sterke og gode lokalsamfunn og nærmiljøer med vel tilrettelagte uformelle møteplasser. Kulturforumet og medlemsforeningene har medvirket i gjennomføringen av bl.a. Nærmiljøkonferansen og oppfølgingen av tiltak, i Husebymarkedet og i ulike ungdomsarrangementer. For tiden arbeides det aktivt for å få realisert ulike Huseby gård prosjekter, der det er etablert flere prosjektgrupper, men der de sentrale aktørene er Huseby Gårds venner og Skedsmokorset Kulturforum. Det er nå overlevert en forprosjektrapport til Skedsmo kommune der en har sett på de ulike behov for en sentral kulturarena på Skedsmokorset. Det foreslås å utvikle Huseby Gård med låven som den framtidige kulturarenaen og møteplassen på Skedsmokorset. Dette prosjektet planlegges som et forpliktende samarbeid mellom Skedsmo kommune, Huseby Gårds Venner og Skedsmokorset Kulturforum og det ønskes etablert en stiftelse med disse tre aktørene. Et slikt kultursenter vil også kunne være et flerbrukssenter og et samlingspunkt for lokalbefolkningen på Skedsmokorset.

Skedsmokorset Kulturforum er et godt eksempel på et forum med en bred frivillig basis som har blitt etablert som følge av at det var behov for et slikt forum i lokalsamfunnet. Som oftest

etableres slike fora ut i fra at man har et felles behov, som for eksempel et samfunnshus, grendehus m.m.. Dette var ikke tilfelle innledningsvis, men nå står Kulturforumet samlet i arbeidet med å få etablert et samlingspunkt for Skedsmokorset og visjonen for Kulturforumet er å utvikle dette til et treffsted for alle organiserte og uorganiserte på Skedsmokorset der det også kan utvikles et "Organisasjonenes Hus".

Lars Hauge, styreleder i Skedsmokorset KulturForum foran låven på Huseby Gård

Utviklingen av Huseby Gård kan bli et meget godt eksempel på et samarbeidsprosjekt mellom kommune og frivillige organisasjoner i en del av kommunen der befolkningen vokser raskt.

4.7 Hamar kommune

En historie om utvikling av en helhetlig policy overfor tredje sektor basert på gjensidige avtaleforhold eller samarbeidskontrakter

Hamar kommune ligger i Hedmark fylke og har 27000 innbyggere. I kommunens foreningsregister er det 700 lag og foreninger. I Hamar kommune er det således en rekke frivillige organisasjoner som gjør en stor innsats i arbeidet med å skape trivsel, velferd og gode tjenester for folk som trenger det. Frivillighetssentralen i kommunen har et stort antall frivillige, og i tillegg til Frivillighetssentralen er det etablert venneforeninger ved syke- og pleiehjemmene i kommunen der 100-150 frivillige deltar i arbeidet med å bedre beboernes livsvilkår. Frivilligheten i Hamar er derfor omfattende, og er sannsynligvis på samme nivå som de fleste andre kommuner av samme størrelse i Norge. Det pågående utviklingsprosjektet "Prosjekt 2007", kan imidlertid være et bidrag til å endre noe på kommunens samspill med tredje sektor.

I kommuneplanen for Hamar er det formulert følgende:

"Hamar kommune skal bli enda bedre som bosted ved at kommunen sørger for et mer forpliktende samarbeid med frivillige organisasjoner om felles oppgaveløsning i tråd med intensjonene i Lokal Agenda 21".

Hamar kommune har under utvikling Prosjekt 2007, der målsettingen er å sikre at en driver en kostnadseffektiv tjenesteproduksjon. I prosjektet vil det bli lagt vekt på å utvikle modeller der det tas sikte på å samarbeide med tredje sektor i tjenesteproduksjon for utvikling av

kommunen. Kommunens samarbeid med 3 sektor vil primært handle om at kommunen ønsker at frivillige organisasjoner skal ta hånd om viktige samfunnsoppgaver som ligger innenfor eller tett inntil kommunens virksomhetsområder. Hamar kommune ønsker å bidra til at det bygges opp gode lokale nettverk og lokaldemokrati der innbyggerne er ansvarliggjort og samfunnsengasjerte, og selv tar initiativ til å løse viktige samfunnsoppgaver. Årsaken til dette samarbeidsønsket er først og fremst at dette er viktig for å skape et best mulig samfunn. Kommunen har begrenset kapasitet utover det lovpålagte, og på enkelte områder kan det frivillige tilby noe som profesjonelle hjelpere ikke kan. I januar 2004 fattet formannskapet følgende vedtak:

”Det bør utvikles en helhetlig policy overfor 3 sektor basert på gjensidige avtaleforhold eller samarbeidskontrakter”.

I arbeidet med å definere samarbeidspartnere innenfor 3.sektor opererer man med følgende definisjon:

”- - enkeltpersoner, sammenslutninger og/eller organisasjoner som utfører frivillig arbeid som en del av, eller som et supplement til, samfunnsoppgaver som forventes ivaretatt av velferdsstaten på nasjonalt, regionalt eller lokalt plan”.

I tillegg til frivillige organisasjoner innenfor kultursektoren, legger kommunen vekt på å inkludere sosiale og humanitære organisasjoner, interesseorganisasjoner og selvhjelpsgrupper. Hamar kommune har lagt vekt på at prosjektets vellykkethet er avhengig av følgende forhold:

- at samarbeidet forankres i kommunens egen organisasjon, hos politikerne og i 3 sektor
- tett og god dialog med 3 sektor
- gjennomføre informasjons- eller medvirkningskonferanser for bredere involvering
- resultatene må ha et eierforhold til samarbeidet med 3 sektor
- representanter for 3 sektor må ha en sentral rolle i utarbeidelse av felles visjon, mål og verdigrunnlag for samarbeidet

I mandatdokumentet vises det til en rekke problemstillinger og avklaringsbehov som det må jobbes med i prosjektet. Prosjektet er inndelt i 2 faser og første fase er knyttet opp mot en dialog med 3 sektor der man ønsker å få svar på bl.a. følgende spørsmål:

- Hvordan mener de frivillige organisasjonene selv at de kan bidra til løsning av oppgaver/utvikling av tilbud som innbyggerne ønsker seg?
- Hvordan kan de frivillige organisasjonenes innsats bidra til å styrke lokalmiljøene?
- Hvordan bør oppgavefordelingen være mellom kommune og de frivillige organisasjonene?
- Hva kan Hamar kommune tilby?

I fase 2 i prosjektet skal det settes fokus på følgende forhold:

- Hvem skal det samarbeides med og på hvilke måter?
- Hva trengs av rolleavklaringer?
- Hvilke endringer er det behov for i kommunens ressursbruk i forhold til 3 sektor?

Disse utdragene fra kommunens saksframlegg til formannskapet viser at Hamar kommune har et meget høyt ambisjonsnivå når det gjelder utvikling av samarbeid med 3 sektor. I noen grad har også dette samarbeidsønsket resultert i konkrete prosjekter der aktører fra organisasjonslivet har tatt initiativ til spennende samarbeidsprosjekter. Et av disse prosjektene har Storhamar Dragons, en av Norges mest profilerte ishockeyklubber, tatt initiativet til.

Logoen til Storhamar Dragons

Storhamar Dragons, yngres avdeling, har et samarbeid med kommunen i forbindelse med barnehagene, grunnskolene og ungdomsskolene. Kommunens barnehager bruker klubbens anlegg alle hverdagene, og klubben har også et godt tilbud til barn som "sliter" i hverdagen. For ungdommer ved ungdomsskolene har dette bl.a. redusert i mindre "uro" blant elevene. Flere elever har også blitt involvert i driften som "hjelpere" og "assistenter". Klubben har også inngått avtaler om dagtilbud rettet mot enkelte barn.

Storhamar Dragons ønsker nå å videreføre dette samarbeidet ved å bygge opp en profesjonell tjeneste som gir målpersonene en økt sosial kompetanse og en modning som i neste omgang kan gi økte ferdigheter. Klubben mener at dette er et forebyggende tiltak som vil gi samfunnsøkonomiske gevinster på sikt.

Gjennom Hamar kommunes fremtidige samarbeidspolicy overfor 3 sektor vil det kunne bli lagt et godt grunnlag for et samspill om tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og utvikling av lokaldemokratiet. Det konkrete eksemplet med Storhamar Dragons viser at nye aktører er på vei inn som viktige tjenesteprodusenter og samfunnsutviklere overfor målgrupper som kommunens ordinære hjelpeapparat sliter med å møte på en konstruktiv måte. Dette samspillet synes å kunne resultere i vann-vinn-situasjoner på flere måter. Brukerne får et bedre tilbud og man utnytter kapasitet og kompetanse i en frivillig organisasjon. Kommunen kan på denne måten utvikle et bedre tjenestetilbud, muligens til en lavere pris enn hvis man skulle gjort det i egen regi?

4.8 Øystre Slidre kommune

En historie om en liten kommune der samhandlingen mellom idrettslag, kommune og næringsliv gir verdiskaping og bolyst

Øystre Slidre kommune ligger i Valdres i Oppland fylke og har ca 3100 innbyggere. Kommunen har hatt et jevnt økende folketall helt fra 1951 og er også kjennetegnet av å ha høy sysselsetting både for menn og kvinner, gode levekår og en god likestilling. Kommunen er også kjennetegnet av et rikt foreningsliv der Øystre Slidre Idrettslag med sine vel 500 medlemmer spiller en svært viktig rolle i utviklingen av kommunen som reiselivs- og arrangementskommune. Øystre Slidre ble i 2004 utpekt som en av 4 såkalte "plusskommuner" i en undersøkelse for Kommunal- og regionaldepartementet (Næringsrådgivning AS, 2004). Målsettingen med denne undersøkelsen var å få kartlagt egenskaper og drivkrefter i noen vellykkede distriktskommuner. Den videre beskrivelsen av

kommunens samspill med de frivillige organisasjonene er basert på denne plusskommuneutredningen, og beskrivelsen vil derfor ha en litt annen form og et litt annet innhold enn for de øvrige kommunebeskrivelsene.

I kommuneplanens langsiktige del (1998-2008) vises det bl.a. til at kommunen har en utfordring når det gjelder mindre dugnadsånd og engasjement, spesielt for ungdom som kan bli for lite involvert i organisasjonsliv og annet frivillig arbeid. Kommunen ser også den større gjennomtrekken av politikere som en utfordring. Kommunen vil styrke interessen for kommunepolitikk, bl.a. gjennom videreføring av temamøter. I planen er det også et eget avsnitt om grendeutvalgenes roller:

- grendeutvalgene skal fysisk tilrettelegge for aktivitet og være politiske torg
- de bør disponere penger til tiltak
- de bør ikke være for store og ha en variert sammensetning
- politikerne skal ha en lytterrolle på møtene

Kommunen omtaler ikke de frivillige organisasjonenes rolle som arrangements- og næringsutviklere, men dette forholdet er godt belyst i plusskommunerapporten og innholdet i de kommende avsnittene er hentet fra denne rapporten.

I plusskommuneundersøkelsen ble kommunene vurdert ut i fra flere perspektiver og elementer, og innenfor elementet ”strategiutvikling og samhandling” ble det lagt vekt på å finne fram til samhandlingsarenaer og grunnlaget for felles strategiutvikling mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor. Valget av dette elementet hadde bl.a. sin bakgrunn i Nils Arne Eggens postulat (trosbekjennelser) der et av disse er ”Samhandling er veien til suksess”. (Godfoten, 1999).

Samhandling gjennom partnerskap synes altså å være viktig for at kommuner, næringsliv og organisasjoner kan utvikle seg. Involvering og medvirkning skaper forankring og eierskap og gjør at flere arbeider mot samme mål. I plusskommuneprosjektet ble aktørene spurt om samhandlingsklimaet og om dette bl.a. har resultert i etableringen av møteplasser, arrangementer og utvikling av strategier der kommune, næringsliv og frivillig sektor i fellesskap har utarbeidet strategiene.

Fra plusskommuneutredningen har vi sakset følgende uttalelser fra Øystre Slidre:

- *samhandlingen mellom kommune-reiseliv er preget av en tilgjengelig kommune der man snakker med representanter for næringen. Masterplanprosessen som varte i 1.5 år var et godt eksempel med en god planprosess og etablering av en arena for utvikling av dialog og forståelse med grunneiere, bygdefolk, Vang kommune og egen kommune. Lærte hverandre å kjenne og fikk felles virkelighetsoppfatning.*
- *kommunen kjører gode planprosesser*
- *god samhandling mellom kommune, idrettslag og reiselivsnæring*

Uttalelsene fra aktørene i Øystre Slidre viser at samhandlingsprosessene omkring masterplanarbeidet ser ut til å ha vært et meget vellykket planprosjekt. Det synes også å være en svært god samhandling mellom aktørene i forbindelse med de store idrettsarrangementene, der idrettslaget har påtatt seg samfunnsutviklerrollen. I uttalelsene over går det også fram at det kommunale lederskapet er viktig i arbeidet med å skape gode samhandlingsprosesser, møteplasser og samarbeidsarenaer.

Et annet perspektiv som plusskommuneundersøkelsen grep tak i var knyttet til omfanget av og rollen til den sosiale kapitalen med bakgrunn i foreningslivets rolle i kommunen. Uttalelsene fra lokale aktører viser at den sosiale kapitalen har sin basis i idrettslaget og at dette er en suksessfaktor for kommunen.

Kilde: Øystre Slidre IL hjemmeside

Øystre Slidre Idrettslag er hovedaktøren i det frivillige organisasjonslivet i kommunen. Idrettslagets omfattende engasjement i forbindelse med de store arrangementene på Beitostølen gjør at idrettslaget også har vært og er en viktig næringsaktør i kommunen. Det virker som om det er stor interesse for å være med i dugnadsarbeidet for å få gjennomført disse arrangementene på en tilfredsstillende måte. I forbindelse med world cup-arrangementene er det behov for nærmere 300 frivillige funksjonærer. Dette utgjør 10% av kommunens befolkning og dugnadsånden oppfattes som ”genuin”. Det gir høy status å få være med som frivillig, uansett oppgave. Flere av aktørene mener også at det gode samspillet og tillit mellom forening, kommune og reiseliv er avgjørende for suksessen. Det aktive foreningslivet i kommunen kan være et viktig bidrag i arbeidet med å styrke bolysten.

Arbeidet i og aktivitetene knyttet til de store world cup-arrangementene i Øystre Slidre gir et godt inntak til og forståelse av innholdet i begrepet sosial kapital de prosesser og drivkrefter som virker i kommunen. Slik det viser seg i Øystre Slidre kommune (og i andre kommuner) synes de viktigste drivkreftene i foreningslivet å være knyttet opp om belønninger som arbeidsglede, nærhet og kameratskap, men også om patriotisme og et sterkt ønske for å gjøre noe for sin egen bygd eller kommune. En annen drivkraft, som i større grad avspeiler det moderne samfunn, er at folk har behov for møteplasser utenfor hjem og arbeidsplass, og at foreningslivet kan tilby slike møteplasser. Det er etter hvert blitt slik, også i små distriktskommuner, at folk ikke lenger går ubedt hjem til hverandre, og foreningen erstatter da folks behov for sosial kontakt.

Øystre Slidre Idrettslag framstår som en viktig næringsaktør og en samhandlingspartner med kommune og næringsliv i området. Det synes som om det i Øystre Slidre har blitt utviklet en annen type sosial kapital enn i de tre andre plusskommunene, og dette har resultert i et meget omfattende lokalt utviklingsarbeid. Dette arbeidet har også kommuneledelsen støttet opp om. Utviklingsarbeidet bidrar til å skape en positiv sosial kapital i form av samarbeidsånd, initiativkraft m.m. omkring de oppgaver man aktivt arbeider for. Dette bidrar også til at folk trives og vil fortsette å bo i bygda, og kanskje også flytte til bygda og kommunen.

I de 4 plusskommunene var det et fellestrekk i alle kommunene at mange bedriftsledere også hadde viktige roller i det lokale foreningslivet. Disse ildsjelene er av stor betydning for kommunens utvikling og må betraktes som en viktig utviklingsfaktor. Ildsjeler har mye energi og skaper mye, både i sine virksomheter og i de foreningene de er aktive.

Øystre Slidre har som nevnt ikke utarbeidet en frivillighetsmelding eller plan, men har i flere politiske vedtak vist at frivillig sektor er en sentral aktør i kommunen. Kommunen har således en politikk overfor de frivillige organisasjonene. Gjennom samhandlingsarbeidet med frivillige organisasjoner, ikke bare på Beitostølen, men også til enkelte av grendene i kommunen, er det etablert gode samarbeidsarenaer mellom kommune, næringsliv og frivillige organisasjoner. De store world cup-arrangementene fungerer også som gode møteplasser der frivilligheten og dugnadsånden får vist sin styrke.

4.9 Sunndal kommune

En historie om en kommune som har etablert et frivillighetsforum som møteplass mellom kommune og foreningsliv

Sunndal kommuner ligger på Nordmøre i Møre og Romsdal fylke og har ca 7500 innbyggere. Sunndalsøra er kommunesenteret og er preget av Hydros aluminiumsfabrikk. Sunndal kommune har tidligere vært karakterisert som en ensidig industrikommune. Frivillighetsarbeidet i kommunen er relativt svakt forankret i overordnede plandokumenter og i politiske vedtak, men det arbeides aktivt overfor foreningene i kommunen, spesielt fra Kulturtjenestens side, som bl.a. har et nært samarbeid med Frivillighetssentralen. I foreningsregisteret er det registrert 175 foreninger. Kommunen har et budsjett på ca 1.5 millioner kroner til foreningslivet i kommunen, og har bl.a. gjennom disse virkemidlene en slags "katalysatorfunksjon" overfor foreningslivet.

I Sunndal har det vært en frivillighetssentral siden 1997, og frivillighetssentralen har hatt samme ledelse siden den ble etablert. I dag er det ca 90 personer som bidrar med frivillig innsats gjennom frivillighetssentralen, og disse legger ned en arbeidsinnsats tilsvarende 7500 timer i året. Frivillighetssentralen i Sunndal karakteriseres som en "kraftstasjon for frivillighet" og en av sentralens viktigste oppgaver er også å få tak i enkeltpersoner som ønsker å bidra med frivillig arbeid uten å være medlem i en forening. Frivillighetssentralen har et styre som er sammensatt med representantene fra alle kretsene i kommunen.

Sunndal kommune forsterket sitt arbeid med de frivillige organisasjonene etter frivillighetsåret i 2001. Sunndal var også en av 10 kommuner som var med på et forsøk i perioden 2002-2003 med etablering av lokale frivillighetsforum. Dette prosjektet ble initiert av FRISAM Kontaktforum, og målsettingen var å bidra til etablering av lokale møteplasser mellom offentlig og frivillig sektor i den enkelte kommune. Sunndal kommune var en av de mest aktive kommunene i dette prosjektet, og var også den eneste av de 10 kommunene som gjennomførte framtidskvelder. Framtidskvelder er en metode for å finne felles utfordringer og problemstillinger mellom kommune og frivillige organisasjoner og ble initiert av kommunen og frivillighetssentralen i fellesskap. Oppmerksomheten ble rettet mot "hvor trykker skoen" og "hva er man interessert i". Erfaringene med disse to framtidskveldene var svært positive, bl.a. fordi man som frivillig selv fikk være med på en prosess og bestemme det videre arbeidet. Et annet resultat var at mange små organisasjoner, som ellers har problemer med å få ut sitt budskap, ble synliggjort på disse arrangementene.

Sunndal kommune etablerte også et frivillighetsforum i 2001. Til dette forumet innkalles alle lag og foreninger i kommunen, og fungerer som en møteplass og et diskusjonsforum for

aktuelle temaer. Forumet innkalles en gang i året, og på det siste møtet var det lagt opp til foredrag og diskusjoner om følgende temaer:

- Støtnadsordninger fra Sunndal kommune
- Markering av frivilligheten i Sunndal kommune
- Kulturfestivalen
- Unionsoppløsningsåret

I tillegg til det årlige frivillighetsforumet, arrangeres det også tilsvarende møter i kommunens 4 skolekretser der det møter opp 20-30 frivillige organisasjoner i hver krets.

Kulturhuset på Sunndalsøra – en møteplass for kommunens befolkning

Sunndal kommune er et eksempel på at det kan utvikles et godt samspill mellom kommune og foreningsliv uten at dette er forankret i kommunale plandokumenter eller politiske vedtak. En av årsakene til at samspillet synes å være godt, kan skyldes engasjerte enkeltpersoner både i kommune, frivillighetssentral og foreningsliv. Sunndal kommune har mange års erfaring i å utvikle et samspill mellom kommune og foreningsliv innenfor de tre perspektivene tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og demokratiutvikling, men kommunen gir også uttrykk for at det kan være langt fram i arbeidet med å la frivillige organisasjoner få en større rolle som tjenesteyter. Når det gjelder rollen som demokratiutvikler vises det spesielt til både de store og de små møteplassenes funksjon (frivillighetsforum, kretsvisse møteplasser, arrangementer, kulturhus, grendehus og frivillighetssentralen).

Aktuelle suksesskriterier for styrking av samspillet mellom kommune og frivillighet opplyses å kunne være blant annet følgende forhold:

- noen fra kommunen må være interessert i frivilligheten
- kommunen bør ha økonomiske ressurser for å utløse aktivitet
- Frivillighetssentralen som har en lavere dørterskel enn kommunen for foreninger
- God dialog mellom kommune og frivillighet
- Åpenhet og engasjement (fra kommunens side)
- Møteplasser (formaliserte med system og struktur)

Sunndal Nasjonalparksenter i Gjøra, ei av grendene i Sunndal kommune har gjennom aktiv innsats fra bl.a. lag og foreninger fått etablert et spennende informasjons- og opplevelsessenter for Dovrefjell og Sunndalsfjella Nasjonalpark

Sunndal Nasjonalparksenter i Gjøra, Sunndal kommune

4.10 Tingvoll kommune

En historie om en distriktskommune som gjennom et aktivt prosjektutviklingsarbeid har lagt grunnlag for et godt samspill mellom kommune og frivillige organisasjoner i arbeidet med tjenesteproduksjon og samfunnsutvikling.

Tingvoll kommune ligger på Nordmøre i Møre og Romsdal fylke og har 3050 innbyggere. Tingvoll kommune har vært en aktiv prosjektkommune i mange år og er kjent som økokommune. I økokommuneerklæringa står det bl.a. at innbyggerne skal trekkes med i all planlegging og samfunnsutforming i større grad enn det som er lovpålagt. Medvirkningsperspektivet er sentralt i kommunens verdigrunnlag. Kommunen bidrar med ca kr. 270000 i tilskudd til lag og foreninger i 2005. Beløpet har vært relativt stabilt de siste årene.

I kommunens handlingsprogram med budsjett 2005 og økonomiplan 2005-2008 vises det til kommunens store utfordringer og til viktigheten av å øke involveringen av innbyggerne i tilretteleggingen av tjenester og løsning på oppgaver. Tingvoll kommune er også med i Kommunaldepartementets Stifinnerprosjekt, som er et prosjekt for modernisering og omstilling. Kommunens fokus i dette prosjektet skal være tjenesteyting innen helse og omsorg, interkommunalt samarbeid og involvering av tredje sektor. I handlingsprogrammets mål 7 har kommunen formulert et tiltak som innebærer at det skal etableres et samarbeid med minst 4 frivillige lag/organisasjoner eller bedrifter om driftsoppgaver som ikke er lovpålagte.

De siste årene har kommunen også engasjert seg aktivt i Tettstedsprogrammet, der kommunen var en av 16 kommuner. Målsettingen var å utvikle miljøvennlige og attraktive tettsteder. Programmet har et nedenfra-opp-perspektiv der en bl.a. skal stimulere til lokal medvirkning og etablering av lokale partnerskap. I referansegruppa for prosjektet er det med 4 frivillige organisasjoner. Det har blitt gjennomført en rekke prosjekter der lag og foreninger har vært en viktig samarbeidspartner med kommunen. De frivillige organisasjonene har i mange av prosjektene lagt ned en stor dugnadsinnsats.

Drøppingtunet i Tingvoll (foto Tingvoll kommune)

Drøppingtunet er et godt eksempel på etablering av en møteplass for lag og foreninger i kommunen der også Tingvoll kommune har bidratt med midler. Andre møteplasser og samarbeidsarenaer er alle folkemøtene som har vært gjennomført de siste årene. De store arrangementene nevnes også som møteplasser for kommune, frivillighet og innbyggere. Tingvollnett har i dag en funksjon som et nettbasert møtested.

Gjennom kommunens plan- og prosjektarbeid framgår det at Tingvoll kommune har et aktivt forhold til det lokale organisasjonslivet gjennom etablering av felles møteplasser og gjennomføring av prosjekter der både kommune, organisasjoner og brukere opplever at det er en vinn-vinn-situasjon. Tingvoll kommune var også med som en av 10 kommuner utpekt av FRISAM for å etablere lokale frivillighetsforum. Til tross for at kommunen har kommet langt i arbeidet med å etablere et godt samspill og partnerskap med de frivillige organisasjonene, er det ennå ikke etablert en frivillighetssentral i kommunen og man har heller ikke etablert et lokalt frivillighetsforum, slik som man har gjort i for eksempel Sunndal kommune. En ordning som heter ”eldre hjelper eldre” fungerer imidlertid godt innenfor sitt virksomhetsområde. Kommunen mener at en gjennom de ulike prosjektene har bidratt til å etablere en rekke fora/møteplasser mellom kommune og frivillighet.

Kommunens samspill med frivillige organisasjoner har resultert i en rekke mindre prosjekter innenfor perspektivet tjenesteyting. Eksempler på slike prosjekter kan være Drøppingtunet, badestranda (Koksvikstranda), kulturvandring for forebyggende helse, idrettslaget på Meisingset, flaggheising m.m.. I disse prosjektene har kommunen lagt vekt på å involvere lag og foreninger i arbeidet med å opprettholde og utvikle ulike tilbud som kommunen tidligere hadde et hovedansvar for.

Innenfor perspektivet samfunnsutvikling vises det til de fleste prosjektene i tettstedsprogrammet, men også til prosjekter utenfor kommunesenteret, der bl.a. aktivitetene i regi av Torjulvågen Grendeutvalg har en klar samfunnsutviklende målsetting. Den årlige Kulturvekkå, som er i foreningslivets regi, men støttet av kommunen økonomisk og med sekretariatstjenester, er også et slikt eksempel. Tingvolldagene er etter hvert også blitt et kulturarrangement der frivillige har en sentral rolle.

Tingvoll kommune har lang erfaring i å samarbeide med lag og foreninger, og viser til følgende suksesskriterier (i stikkordsform) i dette arbeidet:

- Idealisme
- Ildsjeler
- Kommunen som katalysator og startmotor
- Bevissthet om roller
- Kompetanse og riktig organisering i kommunen
- Nettverksbygging og lokalkunnskap

4.11 Svenske kommuner

I denne undersøkelsen har vi vist til teorier, modeller og offentlige utredninger fra Sverige. Det er derfor også naturlig at vi trekker fram noen svenske kommuner som har forsøkt å etablere et godt samarbeid med de frivillige organisasjonene. Det har i dette prosjektet ikke vært mulig å gjennomføre ordinære intervjuer med de svenske kommunene, men gjennom bruk av foreliggende materiale og kontakt via internett er det mulig å presentere noen erfaringer fra svenske kommuner når det gjelder samspillet med tredje sektor. Et tema som vi berører forholdsvis lite i denne omtalen, er den omfattende satsingen på kooperativer i Sverige (se for øvrig under Bräcke kommune). I hvert fylke er det etablert et kooperativt utviklingsorgan (se for eksempel www.varmland.coop), som bl.a. har som målsetting å hjelpe folk til å etablere kooperative foretak, også innenfor offentlige ansvarsområder som skole og helse.

4.11.1 Värmdö kommune

Värmdö kommune er en øykommune øst for Stockholm som har ca 30000 innbyggere. Kommunen har de siste årene hatt et sterk befolkningsvekst, og var i 2004 en av de kommunene som vokste sterkest i Sverige. Kommunen har ca 400 foreninger.

Värmdö kommune har et grunnsyn som er basert på at samfunnet består av 3 sektorer: den offentlige sektoren, det private næringslivet og den ”sociala ekonomin”. Kommunen utarbeidet i 2003 ut i fra dette grunnsynet et policydokument der man peker ut et antall områder hvor den ”sociala ekonomin” bør spille en større rolle i framtiden. Programmet skal bidra til å gjøre kommunens tenkning og ambisjoner innenfor dette området kjent blant medarbeidere, innbyggere, foreningsliv og andre aktører i omgivelsene. Det er nå over 1 år siden at dette programmet ble utarbeidet, men med utgangspunkt i en mail fra kommunen, der det bl.a. pekes på EU’s lover, ser det ut til å ha vært visse problemer med å gjennomføre intensjonene i programmet. Til tross for at det ser ut til å ha vært visse problemer med gjennomføringen, gir vi en kort presentasjon av deler av programmet.

I programmet står det bl.a. følgende:

”Den sociala ekonomin i Värmdö bidrar i dag på olika sätt till att skapa inflytande, välfärd och en god närmiljö för medborgarna i kommunen. Mer än någon annan samhällskraft har den sociala ekonomin förmågan att samla medborgarna runt gemensama intressen och tillvarata deras engagement”

Värmdö kommune retter oppmerksomheten mot den ”sociala ekonomin” fordi:

- den skaper velferd og et godt nærmiljø for innbyggerne
- den er bygget opp ut i fra grunnleggende demokratiske idealer ”en person – en stemme”
- den ivaretar enkeltpersoners entreprenørskap
- den bidra til mangfold i samfunnet og fører folk nærmere hverandre
- den bidrar til økning av den sosiale kapitalen

I policydokumentet har kommunen funnet fram til et antall utviklingsområder der kommunen mener at den ”sociala ekonomin” kan ha en spesiell roll for å løse felles behov. Kommunen mener også at Värmdö foreningsråd skal ha en viktig rolle i dette samarbeidet og være kontaktorgan mellom foreningslivet og Värmdö kommune. Foreningsrådet er i kontinuerlig dialog med kommunen, deltar i utredninger og prosjekter og er også høringsinstans i saker der foreningslivet kan spille en rolle.

Det er funnet fram til 11 mulige utviklingsområder for den ”sociala ekonomin” i Värmdö og innenfor hvert område er det pekt på en rekke oppgaver og aktiviteter der foreningslivet kan ha en sentral rolle. Disse utviklingsområdene omhandler både tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og utvikling av lokaldemokrati. Innenfor området lokaldemokrati legges det opp til etablering av lokale områdesråd for å øke den lokale innflytelsen i den aktuelle kommunedelen og til bruk av foreningshus, skoler m.m. som møteplasser for foreningsvirksomhet.

Värmdö kommune er et eksempel på en kommune der det er foretatt enkelte politiske og administrative grep fra kommunen for å stimulere til et økt samarbeid med de frivillige

organisasjonene, men der det drøyer med å få iverksatt samarbeidspolitikken. Prosjektet er et godt eksempel på at en kommune går foran, foretar en kartlegging av oppgaver og forsøker å utforme en politikk i samarbeid med de frivillige organisasjonene.

4.11.2 Falun kommune

Falun kommune er fylkeshovedstaden i Dalarnas län og har ca 55000 innbyggere. Av disse bor 17500 personer på landsbygda i kommunen, mens resten bor i kommunesenteret Falun. Rent geografisk omfatter kommunen 99% landsbygd og 1% tettsteder. Kommunen er ca 2000 km² stor. Kommunen har i mange år arbeidet med et landsbygdsutviklingsprogram i samarbeid med lokale interesseforeninger, og tok i 2002 initiativet til et program der grendene i kommunene ble sterkt involvert. I disse grendene eller kommunedelene er det aktive foreninger som arbeider for bygdas utvikling, såkalte interesseforeninger. Disse interesseforeningenes målsettinger er:

- virke for å fremme næringslivet i bygda
- skape framtidstro og livskraft i bygda
- være et forum for samarbeid mellom næringsliv, handel, foreningsliv og lokale interessegrupper
- ivareta bygdas samlede interesser i forholdet til kommune og myndigheter
- være en partipolitisk og religiøst ubundet sammenslutning

Foreningenes drivkraft har vært å utvikle bygda. I mange tilfeller har den motiverende og samlede faktoren vært at den offentlige og private servicen har blitt redusert i grenda. I tillegg til disse interesseforeningene finnes det også et stort antall andre foreninger og organisasjoner som på ulike måter arbeider for bygdas framtid og utvikling.

Målet med programmet har bl.a. vært å opprettholde servicenivået i bygda og stimulere til entreprenørskap. Viktige målgrupper har vært lokale foreninger, organisasjoner og utviklingsgrupper, samt kooperative bedrifter og samvirkeløsninger. Programmet er finansiert av EU strukturfond (Mål 2 Norra) og foreninger var en helt sentral søker av midler fra programmet.

Dalarnas Forskningsråd har evaluert programmet og konkluderer med at programmet har fungert som en viktig stimulan og hjelpemotor i oppoverbakkene hos de mennesker som er de virkelige motorene i landsbygdsutviklingen. Forskningsrådet viser også til at sosial kapital og "social ekonomi" må sees som en ressurs i landsbygdsutviklingen, og at felles løsninger på lokalt nivå kan bidra til at kravene til kommunalt administrert og finansiert service kan reduseres.

Dette programmet har hatt foreninger som målgruppe, og det har vært utført et betydelig arbeid fra ildsjeler i grendene. Erfaringene fra dette programmet viser at ildsjelene ikke har slitt seg ut med det arbeidet som har vært gjennomført, og dette begrunnes bl.a. med at man opplever å ha fått mye støtte for det arbeidet man har hatt lyst til å utføre.

Det har blitt bevilget vel 2.3 millioner kroner til en rekke foreninger i kommunen, og det er også etablert et eget kommunebyggeråd for Falun kommune.

Falun kommune har gjennomført et landsbygdsutviklingsprosjekt der interesseorganisasjoner og foreninger i utkantene i kommunen har blitt med i et 3 års prosjekt. Prosjektet har bidratt til en omfattende mobilisering av foreninger og etablering av interesseforeninger som har bidratt til gjennomføring av en rekke utviklingsprosjekter som har gjort bygda til et bedre sted å bo og virke i. Prosjektet er et godt eksempel på foreningene som samfunnsutviklere og demokratiske aktører.

4.11.3 Bräcke kommune

Bräcke kommune er en distriktskommune i Jämtland län med ca 7000 innbyggere. Folketallet i kommunen har gått mye ned de siste årene, men Bräcke kommune har gjennom nyskapende markeds kampanjer lyktes med å stoppe befolkningsnedgangen. Kommunen er spesielt godt kjent for kampanjen ”På første klasse”, der de markedsførte mulighetene i kommunen overfor foreldre med barn i førskolealder i Stockholmsområdet. Denne kampanjen var vellykket og 10 familier flyttet til kommunen som følge av denne kampanjens første framstøt.

Kommunen har også vært nyskapende rent organisatorisk (Svensson 2004). Den har desentralisert makt og midler til kommunedelsnemnder og byutviklingsgrupper. Dette har bidratt til økt engasjement innenfor utviklings- og entreprenørskap og velferdsutvikling fra innbyggernes side. Kommunen har også satset store ressurser på utvikling av den ”sociala ekonomin”. I dag drives nesten alle barnehager, lokale skoler og servicesentra for eldre som kooperativer, der lokale ”byalag” (interesseforeninger) står for drift og styring. Samtlige landhandlerier drives også kooperativt. Disse løsningene har sikret både sysselsetting og servicetilbud der folk bor og har en tilhørighet til. Disse løsningene har også bidratt til ny sysselsetting.

Bräcke kommune er et eksempel på en kommune som har satset mye på den ”sociala ekonomin” og har lyktes godt med å opprettholde tjenestetilbudet i de mest utkantpregete kommunedelene. Lokale ”byalag” og interesseforeninger har spilt en viktig rolle i dette arbeidet, og har gjennom desentralisering av makt og virkemidler fra kommunen lyktes i å være både tjenesteprodusenter og samfunnsutviklere.

4.12 Oppsummering

Gjennom denne kartleggingen av 10 norske og 3 svenske kommuner har vi sett ulike eksempler på drivkrefter i arbeidet med å styrke samspillet mellom kommune og frivillige organisasjoner. En av de viktigste kommunale drivkreftene i arbeidet med å utvikle et samarbeid med andre aktører, herunder de frivillige organisasjonene, synes å være et behov for å få opprettholdt et nivå på tjenesteytingen selv om de økonomiske ressursene har blitt mindre. Denne bakgrunnsfaktoren kan man finne igjen i mange av de kommunale plan- og policydokumenter som er utarbeidet fra flere av kommunene. Flere av kommunene erkjenner også at det ligger mye kompetanse og kapasitet i de frivillige organisasjonene og at dette er en likeverdig aktør med offentlig virksomhet på flere områder.

I arbeidet med samfunnsutvikling ligger det en erkjennelse fra flere av kommunene av at de ikke strekker til i arbeidet med å være innovative og utviklingsorientert. Kommunene er i all hovedsak forvaltningsorganisasjoner, og historisk sett har også de frivillige organisasjonene spilt en helt sentral rolle i å peke på behov og komme med forslag til hvordan de skal løses. I

mange tilfeller etablerte de frivillige organisasjonene selv et tilbud for å gjennomføre oppgaven. Det vil kanskje bli slik framover at der de frivillige organisasjonene kommer med forslag til nye oppgaver og tiltak, så vil de selv bli bedt om å ta ansvaret for iverksettingen? Kanskje det blir slik i framtiden at kommunene spør de frivillige organisasjonene om hva de kan gjøre for kommunen, og ikke omvendt, som har vært det vanlige siden 1960-tallet?

De kommunene som har satset mest på å styrke den demokratiske utviklingen gjennom etablering av lokale interesseforeninger har gjort dette for å styrke medvirkning og deltakelse i utviklingen av lokalsamfunnet. Dette er i tråd med intensjonene i Lokal Agenda 21.

Hvordan ser nå de ulike formene for samarbeid ut? Det er kun to av de norske kommunene som har utarbeidet en såkalt frivillighetsmelding. Dette plandokumentet har blitt til etter prosesser i den enkelte kommune der organiseringen, i alle fall i Sandefjord, har vært styrt av en styrings- og referansegruppe der også representanter fra de frivillige organisasjonene deltok. Sandefjords frivillighetsmelding er imidlertid avgrenset til helse- og sosialsektoren, mens Oslos melding er mer sektorovergripende og mer omfattende enn Sandefjords. Oslos melding har også en bred omtale av og en strategi for den framtidige formidlingen av kommunale tilskudd til de frivillige organisasjonene. Dette hører også naturlig hjemme i en frivillighetsmelding. Flere av de andre kommunene vurderer å iverksette et slikt planarbeid. Bærum og Hamar kommune har kommet lengst i dette arbeidet der begge kommunene har ambisjoner om å utarbeide et policydokument som skal fokusere på arbeidsoppgaver og arbeidsdeling mellom kommune og frivillige organisasjoner. Av de tre distriktskommunene er det Tingvoll kommune som har den beste planmessige forankringen av sitt samarbeid med de frivillige organisasjonene.

Når det gjelder etablering av frivillighetsforum/råd eller møteplasser og samarbeidsarenaer er også bildet litt forskjellig. Få av kommunene har etablert mer permanente frivillighetsforum som dekker alle lag og foreninger i kommunen. Skedsmo og Sunndal kommune har en strategi på dette og inviterer årlig kommunens lag og foreninger til drøftingsmøter. Disse kommunene har også aktive grendelag, og det er spesielt Skedsmokorset Kulturforum som framstår som et spesielt aktivt frivillighetsforum. Flere av kommunene har Frivillighetssentraler som også fungerer som gode møteplasser for kommune og frivillighet, og både Sandefjord og Skien har etablert fysiske møteplasser (Humanitetens Hus og Hvidtgården) der kommune og frivillige organisasjoner samarbeider om oppgaveløsning. I alle kommunene er det grendehus og samfunnshus som også har slike møteplassfunksjoner. Det er ikke alle kommunene som har tilrettelagt for nettbaserte møteplasser, men Fredrikstad og Skedsmo kommuner har satset bevisst på å utvikle en slik møteplass. Fredrikstads web-hotell er i den sammenhengen svært imponerende. Enkelte av de andre kommunene gir imidlertid inntrykk av at dette ikke er noe stort satsingsområde. I tillegg til Fredrikstad og Skedsmo (og Skedsmokorset KulturForum) har også Skien kommune markert frivilligheten på sine hjemmesider, og i Tingvoll er det en privat aktør som bidrar med informasjon om frivilligheten.

Det fremste eksemplet på at samspillet mellom kommune og frivillighet kan bidra til samfunnsutvikling, finner vi i Øystre Slidre kommune der Øystre Slidre Idrettslag har en helt sentral rolle som næringsutvikler og relasjonsbygger i kommunesamfunnet, men spesielt på Beitostølen. Gjennom sin virksomhet har idrettslaget, godt hjulpet av kommune og lokalt næringsliv, evnet å plassere Beitostølen på kartet som et sentralt arrangementssted for de tidlige world cup-arrangementene i ski og skiskyting. Gjennom en omfattende mobilisering og dugnadsinnsats fra over 300 personer har idrettslaget klart å gjennomføre perfekte

arrangementer som har bidratt til en betydelig økonomisk verdiskaping i og profilering av kommunen og regionen. I Tingvoll kommune, har det gjennom tettstedsprogrammet blitt etablert spennende partnerskap mellom kommune, frivillighet og næringsliv som har bidratt til konkrete resultater. I de større byene har fokuset i mindre grad ligget på samfunnsutvikling, men Skedsmokorset KulturForum har store ambisjoner og spennende planer for utvikling av Huseby Gård som kulturarena. Bærum kommune har også gjennom prosjektet "Tid for andre" vært innovative i norsk målestokk. Dette samarbeidsprosjektet mellom kommune, næringsliv og frivillig sektor har gitt interessante resultater, og åpner vei for nye spennende løsninger i skjæringspunktet mellom de tre sektorene.

I arbeidet for medvirkning og involvering av lokalsamfunnet, der lag og foreninger er sentrale aktører, har Fredrikstad kommune gjort en omfattende innsats. Etableringen av 23 lokalsamfunnsutvalg med representanter fra de frivillige organisasjonene, er et godt eksempel på etablering av en møteplass for utvikling av demokrati og samhandling mellom kommune og frivillighet. Dette prosjektet er et resultat av kommunens nærmiljøsatsing og Lokal Agenda-arbeid. En tilsvarende satsing synes også å være gjennomført i både Falun og Bräcke kommuner, der grendelag og lokale interesseforeninger har fått en viktig rolle, ikke bare som demokratiske aktører, men også som samfunnsutviklere og tjenesteprodusenter. De svenske kommunene synes å ha gått lengre enn Fredrikstad kommune i å gi "lokalsamfunnsutvalgene" konkrete oppgaver. I begge de svenske kommunene har EU bidratt med penger for å stimulere samarbeidet, og dette kan ha bidratt til å utprøve nye samarbeidsformer.

Hva vil skje i framtida i de 13 kommunene som vi har kartlagt i denne rapporten? Oppsummert kan det konstateres at det er etablert et samarbeid gjennom skapingen av ulike fora mellom kommuner og frivillige organisasjoner som i hovedsak har som formål å bidra til informasjons- og erfaringsformidling. Disse fora er fortsatt mest på det lokale nivået, men noen kommuner har også invitert til møter som omfatter alle organisasjonene i kommunen. Flere kommuner vurderer også å formalisere samarbeidet gjennom ulike former for planverktøy og politiske vedtak. Det er også gjennomført og er under planlegging en rekke prosjekter der samarbeidet har gitt og vil kunne gi resultater som vil stimulere til en enda tettere samhandling. Gjennomgående synes det å være en god dialog mellom kommunene og de frivillige organisasjonene i disse kommuneeksemplene. Alle kommunene har startet spennende prosesser, selv om prosessene har kommet ulikt langt i de forskjellige kommunene.

Samhandling mellom kommune og frivillighet er som alt annet samhandlingsarbeid i stor grad koplet til enkeltpersoners initiativ og engasjement. Mye av arbeidet, spesielt i de frivillige organisasjonene er tuftet på ildsjelers engasjement, og dette er et sårbart system da det også betyr at det er et fåtall personer som drar tunge lass. Kommunene har i dette samarbeidet et spesielt ansvar i å være oppmerksomme på ildsjeler som gjør en god innsats og oppmuntre disse og deres foreninger på en slik måte at man får anerkjennelse for den innsatsen som gjøres. Det er imidlertid også behov for å ivareta engasjementet hos aktive politikere og folk fra administrasjonene i kommunene. Disse trenger også støtte og oppmuntring i et arbeid som er preget av både omstilling og utvikling. Det kan i dette arbeidet være behov for å bygge nettverk og etablere mentorer/coacher som kan støtte opp under disse nyskapende prosessene og prosjektene. Det skal ikke underslås at samhandlingsarbeidet er krevende, og der det i bl.a. kommunene kan være motstand mot en styrket samhandling med de frivillige organisasjonene (og næringslivet). Dette har spesielt blitt synliggjort i Bærum kommune i samarbeidsprosjektet "Tid for andre". Det blir derfor viktig framover å gjøre kommuneadministrasjonene i stand til å samhandle med tredje sektor og plassere ansvaret for å utvikle et konstruktivt forhold til tredje sektor. Disse nyskapende prosessene og oppgavene

må avklares i alle ledd i kommuneorganisasjonen. I dette arbeidet må noen gå foran og de 13 kommunene som presenteres i denne rapporten har gått opp noen nye veier og har erfaringer som de kan dele med andre innenfor ulike områder.

De 13 kommunene som er kartlagt i dette prosjektet er gode eksempler på kommuner som har iverksatt en kommunal frivillighetspolitikk. Det er ikke alle kommunene som har forankret arbeidet i en overordnet strategi eller plan for hvorfor og hvordan samarbeide med de frivillige organisasjonene. Flere av kommunene ser imidlertid behovet for å ha vært gjennom en prosess med de frivillige organisasjonene der man tegner opp mulighetsområdene for et samarbeid framover.

5. Konklusjoner og anbefalinger

Dette kartleggingsprosjektet hadde i utgangspunktet 4 målsettinger:

- Hvilken betydning – kvantitativt og kvalitativt – har det frivillige liv for lokalsamfunnene og kommunene? Her kan det være særlig aktuelt å vurdere betydningen i forhold til kommunenes kjerneoppgaver: Være en demokratisk aktør, drive samfunnsutvikling, yte tjenester
- Finnes det gode eksempler på at kommuner har vedtatt og eventuelt satt i verk en lokal frivillighetspolitikk?
- Finnes det gode eksempler på samarbeidsarenaer og møteplasser mellom kommuner og det frivillige liv?
- Finnes det suksesskriterier som kan legge grunnlag for anbefalinger til norske kommuner og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokal frivillighetspolitikk og gode møteplasser?

Hva har vi så kommet fram til i dette prosjektet?

Vi har i de innledende kapitlene fått presentert bakgrunnen for dette prosjektet med utgangspunkt i KS-rapporten Velferd, Virkelighet og Visjoner (KOU:2003:3) og KS Strategier om behovet for utvikling av samarbeid mellom kommune og frivillige organisasjoner. Vi har også lagt vekt på å presentere noen teorier og modeller som er utviklet gjennom forskning og som peker på den store betydningen foreningslivet har i dannelsen av sosial kapital. Vi har også lagt vekt på en forholdsvis bred presentasjon av norske, svenske og danske offentlige utredninger om betydningen av de frivillige organisasjonene og den ”sociala ekonomin” i arbeidet med velferdsproduksjon, samfunnsutvikling og demokratiutvikling.

I hovedkapittelet om de 13 kommunene er det gjort en kortfattet, men fokusert beskrivelse av hva det frivillige liv kan bety i disse kommunesamfunnene, eksemplifisert gjennom en presentasjon av aktiviteter og tiltak som disse kommunene i samarbeid med foreningslivet har utmerket seg spesielt ved og som har betydning for tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og demokratiutvikling. Vi har ikke lagt spesiell vekt på å beskrive det frivillige livs betydning, kvantitativt som kvalitativt i disse kommunene utover en kort presentasjon av antall foreninger (der slik finnes). Vi har imidlertid vist til foretatte undersøkelser (Johns Hopkinsstudien, Næringsrådgivning AS) der foreningslivets omfang og rolle er kartlagt på nasjonalt plan og i 2 norske småkommuner. Dette gir en antydning om hva det frivillige liv kan bety i både store og små lokalsamfunn ut i fra de 3 hovedperspektivene. I denne undersøkelsen framkommer det klart at mange av kommunene har gode og interessante

erfaringer der et samspill med de frivillige organisasjonene har bidratt til opprettholdelse av eksisterende og tilbud om nye tjenester overfor ulike målgrupper. Det framkommer også at mange av kommunene i samarbeid med foreningene har i gang spennende samfunnsutviklingsprosesser der nyskapende prosjekter ser dagens lys. De frivillige organisasjonene er som kommunene demokratiske aktører gjennom sin organisering og styrings- og arbeidsform. Med bakgrunn i dette har også kommuner og frivillige organisasjoner gode forutsetninger for å samarbeide med hverandre. Gjennom etablering av en rekke møteplasser, folkemøter og prosjekter (spesielt Fredrikstad, Skedsmo) framgår det at det demokratiske perspektivet også er godt ivaretatt. Mange av prosjektene er svært medvirkningsorientert og er basert på at den lokale folkeviljen representert av bl.a. organisasjonene skal ha en betydelig innflytelse.

Når det gjelder de mer kvalitative aspekter ved det frivillige liv, har vi forsøkt å synliggjøre dette på en mer generell måte ved å vise til hva den sosiale kapitalen betyr i arbeidet med demokratisk og økonomisk utvikling. Begreper som gjensidig tillit, normer og samarbeid kan være begrepsmessige eksempler på hva det frivillige liv betyr. Vi har også trukket fram noen eksempler fra foreningers egen vurdering av sin rolle i Engerdal og Dovre kommuner. Disse uttalelsene viser klart hva enkelte foreninger betyr når de vurderes på denne måten. Av andre kvalitative aspekter kan en også trekke fram at det frivillige livet er selve "limet" i bygda og et "smøremiddel" for å få ting til å fungere. Utvikling av identitet og tilhørighet, sosialt samhold, trivsel og framtidstro kan også være kvalitative aspekter ved det frivillige liv i disse kommunene.

Vi har fått avdekket at noen av kommunene har vedtatt en frivillighetspolitikk, selv om den for enkelte av kommunene er på et mer avgrenset fagområde. Det er, etter vår erfaring, kun to av kommunene som har en frivillighetsmelding, men flere av kommunene har dette under vurdering og vil iverksette prosesser for å få utarbeidet slike plandokumenter. Det er Oslo og Sandefjord som har vedtatte frivillighetsmeldinger, mens Bærum kommune har kommet langt i denne prosessen. Gjennom de mange gode prosjektene som er iverksatt og tidligere samarbeidsrelasjoner, bør det være et godt utgangspunkt i disse kommunene for å utarbeide en helhetlig kommunal frivillighetspolitikk der også de frivillige organisasjonene inngår i prosessen.

I undersøkelsen er det også avdekket at det er etablert en rekke større og mindre møteplasser mellom kommune og frivillighet. Det er etablert et årlig frivillighetsforum i bl.a. Skedsmo og Sunndal og i tillegg har man en rekke mindre møteplasser i form av grendemøter og lokalsamfunnsarrangementer. I alle kommunene er det fysiske møteplasser, fra Humanitetens Hus i Skien til Drøppingtunet i Tingvoll. I flere av kommunene er det også etablert nettbaserte møteplasser, der bl.a. web-hotellet som Fredrikstad kommune driver gir svært gode muligheter både de 23 lokalsamfunnene og det frivillige liv ellers til å holde seg informert om det som skjer.

5.1 Suksesskriterier og anbefalinger

Gjennom dette prosjektet er det dokumentert at kommuner og de frivillige organisasjonene har samhandlet i arbeidet med velferdsproduksjon, samfunnsutvikling og demokratiutvikling. Med bakgrunn i den gjennomførte kartleggingen av kommunene og utredninger fra bl.a. Sverige og Danmark der det også gis konkrete råd om hvordan videreutvikle samspillet med de frivillige organisasjonene, komme med noen anbefalinger. KS bør bistå kommunene i å

etablere frivillighetsråd eller frivillighetsforum der man ikke har slike fora i dag. Frivillighetsforumet vil kunne bli en viktig møteplass og samarbeidsarena i arbeidet med å utarbeide en frivillighetspolitikk. En slik frivillighetspolitikk skal være et felles verktøy for kommuner og frivillige organisasjoner i arbeidet med å beskrive situasjonen, definere aktuelle oppgaver, utforme visjon og målsettinger, strategier og handlingsprogram og eventuell bruk og formidling av penger til frivillige organisasjoner. Frivillighetspolitikken kan forankres i en egen frivillighetsmelding/plan, eller på annen måte knyttes til kommunens ordinære plan- og styringssystem.

KS bør også vurdere om det er grunnlag for å initiere et utviklingsprosjekt med 4-6 pilotkommuner der samspillet mellom kommune og frivillighet utprøves mer detaljert innenfor de 3 kommunale kjerneområdene. Dette vil kunne gi erfaring i hva som kan være utviklingspotensialet i et systematisk samarbeid mellom kommune og frivillighet. Et pilotkommuneprosjekt bør i tillegg til den utviklingsbaserte innsatsen, også følges opp med mer forskning, følgeevaluering m.m..

En av målsettingene med dette prosjektet var å få kartlagt gode eksempler på en kommunal frivillighetspolitikk som kan brukes i "benchmarking" og i en evt. veileder i frivillighetspolitikk. I 1990 utarbeidet Kommunaldepartementet, Miljøverndepartementet og KS en veileder i strategisk næringsplanlegging. Veilederen hadde sin bakgrunn i de store utfordringene som spesielt distriktskommuner sto overfor og et ønske om å skape bedre resultater. Et budskap i veilederen var at kommunene vanskelig vil kunne ivareta sin rolle på en tilfredsstillende måte uten en skikkelig planlegging av sitt næringsrettete engasjement. Formålet med næringsplanleggingen var bl.a. :

- styrke næringslivet i den enkelte kommune
- konsentrere kommunal aktivitet til saker som er viktige for næringslivet
- få etablert en næringspolitikk som politikere, administrasjon og næringsliv er enige om
- få til et aktivt samarbeid mellom de forskjellige aktørene, slik at alle trekker i samme retning

Denne veilederen har i mange år fungert som et svært godt arbeidsredskap for kommuner og fylkeskommuner, og mange av målsettingene nevnt over kan også være relevante i forhold til kommunenes politikk overfor frivillig sektor. Vår erfaring er at dette veiledningsprosjektet har bidratt til å strukturere kommunesektorens arbeid med næringslivet, og det må karakteriseres som et vellykket prosjekt. KS kan ta initiativ til at det blir utarbeidet en tilsvarende veileder for utvikling av en frivillighetspolitikk i kommunene.

Det tidligere FRISAM hadde en viktig funksjon som samarbeidsorgan for de frivillige organisasjonene i Norge. Nå er denne organisasjonen splittet opp og de fleste ansatte er overført til Kultur – og kirke departementet. Det er fortsatt en viss usikkerhet om hva som blir hovedoppgavene til dette sekretariatet, men det kan tenkes at det kan bli et vakuum etter denne omorganiseringen. En av FRISAM's oppgaver var bl.a. å ivareta rollen som kompetanseformidler og kunnskapsprodusent, gjennom bl.a. gjennomføring av større nasjonale konferanser og initiativ til forskningsprosjekter. Det er fortsatt slik at mange kommuneansatte vet alt for lite om de frivillige organisasjonene og KS kan vurdere om det ikke kan være grunnlag for å etablere en nasjonal/regional møteplass mellom kommuner og frivillighet, der det også gis tilbud om ulike kompetansehevende tiltak. KS bør også kunne være en drivkraft for å sette fokus på behovet for mer forskning, der det bl.a. kan være et stort

behov for å studere nærmere erfaringer fra bl.a. USA, Storbritannia; Nederland og andre EU-land. Det kan med bakgrunn i erfaringer fra andre land, også være en oppgave å vurdere prinsipper for en fremtidig arbeids- og oppgavefordeling mellom kommuner og frivillige organisasjoner.

I tillegg til disse anbefalingene, vil vi trekke fram noen aktuelle suksesskriterier (i stikkordsform) som ble formidlet under samtalene med kommunene og de frivillige organisasjonene. Disse suksesskriteriene kan også fungere som anbefalinger til norske kommuner og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokal frivillighetspolitikk og gode møteplasser:

- kunnskap om teorier og modeller om foreningsliv og frivillighet
- kunnskap om andre lands frivillighetspolitikk
- økt bevissthet og kunnskap om hva foreningslivet betyr for tjenesteproduksjon, samfunnsutvikling og demokrati
- kommunene må vise interesse og være tilgjengelige, ha lokalkunnskap, vise respekt og forståelse for de frivillige organisasjonenes egenart
- god forankring av samarbeidet på kommunalt ledernivå, politisk som administrativt
- avklar roller og spilleregler på forhånd
- kartlegg oppgaver og utarbeide en felles strategi for samarbeidet, der både målsetting, målgrupper og konkrete oppgaver inngår
- formidle erfaringer fra gode eksempler på samarbeid og samspill mellom kommune og frivillige organisasjoner

Vedlegg 1- Lokal frivillighetspolitikk – Intervjuguide

Kvantitet og kvalitet

- **Hvilken betydning – kvantitativt og kvalitativt – har det frivillige liv for lokalsamfunn og kommuner** (spes. sett i forhold til kommunens kjerneoppgaver, være en demokratisk aktør, drive samfunnsutvikling, yte tjenester)

Vedtak, planer og utviklingsområder

- **Er kommunen et godt eksempel på at det er vedtatt og satt i verk en lokal frivillighetspolitikk?**
- Hvorfor er kommunen opptatt av de frivillige organisasjonene?
- Planverk (frivillighetsmelding) eller i politiske vedtak?
- Utviklingsområder
- Forventninger fra kommune og rolle til organisasjonene
- Forståelse av foreningslivets ideologi og egenart

Tilskudd

- **Økonomisk støtte, har det skjedd noen forandringer i støttenivået de siste årene og belønnes dyktige foreninger?**

Samarbeidsformer og møteplasser

- **Finnes det gode eksempler på samarbeidsarenaer og møteplasser mellom kommune og det frivillige liv?**
- Er kommunen en pådrivende kraft i arbeidet med å oppmuntre og stimulere de frivillige organisasjonene til å se muligheter i å starte opp, evt. overta ansvaret for eksisterende oppgaver og virksomheter?
- Seminarer der temaet er frivillighet?
- Frivillighetsforum/råd for dialog?
- Finnes det metoder og samarbeidsmodeller for å frigjøre potensialet for samfunnsnyttig innsats?

Vellykkede prosjekter

- **Finnes det gode eksempler på vellykkede prosjekter i kommunen der frivillige organisasjoner har hovedrollen? (velferdsproduksjon, samfunnsutvikling, demokrati)**
- Finnes det et potensiale for gode løsninger med partnerskap som samarbeidsmodell? (må tenke i strukturer)
- Målsettingen bak et partnerskap er økt samfunnsmessig effektivitet. Hva bør gjøres for å revurdere arbeidsdelingen mellom de tre hovedaktørene? (i fellesskap identifisere målene, avklare ansvarsfordeling og videre aktiviteter)

Suksesskriterier

- **Finnes det suksesskriterier som kan legge grunnlaget for anbefalinger til norske kommuner og frivillige organisasjoner i utviklingen av en lokal frivillighetspolitikk og gode møteplasser?**

Vedlegg 2. Informanter i kommunene

Kirsten Koht, Bærum kommune
Ragnar Torgersen, Oslo kommune (telefonsamtale)
Rikke Raknes, Skien kommune
Tormod Aulebo, Skien kommune
Lene Kaasi Hysing, Telemark Røde Kors
Sidsel Bekkelund, Sandefjord kommune
Hilde BK Glenne, Frivillighetssentralen i Sandefjord
Terje Heen, Fredrikstad kommune
Vigdis Galaaen, Hamar kommune
Sigrid Høyvik, Hamar kommune
Per Jørgen Aasen, Hamar kommune
Roald Hansen, Skedsmo kommune (telefonsamtale)
Lars Hauge, Skedsmokorset KulturForum
Arne Kalstadstuen, Skedsmokorset KulturForum
Olaug Kadio, Tingvoll kommune
Laila Bergheim, Tingvoll kommune
Odd Arild Bugge, Tingvoll kommune
Jan Jacobsen, Sunndal kommune
Eva Betten, Frivillighetssentralen i Sunndal

Vedlegg 3. Referanser

- Abrahamson, P. Quo Vadis? Den nordiske velfærdsmodels fremtid. Nordisk sosialt arbeid nr. 1. 2001.
- Askildsen, Thorkel C . Oslo som lærende region. Regionale utviklingskoalisjoner som partnerbasert strategi for innovasjon og næringsutvikling (paper fra internett).
- Bærum kommune. 2002. Erfaringsrapport fra prosjektet Tid for andre
- Bærum kommune. 2004. Erfaringsrapport 2002-2004 fra prosjektet Tid for andre-del 2
- Bærum kommune. Diverse kommunale dokumenter
- Dalarnas Forskningsråd. 2004. Utvärdering av ramprogram för näringslivsutveckling i Falu kommun 2002-2004
- Eggen, Nils Arne. 1999. Godfoten
- Falun kommune. 2002. Ramprogram för näringslivsutveckling gällande Faluns landsbygd
- Field, John (2003). Social capital. Key ideas
- Fredrikstad kommune. Byrapporter og rapporter fra stedsanalysene i 9 lokalsamfunn i Miljøbyprosjektet
- Fredrikstad kommune. 2001. Ny lokalsamfunnsorganisering. Prosjektplan
- Fredrikstad kommune. Saksfremlegg for politiske organer
- Hamar kommune. Saksfremlegg for politiske organer
- Hetlesæter Ole Kr. (2004). La frivilligheten blomstre i Sandefjord
- Humanitetens Hus. Årsrapport 2004
- KOU 2003:2. Velferdskommunen og de frivillige organisasjonene
- KOU 2003:3. Velferd, Virkelighet og Visjoner
- Leader+ Nedre Dalälven: en kort presentation (2003)
- Oslo kommune. Bystyremelding nr. 3/1994 – Om frivillig aktivitet
- Oslo kommune. Bystyremelding nr. 5/2002 – Frivillighet i endring
- Oslo kommune. Ulike saksfremlegg for politiske organer
- Palme, J (1999). Den nordiska modellen och Europa. Artikkel basert på publikasjon ”The Nordic modell and the modernisation of social protection in Europe.
- Putnam, R, D (2000), Den ensamma bowlaren
- Putnam, R, D (1993), Den fungerande demokratin
- Putnam, R. D (2003), Better Together
- Sandefjord kommune. 2002. Kommuneplanen 2002-2014
- Sivesind, K.H, Lorentzen, H, Selle, P, Wollebæk, D, (2002), The Voluntary Sector in Norway. Composition, Changes and Causes
- Skedsmo kommune: Diverse saksframlegg for politiske organer
- Skedsmokorset KulturForum. Medlemsinformasjon og forprosjektrapport om senter på Huseby Gård
- Skien kommune. Strategisk dokument 2005-2008
- Skien kommune. Utkast til kulturmelding 2004-2007
- Skien kommune. 2004. Behovsanalyse for Skien kommune med spesiell vekt på Humanitetens Hus
- SOU 2003:29, Mot en ny landsbygdspolitik
- Social ekonomi, (2002), En oppfølging av Regeringskansliets arbete med social ekonomi våren 2001 till våren 2002
- Socialministeriet (2003). Lokalt samarbejde om frivillig socialt arbejde
- Svenska institutet för social ekonomi. (1998). Informasjonsark
- St.meld nr. 27 (1996-97) Om statens forhold til frivillige organisasjoner
- St.meld. nr. 44 (1997-1998) Tilleggsmelding om statens forhold til frivillige organisasjoner
- Stiftelsen Østlandsforskning (2003). Evaluering av ny lokalsamfunnsorganisering

Tingvoll kommune. Handlingsprogram med budsjett 2005 og økonomiplan 2005-2008
Tingvoll kommune. Årsmelding 2003
Tingvoll kommune. 2004. Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene.
Midtveisrapport fra Tingvoll
Svenska Kommunförbundet (2004). Föreningspolitik och föreningsstöd
Svensson, Ronny. 2004 Utplåning eller pånyttfödelse? En analys av de små kommunernas framtid i Sverige
Vaagen, Kjell (2003) Frivillige organisasjoners omfang og rolle i småsamfunn
Vaagen, Kjell (2004) Plusskommuner. En utredning om 4 distriktskommuner som har klart seg bra
Vaagen, Kjell (2004). Inspirasjonsseminar og kontaktmesse. En møteplass og samarbeidsskaper for frivillige/ideelle organisasjoner i en grenseregion i Indre Skandinavia.
Värmdö kommune. 2003. Program för att främja den sociala ekonomin i Värmdö kommun
Westlund, Hans (2004). Social capital, innovation policy and the emergence of the knowledge society
Wijkström, F & Lundström, T (2002), Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället
Wollebæk, D, Selle, P, Lorentzen, H, (2000), frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi
Øystre Slidre kommune, Kommuneplan – Langsiktig del 1998-2008

I tillegg til disse litteraturreferansene har undersøkelsen vært basert på stoff som er publisert på internett